Najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo

ZVON

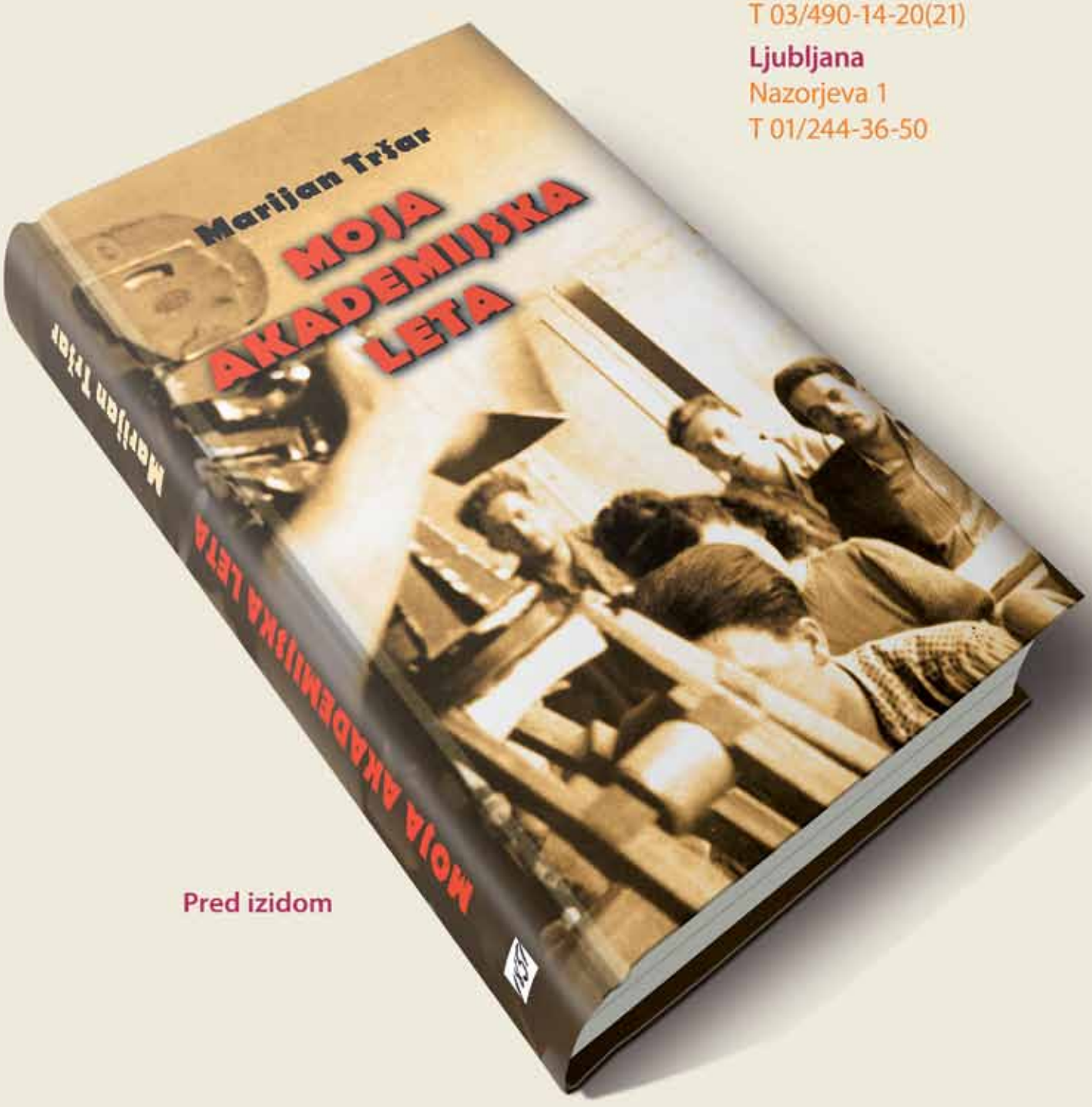
1 012

Vabimo vas v naši knjigarni:

Celje
Prešernova 23
T 03/490-14-20(21)

Ljubljana
Nazorjeva 1
T 01/244-36-50

Pred izidom

1857
CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
Prva slovenska založba

www.mohorjeva.org

ZVON

Najstarejša slovenska revija
za kulturo in družbo

2012, letnik XV, številka 1

Uredniški odbor
Andrej Arko
Jadranka Cergol
Jože Faganel
Hanzi Filipič
Jože Kopeinig
Marjana Lavrič
Marko Tavčar

Oblikovanje
Jurij Jančič

Računalniški prelom
Rok Ločniškar

Marketing
Simon Ozvatič
simono@celjska-mohorjeva.si

Naročniška služba
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
Tel.: 03/426-48-00

Rokopisi
mohorjeva@siol.net

Naslov uredništva
Nazorjeva 1
Ljubljana
Tel.: 01/244 36 54

Založili
Društvo Mohorjeva družba
zanj Jože Planinšek
Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
zanjo Jože Faganel
in Goriška Mohorjeva družba
zanjo msgr. Oskar Simčič

Tisk
Tiskarna Hren, Ljubljana

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR / 1.294 SIT
Letna naročnina
27 EUR / 6.470 SIT
Letna naročnina za tujino
45 EUR / 10.784 SIT

Revijo sofinancira Javna agencija
za knjigo Republike Slovenije

www.revijazvon.si

Na naslovnici: Marijan Tršar, Lastna podoba, 1944, lavirana perorisba

Uvodnik

3 Pripadam narodu ...
Gregor Čušin

Leposlovje

5 Pogrešam te, ljubezen ...
Dr. Andrej Capuder

7 Viseči most bližin
Tatjana Dunda

9 Soline
Barbara Simoniti

11 Škratja tržnica
Christina Georgina Rossetti

15 Dnevnik 2002 (III)
Akad. Alojz Rebula

19 Šolar
Dr. Miha Pintarič

21 Dvoriščno okno
Mateja Gomboc

Pogovor

23 »Rad imam ljudi«
Hrabroslav Lokošek z Jožetom Kopeinigom

27 Etika, varovalka znanosti
Štefan Kutoš z dr. Francem Cvelbarjem

32 Zapoved zvestobe
Dr. Edvard Kovač z akad. Alojzom Rebulom in dr. Francem Rodetom

Esej

38 Genij in svetnik
Dr. Franc Kramberger

42 Vitez Vital (karikatura)
Veno Taufer

44 Moja akademijska leta
Marijan Tršar

50 Prazno upanje
Dr. Vladimir Kos

51 Neopevani junaki (slike)
Marjana Lavrič

57 Živi mrtvim
Akad. dr. Jože Trontelj

Zapiski in ocene

58 Alojz Rebula: Četverorečje
Igor Gedrih

59 Berta Golob: Slom v svetlobi
Igor Gedrih

59 Joseph Fadelle: Cena, ki sem jo plačal
Jasna Vombek

60 Jože Strutz: Kamuflaža na bazenu
Iztok Ilich

61 Tomaž Ogris: Anisja
Iztok Ilich

62 Več piscev: Brazde s trmuna
Hrabroslav Lokošek

63 Marjeta Žebovec: Slovenski književniki V., VI.
Berta Golob

64 Vesna Milek: Cavazza
Jasna Vombek

64 Stanka Mihelič: Srce srcu govori
Berta Golob

Pripadam narodu ...

Foto: Arhiv Družine / Tatjana Splichal

Gregor Čušin

Pripadam narodu, ki ne mara svoje države. Kar pravzaprav ni tako čudno in nelogično, kot se sprva zdi. Saj ta narod vse do današnjih dni ni imel svoje države: vedno je spadal nekam, pripadal nekomu, služil in hlapčeval. Cinično odklonilen odnos do države je ta narod pil že z materinim mlekom in tisti, ki je državo, njene zakone in uradnike goljufal, je vedno žel odkrite simpatije in odobravanje svojih sodržavljanov. Zato je povest o Martinu Krpanu lahko pridobila status mita.

Ko pa smo pred dvajsetimi leti prišli do svoje države, se je vse to obrnilo na glavo. Kar na lepem smo bili sami svoji, sami smo si pisali zakone, sami odločali, sami delili in sami jemali. Šok, ki ga je takšen preobrat povzročil našemu narodnemu telesu, srcu, duši in psihi, vam zna razložiti in pojasniti vsak povprečen slovenski psiholog. Da o povprečnem slovenskem filozofu, ki je postal najbolj prodajan narodni artikel, sploh ne izgubljam besed.

A ker je stara navada železna srajca, smo še kar naprej pljuvali. Le, da smo zdaj pljuvali v lastno skledo in lasten obraz. Rana na želodcu in uničena samopodoba sta torej logična posledica. (Martinom Krpanom pa tudi ni bilo popolnoma nič jasno, ko so jim odvzeli mitski status in jih razglasili za kriminalce, saj so vendar narodni junaki!)

Pripadam narodu, ki mu ni uspelo poistovetiti države in domovine. Beseda domovina v svojem korenu vsebuje dom, ki mu pripadam, beseda država pa držo, ki jo ustvarim. Če k temu dodamo še kanček globalizacije, ki jo mnogi zmotno (ali celo načrtno, kdo bi vedel) zamenjujejo z intelektualno širino, smo pač tam, kjer smo.

Pripadam narodu, ki je razdeljen. »Vsako kraljestvo, ki se razdeli zoper sebe, bo opustošeno in nobeno mesto ali hiša, ki sta zoper sebe razdeljena, ne bosta obstala,« je zapisal Matej v svojem Evangeliju. Kaj o razdeljenosti meni Sveto pismo, torej vemo, a se za to ne zmenimo. Ker smo narod, ki se ne meni za Sveto pismo. *Naš (pri)znani kulturolog je pred leti trdil, da kaj podobnega spiše v petih minutah, velika Prešernova (ne)nagrajenka pa je prav pred kratkim izjavila, da je (*Sveto pismo, *namreč) »sranje od sranja«. In se vam opravičujem za take izraze, saj opravičila od »umetnice« ne boste dočakali.*

A ena prvih knjig v slovenskem jeziku je bila: Ta evangeli svetiga Matevža! *In ker pripadam narodu, ki zase trdi, da je »narod knjige«, da sta ga šele pisana (in tiskana) beseda postavili na zemljevid narodov, je treba vedeti, da se je prav tam, s knjigami, začela ta usodna delitev: na reformatorje in protireformatorje, kozle in ovce … In od tistih zgodovinskih časov naprej se vlečejo tudi: levi in desni, naši in vaši, rdeči in beli, kmetje in meščani, viole in zmaji, trenirke in … saj ne vem, kaj?!!*

Nekatere delitve so nujne, druge spet ne, nekatere so smešne, druge krvave, delitve so resne in hkrati neresne … A dejstvo je, da pripadam narodu, ki si zna prav po kanibalsko razkosati tudi svoje največje sinove. Med tem, ko je za nekatere Prešeren nabožni poet, je za druge freigeistovski liberalec. Med tem, ko Cankar na proslavah vihti bič in zmerja s hlapci, bo s prižnic nosil križ od Velikega petka do Velike nedelje … In tako neizogibno sledi trditev, da pripadam narodu, ki se ne zna odločiti. Oziroma se nikoli ne odloči prav.

In naj za konec postrežem še s citatom pisatelja, ki tudi ni točno vedel, čigav je in kam pripada, in je tako, vsaj po duši, nekoliko slovenski. In si ga lastim. Kahlil Gibran je v Prerokovem vrtu zapisal:

»Pomilujte narod, ki ima polno verovanj, nima pa vere.

Pomilujte narod, ki nosi oblačila, katerih ne tke sam, uživa kruh, ki zanj ni žel, in okuša vino, ki ne teče iz njegovih stiskalnic.

Pomilujte narod, ki nasilnika razglaša za junaka in ki meni, da je bleščeč zavojevalec radodaren. Pomilujte narod, katerega državnik je lisjak, katerega modrec je slepar in katerega umetnost je umetnost šušmarjenja in posnemanja. Pomilujte narod, ki sprejema novega vladarja s fanfarami in ga odslavlja z žvižganjem, samo zato, da bi lahko spet drugega pričakali ob zvoku fanfar.

Pomilujte narod, katerega modrijani so z leti onemeli in katerega silaki so še v zibeli. Pomilujte narod, ki je razdeljen na koščke, vsak košček pa se ima za narod.«

Preroško? Slovensko?

Pogrešam te, ljubezen ...

Andrej Capuder

4.

Utrudil sem se v dirki za predmeti,
ki moram jih loviti vedno znova,
vse bolj postaja roka negotova,
vse manj jo veseli še kaj prijeti.

Zato pa doba je vse bolj surova,
kdor z njo živi, je moral ponoreti:
kot da brez sonca plavajo planeti
in je modrost le tam, kjer uka sova.

En sam je Predmet, ki me še zamika,
ki je navzoč povsod, ne rabi kraja
in brez imetja me stori lastnika.

Ko z njim se zavrtim, mi duša raja,
vsa majhna razleti se vsa velika
in v svojem zadnjem videnju ostaja.

16.

Pogrešam te, ljubezen moja mila,
pogrešam roko, ki se me dotika,
poljub, ki je povezal dva jezika,
in okno hiše, kjer sva se ljubila.

Pogrešam reko, ki ne bo usahnila,
ko teče v brezno, kamor vse ponika,
pogrešam slast, ki je bila velika,
ko je v trenutku šla in se zgubila.

Kako naj črpam moč iz te praznine,
ki ve za polnost, a je več ne ujame,
kako naj stare zapustim stečine?

Je čas za novo plovbo, ki ti sname
vsa jadra, vesla v roke ti porine
in za poslednji cilj ti upogne rame.

17.

In spet sedim v zavetju stare hiše,
na travnike okrog je legla slana,
pritiska mraz in daleč je Ljubljana,
predal je prazen, nihče mi ne piše.

Iz rok mi pade knjiga neprebrana,
od reke glas prihaja mi vse tiše,
v kaminu ogenj svetle črke riše
v pisavi, ki mi od nekod je znana.

Čemu vse črke, zlogi in besede,
zakaj naenkrat mi preseda branje
in slog, ki ne potegne me iz bede?

Ljubezen moja, bodi mi dejanje,
in daj, da me zaskoči iz zasede
Nekdo, ki ve za moje tihe sanje.

22.

Čez travnik sva se napotila bosa,
ko sončna stran postala je rumena,
kot deklica, ki bo že jutri žena
in možu bo poklonjena kot rosa.

Na klinu še visi samotna kosa,
še danes bo ta reber pokošena,
na latniku je trta obložena,
na črni grozd prijela se bo osa.

Kako nedolžnost se lahko ohrani,
v tem svetu, ki s teboj se poigrava,
in letos drug se kaže kakor lani?

Ko doba gre, se menja tudi slava,
prikazen moliš, kličeš jo v hozani,
a smrt pod svojo masko se zabava.

28.

Ljubezen, o Gospod, je živa rana,
ki se nikdar do konca ne zaceli,
ki se obnavlja z mislijo in z deli,
kot njiva, vselej znova preorana.

Zaman bežiš v tihoto samostana,
zaman tekmuješ s hrupnimi krdeli,
zaman posedaš v druščini veseli,
kjer norec norca voli za župana.

Prehiti jih, še globlje ti ponori,
kolo ljubezni le še bolj poženi
da se vrtel boš z angelskimi zbori,

kjer ranjeni so v bistvu zadolženi
z menico, ki se jim obnavlja gori,
kjer jaz sem v tebi, ko si ti v meni.

29.

Sestavljanka se naglo bliža kraju,
le malo koščkov zunaj še ostaja,
korak k celoti zanesljiv postaja,
kot da iz vic približal si se raju.

Bila je lepa, kot nalašč za naju:
začela se je v dolgih dnevih maja,
ki so se zdeli kot nedolžna vaja
vojaka, ki se bliža položaju.

Zdaj pride zaokrožena podoba,
izpolnjeno bo skrito naročilo
in čaša bo natočena do roba

in pride še poslednje oznanilo
kot oljka, prinesena od goloba,
znak, da vodovje se je umaknilo.

Viseči most bližin

Tatjana Dunda

I.

V preživetju postajaš moder.
Fosilni prah, ki je legel na veke,
izmučen od viharja
kopiči sinjino.
Odkrij svoje čelo,
blaženost.
Kam je padlo,
kar nam daje moč?
V mojih nogah
ni smrtnega koraka.
Cesta je dolga,
v prtljago nisem zložila odgovorov.
Razgrni svojo kristalno senco,
val od onstran!

II.

Ko vstopi mož,
vznemiri
ribiče z imeni, vklesanimi v morje,
in branjevce v podpalubju templja,
dekleta ob svetilkah
in ženske s tožečimi spomini,
obsedene, božjastne in hrome,
ljubljene in priklicane,
prah na zidanih ograjah
in madeže na prtih z odra –
v istem dnevu, v istem klicu.

III.

Ko je orožje iz stekla
in je kopje naostreno v pozabi;
ko je védenje pršeči dež odjuge,
modrina nad odprto perutjo;
ko tujec ne čaka pred vrati,
ko tujec nalaga na ogenj mojega ognjišča;
ko diha svežina od daleč
in iz višine izbira poti;
ko je sklenjeno soglasje
med sporočilom ustnic in sporočilom snovi;
ko mi grozijo prestopi čez nitasto sled:
se odrečem službi žalovanja.

IV.

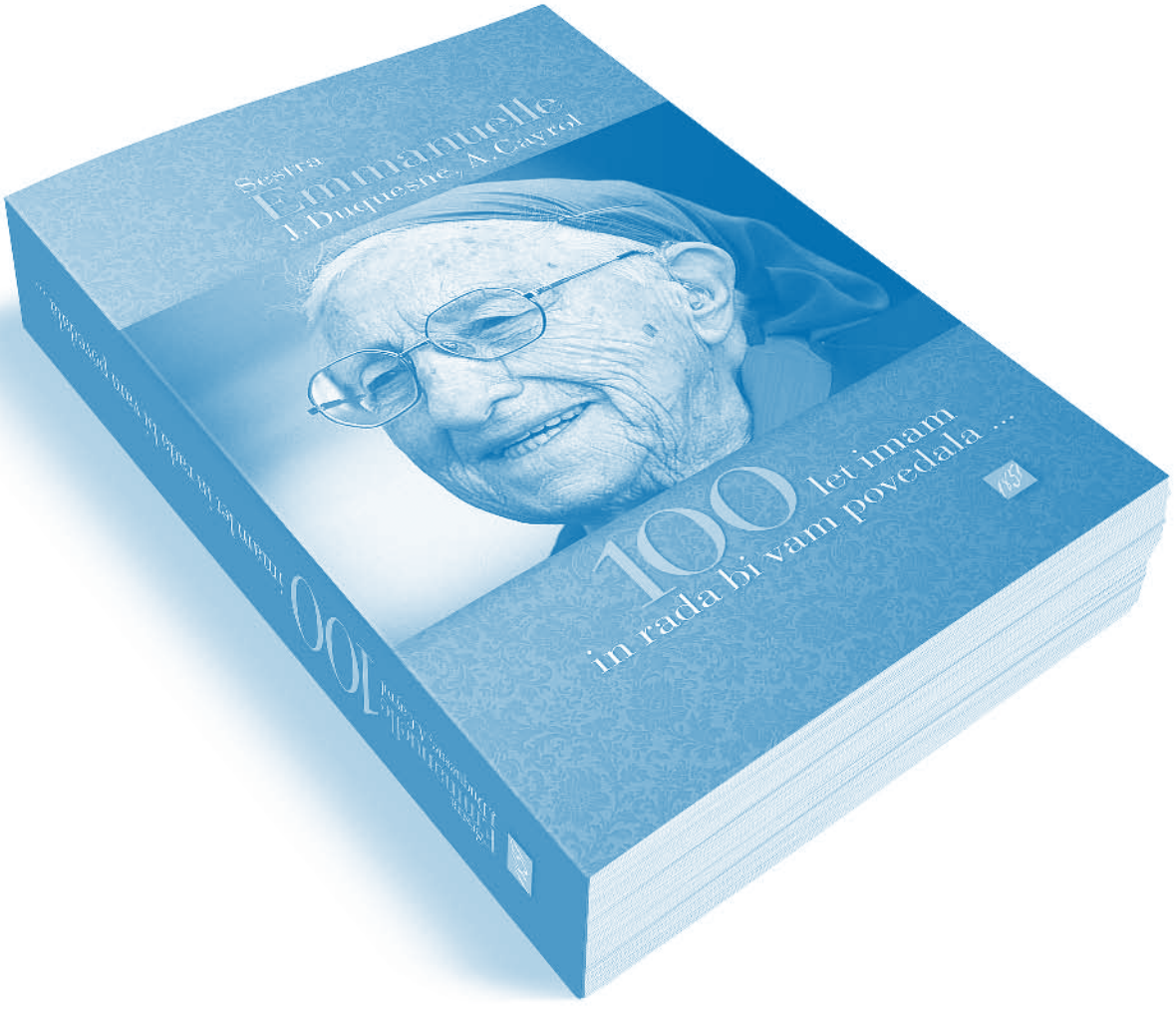
Naoljeni obrazi lepotic,
visoke dvorske piščali,
hrup borcev in bikov –

na lončevini tisoč let hranjeni.
V mehurčkih in glaževinah,
v pasovih in pentljah ženskih krošenj.
Žareče sonce sili v votlino.
Mati kamen povija
in sina doji.
Orel se dvigne čez rob –
božanstvu zre v obraz –,
pomirjen in spravljen s spominom
odleže svoj plen v labirint.

(Kreta, julij 2009)

V.

Razmaknjeni vzporednici merila,
ta večer in oni, brez dotika,
v smer pogleda in v slepo smer.
Glas, izsekan z jantarjevo iglo,
razklan z besedo nedosežno.
Snov prepojena z molkom,
nikdar tihi mlin glasov.
Skozi čigavo oko gleda moje oko?
Viseči most bližin.
Magnetno polje ran.

Soline

Barbara Simoniti

I.

V praznino gledam z mlečnimi
šipami, ki ležijo v zaostali vodi,
podrte stene nedosanjane hiše;
dežne kapljice poskakujejo na
tankih nitih šivarije, ki gloda z
neba in se zliva čez belo kožo,
razstavljeno v pripeko dnevov
in tiho roso mlačnih, prekratkih
noči; v lepkem blatu solin se na
smrtni postelji neslišno drstijo
morski kristali, s tankonogimi
komarji in mušicami se drug za
drugim posedajo v kalno goščo
nevidnega plimovanja, dokler
se ne otresejo žeje – steklo se
sesuje v neslišnem žvenketu,
in v dlaneh postane sol sveta.

II.

Z valobrani zamejim zaliv in
si prisvojim zalogaj morja, da
se plitvina ustavi, le solinski
rakci in migotave ličinke se še
zaganjajo do brezimnih robov,
ko z grebljicami izcejam vodo in
razprostrem slanico v rakve, da
je ne napojijo razigrani valovi;
postana brozga ždi in se komaj
opazno strjuje v kristalasti srež,
vzvišeno brezbrižno odletavajo
z nje steklokrili kačji pastirji in
kričeči galebi, saj je razsolica
z vsakim dnevom korak dlje
od prajuhe življenja in vedno
bliže žejnim kristalom, ki v sebi
skrivajo vztrajno vero v kruh.

III.

S koraki razlamljam tanko, belo
testo, ki ga mesec leno razvalja
po speči laguni, lahkomiselni
dnevi hlapijo v soncu, strmo
zadrtem v morje, da poloka vso
sinjino, vso negotovost, vse
vznemirjenje in iskanje, dokler
se za črnimi zidovi ne zableščí
iz hostij razgaljena prtenina –
v steklasti usedlini zaplivkajo
jutranjice za svežimi valovi, da
poplaknejo še zadnjo oseko, ki
se je sprehodila z izbirčnimi
koraki po tihem pokopališču,
kjer so bele rjuhe dokončno
razprostrte pod soncem čez
potešeno vodo in sol in smrt.

IV.

Vse dni mi sega voda do praga
kamnite hiše na nevidnih pilotih,
ki prebadajo tloris mesta v plitvi
laguni, in v mulju skriti zapis v
braillovi pisavi je poplavljena
zgodovina, ki traja kot nevidni
načrt neba – ali pa je le sprotnost,
le vsakdan, ki se zažira v vodo
iz pohlepa po praznem prostoru,
kamor polagamo žejna stopala
in potratne zahteve in sanje, ko
gradimo naduti svod svoje hiše
nad plivkanjem morskih valov –
nagrabljeni prostor si razdelimo
v sobe s posvetnimi in nebesnimi
nameni, in za dolgo pozabimo, da
ure tečejo nad končnostjo vode.

Christina Georgina Rossetti

Škratja tržnica

Izbor

Viktorijansko pesnico Christino Georgino Rossetti (1830—1894) so njeni sodobniki cenili kot največjo pesnico njenega časa in jo uvrščali v sam vrh tedanje pesniške ustvarjalnosti; pa tudi danes, dobro stoletje po smrti, sodi med najprepoznavnejše pesniške glasove angleškega XIX. stoletja. Najbolj zaznamujeta njeno poezijo dve temi: svojstvena religiozna misel in ljubezensko občutenje, ki se spletata v edinstveno doživljanje sveta. Vidni, snovni, naravni svet je v njenih očeh simbol nevidnega, duhovnega, nadnaravnega sveta; drug ob drugem bivata kot dvojnika. Njeni verzi se marsikdaj zdijo preprosti, včasih domala otroški ali ljudski, vendar obenem dihajo nedorečenost in skrivnostnost.

Pesem Škratja tržnica (Goblin Market) *sodi med zgodnja dela Christine Rossetti in velja za eno njenih največjih mojstrovin. Napisana je bila v letu 1859 in prvič objavljena leta 1862 v zbirki* Škratja tržnica in druge pesmi (Goblin Market and Other Poems). *Po avtoričinih besedah naj bi šlo za preprosto pravljico brez alegoričnih pretenzij, vendar s svojim bogatim, čutnim in obenem marsikdaj religioznim jezikom ter podobjem spodbuja književne kritike, da v besedilu razbirajo najrazličnejše zastrte teme (med njimi erotiko, kritiko kapitalizma in viktorijanske tržne ekonomije, feministični slavospev »sestrski« solidarnosti in krščansko alegorijo o skušnjavi in odrešitvi), ključ pa iščejo tudi v njenem zasebnem življenju. Junakinji zgodbe sta dve dekleti, sestri Lizka in Lavra, ki v gozdu dan za dnem slišita glasove škratov, kako ponujajo naprodaj mamljive sadeže.*

*

V jutrih, v večerih
sta deklici slišali škratovske klice:
»Kupíte si sadeže z naših vrtov,
kupíte, kupíte:
jabolka, kutine,
oranže, limone,
oble neskljuvane češnje,
maline, melone,
zorne in puhaste breskve,
črnkaste murvice,
hostnice-brusnice,
tepke, robidnice,
ananas, jagode,
brinje, marelice; –
vse dozorele
skupaj v poletje –
v bégavih dnevih,
v lepih večerih;
kupíte, kupíte:
sveže natrgane grozde,
granate, napete in oble,
datlje, zelenkaste češplje,
hruške, ringloje in nešplje,
cíborin plod, borovnice,
pokusite, le pristopíte:
ribez, kosmulje,
ognjene drenulje,
fig polna usta,
citronin sad z juga,
sladke jeziku, očem zapeljive;
kupíte, kupíte!«

Večer za večerom
je v ločju, ki robi rečíco,
prisluhnila Lavra, sklanjaje glavó,
in Lizka zakrila rdečico:
skupaj sta čemeli
v vse hladnejši senci,
z roko v roki, ust svarečih,
prstov, lic ščemečih.
»Skrij se,« Lavra je dejala,
zlato glavico vzravnala:
»bog ne daj uzreti škratlje
in od njih kupiti sadje;
kdo poznal bi prst in žilo,
ki poji jim korenino?«
»Kupíte!« so vzklikali škrati,
krevljaje po tesni tokavi.
Lizka je kriknila: »Lavra, gorje,
kukati k škratom se vendar ne sme!«
In na oči je pritisnila dlan,
têsno, da ne bi pogled ušel vstran.
Lavra pa steza glavó, se ozira
in ji šepeče kot potok brez mira:
»Glej, Lizka, glej, Lizka,
možiclji gredo po tokavi.
En vleče košaro,
drug krožnik ima,
a tretji podstavek,
težak od zlata.
Pač krasna je trta, ki trosi
grozde razkošne, bogate,
pač topel je dih, ki ga nosi

vetrc skoz te sadovnjake!«
»Ne!« je rekla Lizka. »Prosim!
Ne nasediva obljubi,
zli darovi so pogubni!«
V ušesi je potisnila
dva prstka in zbežala,
a Lavra, radovednica,
je še opazovala:
glej tu trgovca mačjih lic,
tam drugi z repom maha,
en škrat podganje gomazi,
drug vleče se kot lazar,
nekdo kakor vombat kosmat tiholazi,
nekdo se kot jazbec vali in lomasti.
In glas kot grličji napev,
če jata gruli v zboru,
je nežno in ljubó zvenel
v večernem blagem soju.

Lavra je stegnila vrat
kakor v ločju skrit labod,
kakor lokvanj iz vodá,
kakor jagned v lunin sij,
kakor od sidrišča brod,
ko še zadnja vez spusti.

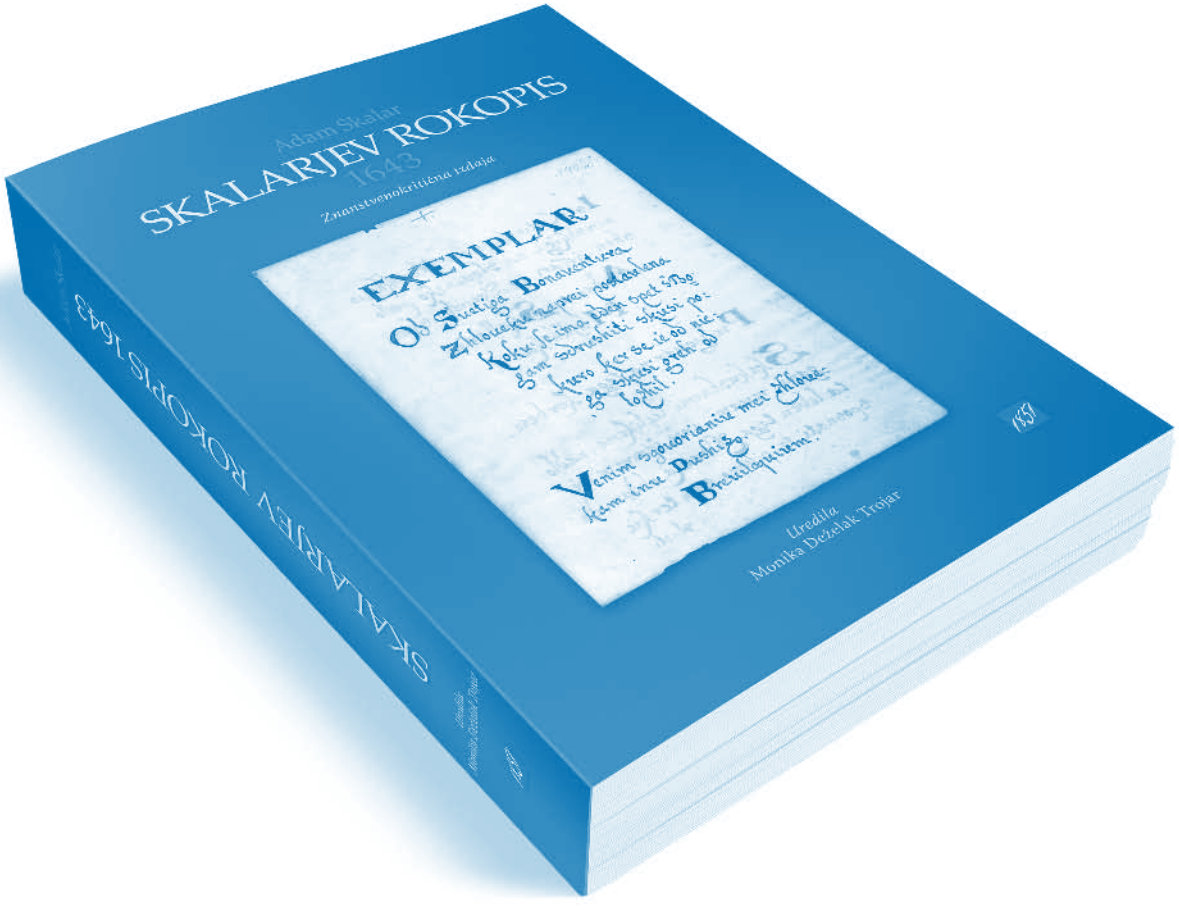
*

Lavra naposled podleže radovednosti in skušnjavi, s kodrom svojih zlatih las kupi od škratov sadje in se ga naje. V naslednjih dneh jo začne mučiti vse večje poželenje po njem, vendar v nasprotju z Lizko škratov ne more več niti videti niti slišati. Ko od nepotešene želje na smrt zboli, se Lizka naposled odloči, da se bo odpravila v gozd in sama poskusila dobiti nekaj škratjega sadja za sestro. Škratje so ji ga takoj pripravljeni prodati, vendar zahtevajo, naj ga vpričo njih pojé sama. Ko Lizka to odkloni, jo napadejo in ji poskusijo vsiliti vsaj grižljaj, toda ker nič ne opravijo, razočarani odidejo. Lizka, vsa umazana od sadnih sokov, steče domov k sestri in ji ponudi, naj jih posrka kar z nje. Lavra tako tudi stori, vendar se sok razlije po njenih žilah kot ogenj in ji to pot vzbudi občutek strašne grenkobe. Toda zdravilo deluje: urok je izničen, spet se ji povrneta mladost in zdravje.

*

Čez dneve, tedne, mesce, leta
so, kot omoženi ženi
z lastno ljubo deco,
vsaki trepetala nedra
v strahu pred nesrečo;
zbranim malčkom je tedaj
Lavra pravila povesti
svojih davnih mladih dni
v nepovratnih letih:
o začarani tokavi,
o trgovcih, zlobnih škratih
s sadeži – za grlo med,
toda strup za kri
(takih nima svet ljudi) –:
zgodbo, kaj je tvegala
njej na ljubo sestrica,
da dobi ognjeni lek:
vse ročice je sklenila,
naj se vselej vkup drže:
»Ni prijatelja čez sestro
v jasnih, v hudih dneh;
na trudni poti te bodri,
pošče te, če greš s poti,
te dvigne, če omahneš kdaj,
in ko stojiš, podpira.«

Prepesnila Nada Grošelj

2002 (III)

Alojz Rebula

Sobota, 30. marca

Do večera dokončal rokopis za dr. Grila. Po lepem dnevu vstajenjska maša. Ganjenost kot zmeraj ob trojni Aleluji.

Velika noč, 31. marca

Vstajenjska procesija po novi vaški trasi. Po maši čar zajtrka z blagoslovljenimi jedili, čeprav sva samo v dveh.

Na popoldanskem sprehodu mi Zora pripoveduje o eni od usod, na katero je naletela pri svojem zbiranju gradiva za knjigo o še neobravnavani izseljenski literaturi. Pisci so seveda preprosti emigranti z nekaj kulture. Govorila mi je o nenavadni usodi Kraševca, ki je končal v Ameriki. Pisal naj bi se bil Trampuž –Bratina in doma naj bi bil iz Kostanjevice. Učiteljeval je v samotah Ekvadorja. In tam sredi gozdov pisal …

Ponedeljek, 1. aprila

Ko v kuhinji listam po knjigi, pome pride župnik vabit na Čelovnik, staro cerkvico nad Loko, kjer je po davni tradiciji na velikonočni ponedeljek maša. Rad bi šel na ljubi hrib in spet zavonjal stoletno poltemo cerkvice iz XIII. stoletja, pa čakam obisk.

Miren sprehodek z Zoro do zapornic in nazaj čez polje. Njen problem: zakaj so novi tulipani na vrtu zginili. Zvečer mi v kuhinji govori o še enem izseljenskem kulturniku – pisal je poezijo in prozo –, Goričanu Doktoriču.

Torek, 2. aprila

Garaški dan, urejanje *Intervjujev* se prepleta s tipkanjem za Zoro, ki ima alergijo do računalnika, vmes samo odskok s palico v gozdič nad vasjo.

Dr. Grilu pošiljam disketo z novo knjigo. Zora ob zavitku: »Lahko se obliznejo.« Jaz pa bi stavil, da ne bo ene same kritike, in sicer ne samo na levičarski strani, kjer je takšna tematika tabu kakor v času Partije, ampak tudi na kulturno izmedleli katoliški strani. (Zdaj, ko po letih dnevnik pretipkavam, lahko rečem, da bi bil stavo igraje dobil. Popoln molk do danes.)

Sreda, 3. aprila

Z Zoro v Trst. Izraelski tanki v Betlehemu. Ali ni v tem neka skrivnostna antinomija? Nekoč angeli, zdaj tanki …

Četrtek, 4. aprila

Urednik bi rad od mene sestavek o nadškofu, verjetno nekaj priznavalnega ob obletnici.

Doma Vošnjakovi *Spomini:* sočno, naturno pisanje brez umetniške kvalitete, a s svojim informiranjem zanimivo. Odpor do grščine, ki se mu zdi nepotrebna. Morda je imel profesorja, ki je gledal na grštvo skozi aoriste.

Deklasiran antisemitizem.

Petek, 5. aprila

Zora s svakinjo Vero T. v Vipavski Križ s predavanjem o literaturi slovenskih predvojnih izseljencev.

Sobota, 6. aprila

Mario se je oglasil z najnovejšo izdajo svoje založbe (Mladike), s knjigo izseljenskega Openca, da ga tako imenujem, Ivana Artača, zbirko spominskih zapisov in črtic. Ob prelistavanju si rečem: Škoda, da ni ostal pri avtobiografiji, ampak je hotel v fantazijo, ko bi vendar bila zanimivejša in bolj berljiva njegova življenjska zgodba od domobranstva do emigracije in službovanja po coni A in pozneje na Tržaškem. To sem mu tudi povedal, ko me je obiskal v času, ko je še pripravljal knjigo.

Če tega ne zvem od Vošnjaka, zvem kaj drugega zanimivega, na primer, da sta bila pobudnika mariborske čitalnice dva Čeha.

Zora se vrne nenapovedana z enim vlakom prej, a jo vseeno prestrežem na postaji z dežnikom. Na *Družini* so menda zelo zadovoljni z rokopisom. Novelistična zbirka pa izide oktobra, kot je izvedela od urednika Jančarja.

Dokončal nagovor. »Povedal si, kar je treba,« meni priznavalno domači kritik. A kako naj ob takih prilikah človek pove, kar je treba?

Sreda, 10. aprila

V ZDA je umrl duhovnik Mavsar, ki bi me bil rad imel za opevatelja njegove družinske tragedije med vojno v dolini Mirne (partizanski poboj družine). Ne spominjam se, ali mi je to željo izrazil v kakšnem pismu ali osebno, kolikor sva se sploh kdaj osebno srečala. Moral bi pogledati v stare dnevnike. Tudi ne vem, kakšen literarni pristop si je zamislil, če si ga sploh je. Vsekakor sem do takšnih želja rezerviran. Navdih mora priti sam od sebe, kakor je prišel o pokojnem Terčelju za *Nokturno na Primorskem*.

Ob Družini: vdih krščanske svežine v pogovoru s kristjanom iz emigracije dr. Božem Finkom. Ob Delu: cmok v zatohlo odrinjenost, potem ko sem bil kar nekaj dni svetovljansko v Betlehemu z mojstrskim dopisnikom milanskega *Il Corriere*.

Četrtek, 11. aprila

Snoči (za takšno obliko je bil prijatelj Lino Legiša namesto po njegovem afektiranega »sinoči«) sem telefoniral Stanetu. Potrt hodi po pregledih in obljublja pismo. Zraven pa seveda spodbuja mojo »ustvarjalnost«, kakor jo imenuje.

Danes je Zora šla v Ljubljano z novo disketo z *Intervjuji*. Na pošto nesem pismo misijonarki Mariji Sreš, tja v puščo indijskega hinduizma, menda še bolj protikrščanskega od komunizma.

Gospa Anica, naš občasni hišni angel, pripoveduje o nekem obešencu v rojstni občini: lep, veseljak, v dobri službi, z ženo lepotico, s šestletnim fantičkom … Kakšna skrivnost je človek …

Ponovno sem s Paulom Claudelom: *Oda Danteju*. Ne zdi se mi na višini njegovih *Velikih od*.

V Parizu Magris odkriva svetu dva nova literarna fenomena Argentinca: Juana Octavia Prensa, ubežnika iz vojaške diktature, profesorja španščine, ter Pina Rovereda, povratnika iz zaporov in norišnic.

Nedelja, 14. aprila

Dober, lep, poln dan, čeprav tudi po dežju marčnic ni. Včeraj mi je dr. Gril prinesel korekture. *Intervjuji* mi začenjajo presedati. A naj mi bo v ponižanje in streznjenje. Sicer pripravim nadaljevanje za *Zvon,* popoldne pa poskušam nagovor za 8. maj, ob 50-letnici *Družine*. Marjanka se je oglasila: nova služba. Stanetu gre na bolje, tudi Zori je bolje, kaj še hočem?

Ponedeljek, 15. aprila

S. Marija Sreš, s katero si Zora dopisuje, moli, da bi se najino trpljenje spremenilo v veselje. V čudeže verjamem, v takšnega pa ne.

Moja najboljša učenka Barbara Zlobec, ki se uveljavlja kot klasična filologinja, pozdravlja iz Rima. Predsednik Akademije pri Panteonu vabi na sejo v Rim.

Četrtek, 18. Aprila

Zemljevid Svete dežele za Seiferta, ki opremlja moje *Intervjuje*.

Sam z dežnikom – škropi in ne škropi –, gor proti Žirovnici. Zrak, zeleneči gozd in nazaj grede pogled na Brunk, to me je poživilo.

Doma zapis o metafiziki v zvezi z uvodnikom v Novi reviji. Metafizika je postala drugo ime za neizgovorljivo transcendenco …

Na mizi najdem svoj uvod z Zorinim pripisom ob zanjo običajni uri (ob 2' 30 zjutraj …). Kako dobro dene moji temi tvoja svetloba, Mičiko (naj bo tokrat nekaj visoko japonskega).

Zora je pisala Marjanki, jaz dodal svoje, potem pa jo odločno mahnil na hrib, seveda še enkrat zaman. Sijano hranljivi Haecker: o nesmrtnosti duše.

Ne smem pozabiti jutra na ganku, ob soncu v zelenečo lipo, na svoj sklep »biti zvest veri.« Drugi bodo stebri v božji hiši: jaz bom srečen, če bom opeka.

Sreda, 24. aprila

Popravljal v računalniku Zorin sestavek o literaturi primorskih priseljencev pred prvo svetovno vojno in med obema vojnama.

Nedelja, 28. aprila

Trst, Sv. Anton, zlatega spovednika ni več, a novi, bivši misijonar v Afriki, je poln blagosti; kar mi je rekel, isto preberem potem doma: »Bog je soudeležen v našem življenju in živi v nas.«

Zvečer vzamem v roko knjigo, ki mi jo je poslal Cecovini: *La massoneria triestina. Trieste segreta.* Framasonstvo me premalo zanima, da bi brošuro kaj več kot prelistal. Imam ga bolj za družabno-intelektualni šport kot za resno miselno družbeno gibanje. Komunizem je to bil, framasonstvo ne, čeprav je Cecovini na spremnem listu napisal tako rekoč slavnostno opravičevanje tega gibanja. Navedel je vse veličine z vseh področij, ki so bile framasoni; politiki (od Washingtona do Churchilla in Mendes Francea), vsi moški vladarji v severnih državah; vojaki (Napoleon, Nelson); vsi italijanski domoljubi (tudi Oberdank in Sauro), misleci in umetniki (Fichte, Lessing, Locke, Montesquieu, Goethe, med Italijani Foscolo, Pascoli itd.); muziki kot Bach ... Sicer pa Cecovini tudi drugje poudarja tolerantnost framasonstva, ki naj bi bilo do katoliške Cerkve strpnejše, kakor je ona do njega. Na koncu berošure se pomudi ob tem problemu. Najprej poudari dejstvo, da je drugi vatikanski koncil odpravil kanon 2335 cerkvenega prava, v katerem je odločal izobčenje za katoličane, ki bi obiskovali framasonske lože. A takoj spomni na deklaracijo kardinala Ratzingerja iz leta 1965, po kateri bi katoličan, ki bi obiskoval framasonske lože, kljub odpravi omenjenega kanona storil smrtni greh.

Ponedeljek 29. aprila

Pri dr. Petzu, kardiologu. S svojimi srčnimi spodbujevalniki je zdravil dva tako različna moža, kakor sta bila škof Santin in komunist Vidali. Datum za nov pregled 20.november. Torej ne bo hudega.

Doma nov *Credo*, ki ga navdihne Haecker: Nietzschejev strah pred slovnico! Čuden strah pri profesorju grščine. V bistvu je to bil strah pred Bogom. »Propadli bomo, dokler se bomo držali Boga.« Torej tudi slovnica pelje k Bogu.

Zahvale Zorku Simčiču in Viljemu Žerjalu, sicer vse jutro z zbornikom o duhovniku Vinku Kobalu, nisva se srečala v življenju, pa se bova zdaj. Že sem se mu priporočil, naj mi da nekaj svoje svete normalnosti in blagosti.

Na Dobravo v lepem dnevu, nato prvič v uti; strastno branje Pelikana; odstop škofa Fogarja.

Torek, 7. maja

Od Mohorjeve nova knjiga ameriške Slovenke Mare Hull, manj dobra od prve. Črno-belo konstruiranje, odvečna opisnost.

Še en sunek novele, a manjka finale.

Sprehod do vznožja mojega gozda, toliko, da zadiham njegovo zeleno blagost.

Sreda, 8. maja

Bala sva se dežja, incidentov, zamud, pa je šlo vse po sreči. V Ljubljani naju je na postaji počakal brkati Seifert, opremljevalec moje nove knjige. Rekel je, da sta ga navdihnili svila (junak knjige je trgovec s svilo) in barva puščavskega peska.

Podpisovanje 33 numeriranih izvodov in drugih knjig. Sam bi raje sedel za mizo, kakor stal ob golem mikrofonu, a po Zorinem mnenju mi je beseda kar stekla, le da z odra ne bi bil smel »hoditi kot po jajcih«.

Imenitni basbaritonist Fink, prisrčno srečanje s škofom Pirihom, pomenek z opatom Nadrahom o Favstini Kowalski, nežen nasmešek škofa Glavana. Kulturnika nobenega, razen 90-letnega Janeza Gradišnika. Zora elegantna v prvi vrsti ob ravnatelju Narodne galerije, ljubeznivem Smrekarju, ki nama tudi preskrbi taksi na postajo. V Slonu me pričaka Stane, brez kravate, češ da nepovabljen ne bo hodil v Narodno galerijo. V toplicah na Dolenjaskem mu je bilo lepo, a v njem čutim nostalgijo po zdravih letih. Govori mi o članku, ki ga je v Tretjem dnevu, in sicer o katoliški literaturi, objavil Janko Kos. V vlaku rožni venec za Rafka, ki je slab, kakor mi je rekla njegova nečakinja.

Četrtek, 9. maja

Zora si je vzela k srcu tudi korekture mojega dnevnika, ki ga bo izdal Mario pri Mladiki v Trstu. Skoznje je šel z meniško natančnostjo Saša Martelanc, namesto da bi s svojim finim peresom napisal kaj svojega. Tako sem našel zjutraj na mizi listek: »Pusti me spati. Delala sem dolgo in končala vse. (Zaguljeno!). Poljubček Z.« Na mizi je bila tudi novela z Zorinimi popravki in ocenami: na vseh straneh desetice, razen enega sedem in enega devet. Na listu je bila tudi njena podrobna ocena: »To je gotovo najboljša novela med vsemi: epska, živahna, celo jezikovno novatorska, precizna v nadrobnostih, ki nakazujejo čas, dobo. Sijajni dialogi, vsak lik izrisan z močno lastno osebnostjo. Tudi zgradba je domiselna, tako za-

četek kakor konec, posebno še vpeljava Giordana. Nevsiljivo vneseni podatki o delu Campanelle in Bruna.«

Po vnebohodni maši v župnišču proslava župnikove 30-letnice s torto z napisom in sladkornimi rožami. Nekaj žensk, njegovih bivših farank iz Ljutomera. Cviček z Bizeljskega. In razpoloženje iz dobre slovenske tradicije.

Sobota, 11. maja

Kupljenek je odšel k Matici s spremnim pismom dr. Mahniču, ki je spodbudil nastanek te knjige. Domnevam, da je od svojega sijajnega predhodnika dr. Koblarja podedoval nekaj simpatije do mene.

Gospa Anica je na trikotni gredici na vrtu vsadila novogvinejsko vodenko.

Pred nevihto se utegneva sprehoditi do proge.

Nedelja, 12. maja

Z Zoro v Trst. V vlaku revija *Ampak*. Zdrizavost kot kategorija v kulturi. Intervju z Andrejem Medvedom, s polno glavo Lacana in podobnih. Kristus se temu literatu zdi ženska. A glej, zjutraj sem bral nekega drugega literata, Chestertona, ki mu je Kristus »grom«.

Doma med pošto vabilo na simpozij o tržaški literaturi pri Matici. Potrebno bo krščansko dejanje, da sprejmem.

Ponedeljek, 13. maja

Zvečer je v našem klubu ljubeznivi Vincenzo Mercante predstavil svojo knjigo *Il vescovo Karlin nella prima guerra mondiale* - Škof Karlin in prva svetovna vojna. Slovenija bi morala prisluhniti, pa seveda ne bo.

Torek, 14. maja

Z Mariom v Kromberk na predstavitev zbornika o Ljubki Šorli. Sveže zemeljsko razkošje z razgledi na nasade trt. Saj, to je naš primorski Kanaan. Žal pod apokaliptičnim Škabrijelom, ki se mi s spominom na klanje med prvo svetovno vojno, spaja s pokrajino. Grad je pozno renesančni biser rodbine Coronini. Na vratih ravnateljica Plahuta in Ljubkin sin Andrej. Zvem, da je grof pod fašizmom puščal domačinom, da so se v kleti zbirali v družabni in kulturni družbi. Bil je malteški vitez, z dvema fakultetama, perfektno je govoril slovensko, neporočen, velik humanist. Grofica pa je slovensko učila otroke *Katekizem*. Znotraj daje grad res vtis negovanega bisera. Sijajni mentor Vuk iz Mirna mi zgoraj hoče pokazati rimsko sončno uro. Široko se mi razgovori: v Brdih je 35 cerkva, glede verske situacije pravi, da v zgornji Vipavski dolini obisk cerkve dosega 60 odstotkov, da je komunistična VOS imela natančno karakteristiko njegove družine, da je bil grof malce čudak. Omeni mi tudi likvidacijo profesorja Šinigoja, ki se ga spominjam z nekega izpita na državni gimnaziji v Gorici. Profesorica Mercinova mi po svoji strani potoži, da jo Kosmačeva hčerka ovira pri urejanju njegovega dela, čeprav ji ga je poveril akademik Bernik. Večerja v »furmanskem« gostišču na cesti iz Kromberka proti Solkanu. Vrnem se obložen z raznim kulturnim gradivom v zvezi z Goriško, kajpada darilom Goriškega muzeja.

Sreda, 15. maja

Zaman čakanje na fotografinjo, ki se mi je vsilila v klubu.

Potem le pride. Na mizi opazi brevir. Je ne šokira. Je verna. Spoznala me je po moji italijanski knjigi o Jakobu Ukmarju. V bivalnici slika Zoro, potem mene. Po Pahorjevi *Biografiji v slikah* želi pripraviti podobno o meni. Podpisuje se Alice Zen, čeprav se v resnici piše Zenier. Slovensko za silo razume, govori pa ne. Je Istranka. Poročena s Poljakom. Na zemljevidu je Zora že pokazala, Loko, kamor je hotela priti slikat. Brata ima desničarja, nevernega. Stanuje v ulici Piccardi in ima svoj atelje. Za sabo ima že več knjig v italijanščini na razne teme (osebnosti, krajevna zgodovina). V svojem življenju je že poskusila pilotstvo in padalstvo. Torej po svoje pustolovska duša. Tako se mi je razrešila skrivnost, kako se more v tem protislovenskem Trstu neki Italijan tako zanimati za nas.

»*Non bisogna essere pessimisti. Ce l› amore universale*«. Vredno zapisa. »Ne smemo biti pesimisti. Obstaja vesoljna ljubezen.«

Šolar

Miha Pintarič

Bil je romantik; edini od bratov, ki se mu je v takšnem okolju pripetilo nekaj tako nemogočega. Kdo bi vedel, kje se je vzel takšen. Romantična duša ga je tepla vse življenje. Kajti kakor se je zdelo nemogoče in kakor ga je okolje usmerjalo v popolnoma drugačno smer, bil in ostal je romantik, na lastno škodo in ob neogibnem razočaranju, ki ga romantikom prinese življenje. Verjetno je bil takšen že, ko je prišel na svet, z geni kakšnega prednika, ki so se zapisali v njegov značaj tako močno, da mu idealov tudi okolje in poznejše zelo nenaklonjene okoliščine niso izbile iz glave.

Največji od idealov je bilo zanj znanje. Šola. Bil je najboljši v šoli in se je v njej počutil kakor v cerkvi. Šola je bila prostor svetega. Sošolci so se po malem delali norca iz njega, po malem so ga pa občudovali. Znal je vse, zato je bil eden redkih, ki so ga poslali na šolanje naprej, v Ljubljano, v škofove zavode. Toda šolanje je bilo drago, brez župnikove podpore ne bi bilo z izobrazbo nič. Župnik mu je plačal šolnino in bi mu bil plačal še kaj več, pa je bil tudi sam bolj pri revežih, in je bila že šolnina zanj velik strošek (danes ima tisti, ki je župnik na njegovem mestu, v garaži najnovejšega mercedesa, poleg tega pa še nekaj avtomobilov za vsak primer, če odpove prvi).

Pri šolarju doma so prodali kakšno kravo, s seboj so mu dajali hrano, da mu v internatu ni bilo treba plačevati za obroke, sam pa je dajal inštrukcije iz latinščine bogatim in lenim ali zabitim mestnim sinovom, da je zaslužil za tisto, česar mu od doma niso mogli preskrbeti, predvsem pa za knjige. Zanj je bila vsaka knjiga biblija in tisto malo knjig, ki si jih je uspel kupiti, je skrbno hranil do konca življenja.

Latinsko je znal najbolje, pa tudi drugih jezikov se je učil; tistih, ki jih ni bilo na šolskem programu, se je učil pač sam. Francoščino je v Šentvidu poučeval prof. Jakob Šolar, ki je dosegel visoko izobrazbo na znameniti pariški Sorboni, ustanovil romanistiko na ljubljanski Filozofski fakulteti in ji zapustil svojo knjižnico, ki je čez leta končala v škatli za odpis. Njega se je zelo rad spominjal, saj ga je v kratkem času, kar je bil njegov učitelj, naučil francosko za vse življenje.

Latinsko pa se je poleg tistega, kar je slišal pri pouku, samostojno še dodatno učil. Ko je preživljal počitnice doma na paši, je ponavljal oblike nepravilnih glagolov, izpisane na dolge papirnate trakove, ki jih je zvil okrog vžigalic. Takšne je marsikdo uporabljal za plonkanje, in jih še vedno, njemu pa bi bilo prepisovanje in sploh kakršnokoli goljufanje pod častjo. On je znal, ne zato, ker je moral, temveč zato, ker ga je učenje veselilo in ker mu je bilo znanje največ, do česar se je v življenju sploh lahko dokopal.

Pa je prišla vojna. Šolo je okupator razhajkal, otroke pa poslal domov. Hudo mu je bilo, kakor da bi bil izgubil dom. Tedaj še ni slutil, da je bilo s tistim dnem njegovega šolanja nepreklicno konec. Kmalu so ga pobrali Nemci in ga poslali v Francijo kot vojaka vermahta. Zelo je trpel, znanje jezikov, nemškega in francoskega, ki ga je vsakodnevno izboljševal, pa mu je vendarle olajšalo položaj in dalo vsaj delec smisla v absurdnih okoliščinah, kakršne prinese vojna. V tem je imel sicer dvomljivo prednost pred drugimi, vendar po naravi ni bil takšen, da bi svoje prednosti znal obrniti sebi v prid.

Vojno je preživel brez dramatičnih zapletov, vsaj zanje nikoli ni nič slišal, če je do njih prišlo. Drama se je začela potem. Kot ujetnika so ga zavezniki pač vrnili, od koder je prišel. In se je spet znašel v svoji šoli, vendar tako drugačni, četudi je bila stavba ista, saj so jo medtem spremenili v zapor za domače vojne ujetnike.

Ni vedel, kaj ga čaka in na kaj čaka on. Mislil je in upal, da ga bodo prej ko slej spustili domov,

ker pač nikomur ni niti lasu na glavi skrivil in ni bil kriv, če so ga odpeljali, kamor si ni želel. Ni vedel, da čaka samo na vrsto. Ni bilo namreč dovolj kamionov za prevoz ujetnikov in ni bilo dovolj tistih, ki bi si hoteli mazati roke s krvjo, zato je čakal. Toda dóma ne bi bil več videl, če ga ne bi na stopnicah šole po naključju srečal brat, ki je bil partizan in je v avtu naokrog prevažal velike partizanske živine.

»Ja, kaj pa ti tukaj?« ga je ta presenečeno vprašal, ko ga je zagledal. »Nič, tu sem … čakam …« – »Kaj čakaš?« – »Ne vem …« – »Kje pa si?« – »Tam, tam …« – »Te bom poskusil spraviti ven; če te te bodo medtem hoteli kam odpeljati, reci, da je ta in ta rekel, naj se te pusti tukaj, dokler se nekaj ne preveri.« – »Prav.«

Brat šofer pa na vrat na nos k tistemu, ki ga je pripeljal v škofove zavode oziroma v zapor, in ga je prosil, če bi lahko posredoval za brata. Saj tudi šofer ni bil čisto prepričan, kaj bi ga sicer čakalo, vendar je vedel, da gotovo nič dobrega, morda sojenje, kakšna pa so bila tedaj sojenja, je zelo dobro vedel. Skratka, prosil je zanj in obljubljeno mu je bilo, da se bo »stvar uredila«. In se je. Še isti dan mu je bilo podarjeno življenje, česar se je zavedel šele mnogo pozneje, ko je slišal za grozljive zgodbe o kočevskih jamah, kjer so končali tisti, ki jih je tedaj srečeval na stopnišču bivše šole in ki niso imeli bratov, kakršnega je imel on, ali sreče, da bi nanje naleteli ob pravem trenutku.

Vendar se z rešitvijo pred gotovo smrtjo kalvarija zanj ni končala. V svobodo je s seboj odnesel tako pečat nepravega rodovnika kakor preteklost nemškega vojaka. Hotel je nazaj v šole, pa mu niso pustili. »Ti pa že ne, kaj boš … Zate bo dobra tiskarna, tam se boš najedel svinca, če si se mu drugje izognil.«

Delo v tiskarni je bilo po eni strani nevarno zaradi izpostavljenosti strupenemu svincu, po drugi strani pa so tiskarji stavci veljali za zelo izobražene ljudi, saj so hočeš nočeš morali prebrati knjige, ki so jih stavili. To mu je bilo edino zadoščenje.

Vendar delo v tiskarni ni trajalo dolgo. Res je zbolel in je moral v bolnišnico, nato pa na drugo delovno mesto. Končno je prevzel domačo kmetijo; on, ki mu je bilo od vseh bratov in sestra najmanj do tega in ki kmečkega dela ni nikdar opravljal z veseljem. Kadar je bilo treba sprejeti kakšnega tujca na vasi, so ga pa poklicali, kakor so ga tudi tedaj, ko je šla vaška delegacija v Nemčijo kupit skupni traktor, vzeli s seboj kot edinega človeka, ki se je znal v nemščini kaj pogovoriti in dogovoriti. Nazaj so prišli s traktorjem, njemu pa še hvala niso rekli.

Služboval je kot varnostnik in vratar, ves čas pa je bil kmet, tudi kot upokojenec, saj kmet ne gre nikoli v pokoj. Kadar je dobil priložnost za pogovor v tujem jeziku, je zažarel od sreče. Tedaj je v njem oživel predvojni šolar. Tedaj je bil ponovno mlad in sam s seboj eden. Toda takšnih trenutkov je bilo sorazmerno malo. Ostalo je bilo sivo in vsakdanje. Seveda je imel rad družino, otroke, sina, ki je doštudiral, njemu pa je vendarle ostal občutek izključenosti, občutek neskončnega znanja, ki ga obdaja in kamor mu ni bilo dano vstopiti.

Od dvanajstih otrok je le najmlajša sestra imela srečo, da je v šolo hodila po vojni in ne le dokončala gimnazijo, temveč tudi diplomirala na filozofski fakulteti. Z diplomo je prišla domov. Bila je vesela in upravičeno ponosna, da je v revnih in nenaklonjenih razmerah dosegla, kar je. Prosil jo je, če se lahko dotakne papirja. Seveda se ga je lahko. In potem je jokal, neutolažljivo jokal. »Takšno diplomo bi moral imeti tudi jaz,« je dejal. In je vedel, da je ne bo imel nikoli. Potem sta jokala skupaj.

Dvoriščno okno

Mateja Gomboc

Nagnem se skozi okno. Obrnjeno je na notranje dvorišče, blatno in zanemarjeno kot iz kakšnega ruskega romana. Nič o obljubljenem razgledu na Ljubljanico, tržnico in celo na Prešernov spomenik.

Gospa še vedno stoji sredi sobe. Gledam jo. Sivomodri kodri so kot otrdeli, čeprav premika glavo. Čipkasta bluza, jopica nedoločljive barve, ozko dolgo krilo. V čevljih je, čeprav je v svoji hiši. Nadaljuje o položnicah, ogrevanju, prepovedih okrog obiskov in kajenja. Ogrlica, biserna. Ošinem še roke – z levo kaže, desna mirna počiva ob boku. Seveda, prstani. Gospa izpred sto let. Popade me proletarski bes, v meni se zbudijo očetove besede o gnilem kapitalizmu, ki je že skoraj propadel, ker vstaja nov, pravični red. Gospa še tleskne z dlanema, kot bi si zaploskala, in zapre vrata.

Zdaj bom pa živel s tako relikvijo nekakšne kvazi ljubljanske aristokracije. Cena, ker sem zafural prejšnje leto.

Tega se ne spominjam rad, zato pa matka izkoristi vsako priložnost, da mi to omeni. V Ljubljani sem lani stanoval pri svojem sošolcu, Iztoku z Železniške. Zmenili smo se že pred maturo, še nekaj fantov iz našega razreda, da bomo skupaj. Matka je že vnaprej vedela, da bo to napaka. Na faks niso hodili nič, zato sem tudi jaz kmalu nehal. Ne bi o tem, kaj vse smo počeli. Ljubljano sem spoznal do zadnje luknje. Tudi v čuzi sem enkrat prespal noč.

Poleti sem moral delati kot poštar, da sem si zaslužil za to leto. Matka mi noče dati niti pare. Na internetu je pobrala vse informacije o izpitnih rokih in zdaj hoče, da naredim vse v prvem šusu. Tudi to sobo mi je ona zrihtala. Do konca leta se ne smem premakniti nikamor.

Soba je iz muzejske zbirke. Postelja je visoka, ogrnjena s težko rožnato pernico. Pohištvo je temno, masivno, s polžastimi zavihki. Pol sobe zaseda omara, v kateri morda stanuje kak mrlič, bivši stanovalec te sobe. Zdaj, ko sem ostal sam v sobi, me obide žalost. Še fotru se ne morem potožiti, ker je izginil v tisto svojo Indijo. Spet se nagnem skozi okno. Na desno hiti proti Prešernovemu trgu gruča turistov, zdi se mi, da so Japonci.

Obide me spoznanje: to ni žalost ob lastni podobi, ker me čaka drugačno študijsko leto. Tudi ne, ker je moj prenosnik kot stvor iz povsem tujega sveta, ves metalno siv na masivnem predalniku. Otožna je ta preteklost, ki diha iz žameta na stolu, otožnost rožnate prevleke, otožnost rokokojskih zavihkov okvirja ogledala, ki hoče imeti še vedno svoje mesto in pomen. Prime me, da bi poklical one Japonce, da pridejo in poslikajo te relikvije, da jih za vse večne čase zamrznejo v podobe, tuje iz nekega drugega prostora in časa, začudeni, da tu ljudje še živijo v takem.

Vrgel sem se na posteljo. Sobo so polnili glasovi od zunaj, v jesenskem soncu vsi prešerni. Slišati je bilo smeh, verjetno študentje. »Allora, kam zdaj?« je nekdo vprašal. Dobro vprašanje, kam zdaj. Kam naj zdaj s samim sabo, ko so mi drugi začrtali pot?

Vstanem. Računalnika nima smisla prižgati, internet ne dela, igric se ne grem več. Po teh nekaj urah predavanj nimam še česa študirati. Televizije v sobi ni, morda jo ima stara v svoji dnevni sobi, raje sem mrtev, kot da bi moral k njej. Vzamem jakno in grem ven.

Tisto so bili res Japonci, srečal sem jih pri spomeniku. Ali pa so bili to že drugi, ne vem. Turisti, zbiralci vtisov. Ošinem grad, kot da je tudi zame nov. Ne pomaga, ima me ujetega, znanca sva.

Ne da se mi v bar, nikogar ne želim srečati. Pa tudi denarja mi je škoda, gledati moram na vsak cent. Ljudje mi gredo na živce. Hodijo mimo mene,

ob meni, proti meni, kar hodijo in so. V trgovini kupim pir, pašteto in kruh. Nič, nazaj grem.

V sobi je grozen zrak, oni mrlič iz omare zaudarja. Stopim k oknu in ga odprem. Pustil ga bom kar odprtega, čeprav zebe. Tedaj zaslišim vzklik. Potem nekaj zaropota, kot bi nekdo topo vrgel preprogo na tla. Ali kaj podobnega.

Verjetno je stari kaj padlo. Nekaj velikega je moralo biti. Kaj se loteva dela, če taka gospoda ne zna sama niti stola premakniti? Prisluhnem, če se v sosednjem prostoru kaj dogaja. Nič. Ji je vseeno, če je kaj podrla? Nič glasu, nobenega premika več. Verjetno bo poskusila pobrati, kar ji je padlo, kajne?

Da ni kaj narobe? Nekaj nelagodnega se ugnezdi vame, nekak sum, da ne spadam v ta svet, ker ga ne obvladam in ne razumem.

Poženem se po stopnicah in odprem vrata v njen del hiše. Najprej predsoba.

Ogledalo je popisano s šminko. V levem zgornjem kotu imperativ: POŠTA! To sem razumel. Verjetno opozorilo za vsak dan. Stara je senilna, brez dvoma. Desna stran ogledala je bolj zapacana, kot šolska tabla, na kateri se napisi menjavajo vsako uro. OHROVT, NA TRŽNICI, piše. Verjetno navodilo za danes. Pisava je umetelna, kot iz učbenika. Stara šola. To me zanima, a moram naprej, v dnevno sobo.

Najprej nič, nato sem jo opazil. Med miznico in težkim naslonjačem sem najprej videl stegnjeno roko. Pognalo me je naprej, k njej, čeprav me je oni dvom še kljuval, da tega ne poznam. Ležala je stegnjena. Pogled je imela obrnjen navzgor, proti meni, da me je popadel drget. Jezik je imela pregriznjen, iz ust ji je polzela kri na preprogo, to je bilo srhljivo. Obšla me je misel, da zaradi tepiha nisem prepoznal padca telesa, vendar sem to misel zavrnil, kajti v resnici še nikoli nisem ne videl ne slišal človeka, ki bi padel kot snop.

Kaj zdaj? Čeprav nisem hotel, se mi je skozi spomin odvil posnetek zadnjih ur. In nostalgija za letom, ki je v vsej brezskrbnosti odletelo v nič in sem v njem bil varen. Skrčil bi se v svoji sobi in za nič ne bi vedel. A zdaj … Nič ne morem za to.

Dvignil sem mobi in poklical rešilca. Da bo takoj tukaj, mi je rekel. Pozabil sem pritisniti na tipko za prekinitev pogovora, zato je med gospo in mano skoraj donelo *tu tu tu tu.* Zazdelo se mi je, da se je takrat njen pogled malce premaknil. A moje roke so bile preutrujene, da bi se dvignile.

Tako sva ostala tam.

Pogovor z rektorjem doma prosvete Sodalitas v Tinjah na Koroškem msgr. Jožetom Kopeinigom

„Rad imam ljudi“

Najprej mi je prišlo na misel: čemu ta intervju, saj vas vsi poznamo. Toda ali se res ve, v kaj vse doma in po svetu so vtkani vaše delo, prizadevanja, odrekanja? Gospod Kopeinig, kot eden najmogočnejših svetilnikov slovenstva, kulture in vere na Koroškem ste dali že ogromno intervjujev; lahko tvegate oceno, koliko približno jih je bilo?

Nimam spomina za preteklost, samo za prihodnost. A sploh nisem tako zanimiva osebnost, da bi bil posebej zanimiv za intervjuje. Vendar se mi v sedemdesetih letih življenja kot duhovniku sredi svojega ljudstva že odpirajo pogledi in vsiljujejo opazovanja ter mi marsikdaj tudi poka po šivih od navdušenja ali tudi tihega razočaranja, kako se vrti kolo časa.

Spominjam se nekega intervjuja z vami, mislim, da je bilo ob vašem srečanju z Abrahamom. Tedaj ste med drugim izpovedali pravcato hvalnico svojemu očetu. Kako je družinsko okolje zaznamovalo vašo življenjsko pot?

Pogosto in rad pripovedujem, kako mi je oče omogočil študij na gimnaziji na Plešivcu. Moj oče je bil strasten kadilec, a zaradi mene je na mah nehal kaditi in s tem skromnim prihrankom plačeval pristojbino zame na Plešivcu. Doraščal sem v zelo skromnih razmerah, a sem imel toliko dobrotnic in dobrotnikov, da mi je šlo končno zelo dobro. Tudi študiral sem z lahkoto. Tako sem preživljal brezskrbno in srečno mladost, doma v družini kakor tudi na Plešivcu, kjer sem naravnost užival dijaška leta. Še sedaj se prav rad vračam na Plešivec nad Gospo Sveto, kjer podoživljam bogate trenutke dijaških let. Doma v družini pa je bila najgloblja vez harmonija med nami šestimi otroki – jaz sem najmlajši –, in vsak večer družinska molitev rožnega venca, pri katerem je mati zaradi utrujenosti vedno sladko zaspala.

Izhajate torej iz zgledne družine – ali vas ni nikoli zamikalo, da bi si jo še sami ustvarili?

Že od enajstega leta naprej me je navdajala želja – pa niti ne vem točno, kdaj se je zakoreninila tako globoko v srcu, postati duhovnik in nikdar več kaj drugega. To je ostala moja takratna želja in skozi vsa leta moja spremljevalka: biti Jezusov duhovnik in kot tak spremljevalec ljudi na poti k Bogu. Že v gimnazijskih letih sem si sestavil svoje življenjsko in duhovniško geslo: »Božja pota so milost in usmiljenje, Njegov klic je ljubezen!« Na lastno družino nisem nikdar mislil, četudi sem dobival že v gimnazijskih letih in tudi pozneje nekaj rahlih ljubezenskih pisem, na katera pa sem prijazno odgovoril, da sem si že izbral drugo življenjsko pot. Mislim, da zaradi tega nihče ni točil debelih solz.

Kako pa ste kot dijak in študent doživljali kulturno ozračje v šolskih ustanovah in zunaj njih?

Na Plešivcu smo imeli slovenski dijaki svojo akademijo in smo izdajali tudi dijaški list KRES. Duhovniki in nekateri profesorji so nas ob nedeljah obiskovali na Plešivcu in tako skrbeli, da smo se tudi kot slovenski dijaki urili v jeziku s petjem in nastopi – to tudi v poletnih počitnicah pri raznih srečanjih. Za nekatere slovenske dijake pa je bilo ozračje glede slovenstva vendarle nekoliko zatohlo ali ne dosti naklonjeno in so zaradi tega čutili neko narodnostno utesnjenost, sploh če so bili doma bolj aktivni ali vključeni v domačih društvih ali mladinskih skupinah.

Po zgledu katerih koroških osebnosti ste tedaj uravnavali svoj korak?

Kot Slovenec sem se pravzaprav prebudil šele v velikem semenišču, kjer sem prevzel za dve leti akademijo slovenskih bogoslovcev in kjer sem organiziral slovenske ure, da smo se vadili v pridigarskem in teološkem jeziku ter v nastopih. Jezikovna osnova iz gimnazije je bila tudi pri meni kakor pri drugih majava in šibka. Glede drugih zglednikov niti ne bi mogel koga posebej imenovati, ker človek pač le bolj vdihava duhovno ozračje, v katerem živi in se kreše s sovrstniki.

Kaj vas je potem nagnilo, da ste sprejeli povabilo in prevzeli vodstvo doma prosvete Sodalitas v Tinjah v Podjuni?

To pa sem si sam »nakopal«. Ko sem bil dve leti kaplan v Dobrli vasi, sem rad obiskoval družine in vabil ter nagovarjal mlade in starejše na razne duhovne vaje in tečaje v Tinje. Večkrat sem iz ene večje vasi pridobil 10 do 12 mož za duhovne vaje, tako, da so se možje kar bali, ker se niso mogli zoperstavljati moji prijazni prisili. A končno so bili veseli sami in še bolj njihove družine. Ko je takratni rektor v Tinjah želel priti za prošta v Dobrlo vas, je škof iskal koga za njegovo nasledstvo v Tinjah. Vprašal me je in jaz sem se kar odločil, četudi res nisem slutil, kaj vse me čaka. Prvo nedeljo, ko sem bil v Tinjah, sem se zjokal v kapeli, ker nisem imel ne programa ne personala ne ljudi pri sveti maši, medtem ko sem v Dobrli vasi vsako nedeljo obhajal tri svete maše z mnogimi verniki. Seveda sem prevzel takrat tudi poslovodstvo slovenskega dušnopastirskega urada in Katoliško mladino, tako da ni ostalo časa za tarnanje, temveč za korajžno delo: zavihati rokave in zaupati, da bo šlo!

Vaše ime je že dolga desetletja neločljivo povezano s tem znamenitim žariščem in presečiščem slovenske, pa tudi nemške kulture na Koroškem; kaj lahko poveste o njegovem neslovenskem nazivu Sodalitas, Sodaliteta, od kod so njegove korenine?

prostor tudi še z drugimi cerkvenimi ali splošnimi založbami ali ustanovami. Želim pa si več zaupljivega in sproščenega skupnega načrtovanja pri založniškem programu. Glede tega preveč cincamo in bi se dalo marsikaj še zboljšati. Vse tri Mohorjeve naj bi zavzemale prvo mesto v gaju lepe besede, dobre knjige in žlahtne duhovne kulture!

Kako vidite razvoj slovenstva na Koroškem? – Vprašanje vam zastavljam kot duši vsega dolgodesetletnega narodnega in kulturnega ozaveščanja v Korotanu.

Slovenstvo na Koroškem nikdar ne bo propadlo. Vajeni smo vztrajne borbe za domačo besedo in kulturo. Več ko razveseljiva je zavzetost mladih v raznih društvih in šolah. Tudi nemško govoreči mladi sodeležani se zanimajo za slovenske korenine in kulturno dediščino dvojezične Koroške. Čuti se nov svež veter, ki je že odpihnil vsaj nekaj puhlih predsodkov glede slovenskega življa. Pri tem ima Cerkev gotovo največ zaslug, v novejšem času pa se pojavljajo tudi druge skupine, ki pozitivno oblikujejo koroško ozračje. Prelomni časi in krizna obdobja so dostikrat dobrodošla priložnost za prečiščevanje preteklosti in nove poglede ter nove poti v prihodnost.

Kako pa gledate preko Karavank na Slovenijo in na tako potrebno spravo med slovenskim narodom?

Ob tem vprašanju se me zares loteva globoka žalost in prizadetost. Rad bi videl in gledal, ljubil in čislal slovenski narod v njegovi cankarjanski preprostosti, v Prešernovi vzvišenosti, v Gregorčičevi nedolžnosti in v Slomškovi vernosti. A žal ga moram gledati oškropljenega z bratomorno krvjo, s prstjo zasutimi usti, z izmučenimi telesi. Dežela na sončni strani Alp se je potopila v temne sence zla in hudobije in še ni pripravljena, da bi se spoprijela s svojo grešno preteklostjo, da bi jo prečistila pred usmiljenim Bogom. Prebral sem več knjig pričevalcev – duhovnikov in drugih, ki so kot nedolžni prestali hude muke, samice in temnice, a katerih spomin ni maščevalen, temveč le ponižna prošnja Gospodu, da bi se končno vsi – takratni mučitelji in oblastniki ter mučenci znašli v nebesih pri isti nebeški gostiji. Iz takih pričevanj sije in žari novo upanje za duhovni preporod naroda! Slovenski narod na kolena pred Bogom, ker je sprava Božji dar!

Znani ste po svojem vedrem značaju in živahnem temperamentu, ki takoj razgiba še tako čemerno družbo. Pri vseh, naj bodo takšnih ali drugačnih prepričanj, ste nenavadno priljubljeni; imate to v krvi, ali ste se tega navzeli pozneje?

Ne morem soditi o sebi. Rad imam ljudi in se jih ne bojim. Po zgledu dobrega papeža Janeza XXIII. rad molim za vse, ki jih srečujem in ki so moji sopotniki! Pomembni pa so mi zvesti prijatelji in sem zanje Bogu vsak dan hvaležen!!!

Pogovarjal se je **Hrabroslav Lokošek**

S fizikom Francem Cvelbarjem ob njegovi osemdesetletnici

Etika, varovalka znanosti

Pred kratkim (18. januarja) je obhajal osemdesetletnico slovenski jedrski fizik, upokojeni univerzitetni profesor in raziskovalec Franc Cvelbar in ob tej priložnosti smo ga poprosili, naj nam zaupa kaj več o svoji bogati in razgibani življenjski poti. Franc Cvelbar se je rodil v kmečki družini, po vojni je obiskoval gimnazijo v Novem mestu in nato študiral tehniško fiziko v Ljubljani, kjer je leta 1958 diplomiral, leta 1966 pa doktoriral. Že leta 1954 se je zaposlil na Inštitutu Jožef Stefan, kjer je v naslednjih desetletjih opravljal pomembne, tudi mednarodno odmevne raziskave na področju jedrskih reakcij. Posebej se je ukvarjal z nevtroni, pri čemer so morali s sodelavci sami izdelati potrebne aparature za meritve. Rezultati raziskav so bil objavljeni v mednarodni znanstveni literaturi, zbudili so veliko zanimanje za nadaljnje eksperimentalne in teoretične raziskave in njegova skupina je leta 1970 za svoje delo prejela državno priznanje – Kidričevo nagrado. Doktor Cvelbar je bil od konca šestdesetih let tudi univerzitetni učitelj – redni profesor je postal leta 1978. Po upokojitvi v leta 1997 je dejaven v Društvu slovenskih katoliških izobražencev, v domači Šmarjeti pa je soustanovil Domoznansko društvo.

Cenjeni gospod profesor, naj vam čestitam k jubileju in predlagam, da najprej obudite spomine na otroštvo in mladostna leta, tja do odločitve o vrsti študija. To so bila burna leta: prva Jugoslavija, vojna, potem povojni dogodki …

Rodil sem se v Gorenji vasi pri Šmarjeti na Dolenjskem, leta 1932, torej kmalu po začetku svetovne gospodarske krize, ki je k nam prišla malo pozneje. Tedaj je bilo res hudo, saj včasih pri hiši ni bilo denarja niti za kvas. Poleg tega je bil moj oče ambiciozen in je hotel povsem obnoviti kmetijo: nov hlev, kozolec, zidanico in še kaj. Vse to je padlo tudi na nas otroke, tako da o kakšnem razkošju ne morem govoriti.

V šolo sem začel hoditi tik pred vojno. Naš kraj so najprej zasedli Nemci, Italijani so prišli pozneje. Dobro se spominjam tele zanimivosti: ko so Nemci opravljali popis prebivalstva, se je ljudi kar trlo. Delavci, ki so se vrnili iz rajha, so namreč pripovedovali o Nemčiji vse najboljše. Hvalili so red in blaginjo. Ljudje so bili navdušeni nad Nemčijo. Niso pa vedeli, da je vse to namenjeno oboroževanju za Hitlerjeve cilje, ki so prišli na dan pozneje. Med vojno bi moral iti v gimnazijo v Novem mestu, a je tedaj, leta 1943, kapitulirala Italija, tako da sem šele naslednje leto vpisal prvi letnik. Končali smo v štirih mesecih in spričevalo tega prvega razreda je bilo pozneje vseeno nostrificirano. Spomnim se zanimive podrobnosti, namreč pri zemljepisu smo se učili, da Slovenija vključuje Furlanijo. Tega pozneje seveda ni bilo nikoli več slišati.

Malo za šalo: glede južne meje vam pa tedaj niso nič rekli?

Seveda ne, tedaj smo bili vsi prijatelji, pravzaprav po vojni, med vojno pa se o tem sploh ni govorilo.

Ste se v gimnazijo v Novo mesto vozili ali ste živeli v mestu?

Ne, ne, nisem se mogel voziti, od moje rodne Gorenje vasi je do Novega mesta 15 kilometrov in prevozov tedaj ni bilo. Dobil sem stanovanje pri neki gospodinji, starši so plačevali v glavnem s pridelki. V mestih tedaj ni bilo hrane, na vaseh pa ne denarja in se je tako za oboje dobro izteklo.

Kako je pravzaprav v vas dozorela odločitev, da greste po poti, po kateri ste šli. Kaj vas je zanimalo, zakaj ste se odločili prav za fiziko?

V normalnih razmerah bi najbrž postal agronom. V tistih časih pa so mi starši odsvetovali ta študij – češ, ljudi boš moral tlačiti v kmetijske zadruge. Mene samega je zelo zanimala kemija, saj sem lahko sam preizkušal – delal eksperimente. Spomnim se, da sem

In vi ste potem merili te reakcije z detektorji, ki ste jih tudi naredili sami ...

Da, mi smo se lotili dela na tem področju zato, ker je bilo tu mogoče z majhnimi sredstvi, tako rekoč iz nič, narediti nevtronski generator. Pridobljeni nevtroni so imeli razmeroma visoko energijo – 14 milijonov elektronskih voltov. Pri tej energiji je verjetnost, da bi, ko nevtroni zadenejo v jedro, prišlo do jedrske reakcije, relativno majhna. Reakcije te vrste dotlej niso bile kaj dosti raziskane in lotili smo se jih mi, »reveži«, ki smo imeli na voljo le doma narejeni instrumentarij. Pri tem pa smo dosegli svetovni nivo, to je treba reči.

No, to je res treba poudariti, ti vaši rezultati so šli v svet, to je bila mednarodna izmenjava informacij in vaša skupina je v tistih časih zamašila pomembno luknjo v zgradbi takrat elitnega področja subatomske fizike ...

Da, to so bile čisto akademske raziskave, to res ni bilo nič povezano z jedrsko bombo. Tako preprosto resnično ne gre.

So vas pa, tam okoli vaše diplome, poslali tudi na izpopolnjevanje v Milano …

Da, tedaj smo že gradili nevtronski generator in v Milanu je bila podobna skupina raziskovalcev, ne dosti bogatejša od nas, ki si je tako kot smo načrtovali mi, sama izdelala generator. Imeli so že utečene raziskave. Zdelo se je primerno, da gre nekdo iz naše skupine pogledat, kaj vse se da narediti s takim generatorjem. In tako so poslali mene; profesor Peterlin, ki je bil glavni vodja raziskovalnega dela in direktor Inštituta, je srečal profesorja iz Milana, ki je sodeloval s tisto skupino. Dogovorila sta se, da pridem gostovat v Milano, kjer sem sodeloval pri meritvah eno leto.

Pogoj za tovrstno raziskovalno delo je tudi odlično znanje matematike, si mislim.

Torej to, kar smo počeli jaz in naša skupina, je bilo na začetku navadno eksperimentalno delo. Na Inštitutu so nam nekateri rekli »šlosarji«. To je bilo ročno, laboratorijsko delo. Šele pozneje, ko smo izmerili nove rezultate, je naše delo postalo odmevno. Naj povem: mi smo dobili rezultate, ki so bili v nekaterih primerih desetkrat nižji kot rezultati podobnih meritev, vendar po drugi metodi, iz Los Alamosa v ZDA. Bilo je veliko vprašanje, kdo je izmeril prav. Izkazalo se je, da so v ZDA merili narobe in da smo imeli prav mi, in tako smo prišli do mednarodne veljave.

Za to delo ste leta 1970 tudi prejeli državno priznanje – Kidričevo nagrado!

Drži, to je bil za našo skupino lep dosežek.

Ob rob temu: nekaj deset let nazaj se je govorilo o nevtronski bombi, katere »prednost« naj bi bila, da bi onesposobila živo silo, ne pa materialnih sredstev – svojevrsten cinizem seveda ...

Da, da, delali so take poskuse in tudi izdelali bombe.

Kakorkoli, imamo dve vrsti uporabe jedrske energije, vojaško in miroljubno. Celotno področje ionizirajočih sevanj je uporabno na različnih poljih, poznamo med drugim nuklearno medicino – vi ste recimo predavali tudi študentom medicine ...

Da, a to je bila bolj stranska aktivnost. V primerjavi s prej omenjenimi dosežki je bil to prenos našega znanja na medicinsko področje. To je bila uporaba znanja, ki smo si ga pridobili s prejšnjimi raziskavami.

Ukvarjali ste se tudi z dozimetrijo, torej z meroslovjem, tudi to je praktični vidik ...

Veste, ravno, ko smo dokončevali opisane meritve – so bile v družbi pa tudi na IJS vsak dan vse glasnejše zahteve, da moramo poleg osnovnih raziskav gojiti tudi uporabne raziskave Sam sem se tako lotil nevtronske dozimetrije.

Seveda, če bi hoteli raziskave z nevtroni nadaljevati, bi potrebovali večje aparature, večji pospeševalnik. Na tem področju je tako: zadeve moraš preveriti v praksi, torej s poskusom; za mizo, na papirju se tega ne da, na papirju so le domneve ...

To se da preprosto razložiti: mi smo reakcije merili pri eni sami energiji, ker je ta naša »petrolejka«, če lahko našemu generatorju tako rečem, proizvajala le ene vrste nevtronov. Pri poskusih smo bili omejeni le na skromne tehnične možnosti. Le z eno energijo nevtronov smo lahko streljali na tarčo. Znanost pa je seveda hotela vedeti, kako je pri drugih energijah, kako se tedaj obnašajo jedra. Bili smo že dokaj daleč v dogovorih, da bi nam Američani odstopili enega svojih pospeševalnikov, ki ga niso več uporabljali. Vendar je bila naša skupina prešibka, da bi se lotili česa takega. To bi bil namreč za nas prevelik projekt. Prevladala je skupina, ki je še danes na IJS najbolj dobro zapisana. To so fiziki IJS, ki še danes raziskujejo v ustanovi CERN.

Vi ste pa bili ves čas tudi na fakulteti, tam ste začeli zgodaj, bili ste dolga leta profesor, vse do upokojitve v devetdesetih letih ...

Saj pravim, moja skupina je veljala bolj za »mehanikarje«, nismo bili »gospodje«, kot teoretični fiziki, ki so imeli le svinčnik in papir – no, zdaj imajo računalnike. Vsakdo med nami je potem iskal kakšno aplikativno zadevo in sam sem na fakulteti dolgo vodil – in v veliki meri izpopolnil –, fizikalni praktikum v tretjem letniku študija fizike. Tu so bile meritve že na meji znanosti in nekatere kar zahtevne. Pozneje sem pre-

Foto: Arhiv Družine / Tatjana Splichal

Zapoved zvestobe

Pogovor dr. p. Edvarda Kovača
s književnikom akad. Alojzom Rebulom
in kardinalom dr. Francem Rodetom

Kovač: *Lepo pozdravljeni ljubitelji slovenske besede, besede, ki je pristna, ki je sposobna izrazit tisto, kar je najgloblje v človeku. Besede, ki se približuje tudi neizrekljivemu. V veliko veselje mi je, da lahko tudi sam pozdravim njegovo eminenco gospoda kardinala Rodeta. Naj povem, da sem imel srečo v življenju, da je bil gospod kardinal najprej samo profesor. In kot profesor nas je mlade navduševal ne samo za misel o onkrajnosti, ampak predvsem za misel o človeku, za tisto, kar je najlepšega v človeku, navduševal nas je za umetnost, za ustvarjalnost in tukaj mu moja generacija mladih intelektualcev ali kristjanov tistega časa veliko dolguje.*

Poleg njega je starosta sodelujočih v Družini, časopisu, ki tedensko objavlja njegove izpovedi razmišljanja, lahko rečem da je pisatelj Rebula tudi sam zaznamoval mojo generacijo, saj smo se v začetku 70-ih let tudi njegovih besedil učili na pamet. Šlo je za krščansko avanturo ali za najglobljo človeško pustolovščino veselja in radosti, za nek preboj v onkrajnost.

Oba navzoča gosta sta več kot ljubitelja slovenske besede, imata navdih, da iščeta njegovo lepoto, njen izraz. Pa bi prešel k prvemu vprašanju in bi začel z vami vaša eminenca: kaj za vas, eminenca, pomeni lepota in v kakem odnosu ste potem s samim leposlovjem, s tisto zvrstjo besede, ki vas vodi k neskončni lepoti?

Rode: Če odgovarjam z latinsko definicijo lepote, *splendo forme*, sijaj oblike – se pravi to, kar je perfektno, kar je dognano v svoji obliki: naj bo to drevo, naj bo zrno, naj bo to človek, morje, gora, karkoli. Vse, kar je lepota, dognanost v obliki. Zanimivo – in tukaj bi prešel na našega današnjega slavljenca –, bi rekel, kako ima profesor Rebula v vseh svojih spisih, bodisi v svojih dnevnikih, na primer v *Vrtu bogov*, dnevnikih iz Severne Amerike, ali v romanih *Zeleno izgnanstvo* ali v *Sibilinem vetru* izjemno žlahten, občuten odnos do lepote. Predvsem zanimivo mu je blizu svet narave. In ta svet narave je za profesorja Rebulo poln sporočila. Stvari niso tope, niso enodimenzionalne. Stvari imajo več razsežnosti. Vsaka stvar in vsaka lepota ima več dimenzij, več razsežnosti. Ima sporočilo. Zapisal sem si citat iz Goetheja: »vse minljivo je samo prispodoba.« Vse to, kar vidimo, je to, kar je, je hkrati prispodoba nečesa drugega. Ali da se opiram na mnenje francoskega pisatelja, ki mi je blizu in je bil tudi v Sloveniji, Juliana Greena, ki v svojem dnevniku pravi tole: »Če ne gledaš pozorno vidnega sveta, ne moreš dojeti nevidnega.« Vidni svet ne zastira nevidnega, nasprotno, nevidni se odseva v vidnem. Se pravi, da ima vidni svet sporočilo, vidna lepota ima neko sporočilo. Govori o nečem, kar vidno presega. Se pravi, da nekaj naznanja – neko končno, dokončno dopolnitev. S teološkim izrazom bi rekel: vse vidno naznanja novo nebo in novo zemljo. Je pa seveda lepota – in tu bi se oprl na dva pesnika, najprej na Baudelaira, ki pravi: »O lepota, strašno trdi bič za duše«, ali Balantiča, ki pravi: »Strašno me mučiš lepota. Tukaj so zelo globoke stvari in zelo resnične.«

Kovač: *Pravijo, da se ob lepoti začne trenutek večnosti in to pomeni, da je vaša beseda pristna, avtentična, če ste pozabili na čas. Gospod profesor Rebula, poznamo vas kot tistega, ki je izšel iz antične kulture, se pravi ste profesor klasičnih jezikov, ste tisti, ki ljubi antični svet, klasično kulturo. Kako bi se prepoznali v jeziku pitagorejcev, ki ga je prevzel tudi Platon, namreč da po lepoti prihajamo k resnici? Ne sprašujem po dekorativni lepoti, estetiki kot taki, ampak po duhovni lepoti, ki vam razpira pot tja, kamor človeška noga še ni stopila.*

Rebula: Ne bi zapel spet hvale lepoti kot kardinal, ker je zame lepota evidenca v Bogu samem. Ne vem, kaj bi bil Bog brez lepote! Vidim pa argument iz nasprotnega konca za to, iz tega, kako moderna doba, ki odklanja, kot vemo, transcendenco, obenem tudi na marsikaterem področju odklanja lepoto. Na misel mi prihaja to, da je izginila – ne samo v Sloveniji, ampak tudi v Evropi – literarna kritika. Namreč estetska kritika, ki išče v delu ne samo njegove vsebine, ampak tudi njegovo formo, njegovo lepoto. Lepota v literani kritiki sploh ni omenjena. Omenjajo se vse mogoče reči, vsi mogoči izmi, ampak iz kritik bralec ne čuti elementa lepote v njem. Do Goetheja, ki je bil včasih moj »bog«, danes pa ni več, imam veliko spoštovanje ob stavku, ki ga je citiral kardinal, kar kaže, da je Goethe, kljub svojemu manifestativnemu poganstvu dejansko čutil, slutil transcendenco. Ker ta stavek je stavek, ki govori o obstoju transcendence. O obstoju tega, česar ne vidimo, tipamo, ne dosegamo s svojim razumom in tudi ne s svojo tehniko, instrumenti. Ampak o tem, kar obstaja in je. In če obstaja in je, obstaja na neki način, ki je višji od našega obstoja, ki je komaj vreden imena obstoj. Te dni me je mikalo, da bi napisal nekaj o minevanju, o stvari, ki je tudi izginila iz moderne literature, kot je izginila iz moderne civilizacije. Kajti vse se obnaša, kot da smo ustvarjeni za večno, kot da časa ni. Vse je zaljubljenost v trenutek. Vemo za globljo resnico, resničnost, da smo prah in pepel, in to ne samo iz krščanske, ampak tudi iz poganske vizije, iz antične vizije: mi smo absolutna minljivost, smo in nismo. A vsa naša težnja je po nečem, da bi bili! Ne da bi bili senca ali slutnja, ali strah ali tesnoba, ampak da bi bili nekaj absolutno gotovega, nekaj absolutno odprtega in svetlega.

Kovač: *Če lahko nadaljujem spraševanje okoli opusa Rebule. V spremni besedi nakažete, da je pisatelj blizu Pascalu, na trenutek rečete, da presega Pascala.*

Rode: Po poetičnosti.

Kovač: *To je kompliment, ki ga doslej še noben slovenski pisatelj ni dobil od vas. Smo veseli, da imamo ta-*

kšnega duha med nami. Vemo, da je Pascal iskriv, avtentičen, zastavi življenje za tisto misel, ki jo ima. Ampak potem omenjate tudi Rebulo v sklopu drugih pisateljev in, ker vas poznamo kot velikega poznavalca in ljubitelja francoske poezije, literature – nekaj ste celo navedli danes –, vas vprašam, če bi hoteli našega pisatelja Rebulo postaviti v neko sobesedilo ali kontekst francoskih pisateljev; kako bi rekli, v družbi katerega bi se znašel?

Rode: Vprašanje ni lahko. Pri Alojzu Rebuli je nedvomno, v knjigi *Credo* na primer, dosti claudeljanskega. Blizu je Paulu Claudelu. Mislim na granitno vero pri Claudelu, to zasledim tudi pri Rebuli. Mi bo ugovarjal, da se on bori za tako vero. Pri Claudelu je bilo to od tistega 25. decembra 1886, takrat mu je bila vera dana in od tistega trenutka so prešli vsi dvomi in je bil trdno vsidran v katoliško vero. Mislim, da je to ena od značilnosti profesorja Rebule in njegovega literarnega opusa. Po drugi strani je tudi nekaj – jaz bi ga postavil v svet Claudela, Mauriaca, Bernanosa, ki imajo tudi vsi kot Rebula značilno in skoraj bi rekel neobhodno tendenco k apologiji. Rebula je bojevnik, Rebula je vojščak za resnico, za upanje, za smisel. Za radost življenja. On se bori za to. Pisatelji, ki sem jih omenil, so nedvomno ta nota apologije pozitivnega življenja v teološki perspektivi in Rebula postavljam v ta krog francoskih katoliških pisateljev. Manj je pri njem navzoč – kar je pri Mauriacu opazno, očitno: boj med grehom in milostjo. Tega pri Rebuli ne najdem izrazito. Ena vrsta katoliških francoskih pisateljev se loteva problematike greha in milosti in iz tega so nastali veliki romani. Pri Rebuli pa ne najdem dramatičnega boja človeka med grehom in milostjo.

Kovač: *Bralci del pisatelja Rebule, zlasti Creda, imamo ta občutek, da je veliki trubadur do velike dame, velike gospe ali ljubezni ali krščanske vere kot omenjate, je bojevnik, vitez, kot tisti trubadur, ki ne prenese, da nekdo trdi, da je kaka druga gospa lepša.*

Rode: Najlepša je gospa Zora!

Kovač: *Gre za čisto predanost ustvarjajoče duše, srca, pa tudi za njegov veliki intelektualni naboj. Prešel bi k temu intelektualnemu naboju: gospod Rebula, bili ste tisti, ki ste v slovenski prostor prinesli misel Jacquesa Maritaina. Že v predvojnih spisih ga je omenjal Janžekovič, ampak samo omenjal, nikoli ni prišel na vrsto, da bi ga predstavljal. Vam je bil Maritain blizu? Imam občutek, da ste tudi v njegovi strašno razumski intelektualni govorici zasledili lepoto čistosti, resnice, saj v svojem zadnjem intervjuju pravite, da je krščanstvo strašno racionalno, polno humanizma. Ali lahko poveste, zakaj tolikšno prijateljstvo, tolikšna naveza, tolikšna intimna povezava z Maritainom, čeprav ga osebno niste nikoli srečali?*

Rebula: Moja vera je vsekakor – kot je povedal kardinal –, dramatična. Ne toliko v smislu boja med grehom in milostjo, ki naj bi se izrazil v moji literaturi, kot se ne izraža v taki meri kot pri Mauriacu. Za tem stoji moje tiho prepričanje, da je v tem boju akter milost, Bog. Milost je stvar skrivnosti, stvar misterija. Kako naj pisatelj tukaj razčlenjuje neki misterij? To je tisti zadržek, ki me varuje pred tem, da bi šel brskat v ne vem kakšne labirinte spreobrnjenj pri ljudeh. Drugo: da je moj način verovanja apologetičen, to gladko priznam; ker me k temu sili svet, dogajanje sveta, slovenskega in evropskega, ki postaja čedalje bolj poganski. Torej se pravi, k apologetiki me sili stanje današnjega sveta. Recimo, kot sem rekel, popolno ignoriranje transcendence, izrazita težnja, da se izbriše iz geografije duha krščanski fenomen, celo več, težnja, da se izbrišejo krščanske korenine iz zgodovine Evrope, celo težnja, kot je pokazal BBC, da se črta pri datacijah izraz pred in po Kristusu in da se uvede način, ki ga že poznamo 50 let – pred in po našem štetju. Vsa ta dejstva izzivajo človeka, ki verjame v Kristusa in v Kristusu vidi sonce sveta, vidi center vesolja; jasno takega človeka to pripravi, da skuša k temu reči svoje *(ploskanje)*. Kar se tiče Maritaina, to je poglavje zase, je moja knjiga. Maritain je ena tistih zvezd, ki na mojem nebu niso zašle, kot so zašle dosti bolj znane zvezde z Goethejem na čelu, Maritain pa zame še vedno žari: žari s svojo racionalnostjo, ki ste jo, gospod Kovač, omenili; žari kot velik spoštovalec razuma, rekel bi oboževatelj človeškega razuma, tistega razuma, ki ga je tudi moderna civilizacija vrgla takorekoč svinjam. Angleški pisatelj Chesterton je o Heglu, ki je oče razuma, rekel, da je norec. Če je to rekel Chesterton, si upam vsaj misliti tudi jaz sam. Mi smo sinovi potomstva, ki negira razum. Zato mi je pri našem Benediktu XVI. vedno simpatično, da poudarja faktor racionalnosti krščanstva. Krščanstvo ni pravljica, sloni na zgodovinskem dejstvu osebe, dogodka, Kristusa in njegovega vstajenja. Na tem dogodku, ki je od nekaterih nepriznan, na tem sloni krščanstvo. In na tem stoji njegova zgradba. Maritain me je pritegnil še z neko drugo platjo: s svojo izredno človečnostjo, s svojo svetniško človečnostjo, s svojo žlahtno gostoljubnostjo; hiša je bila pri njem odprta za vse, tudi za poltipe, napol kriminalce. In zato je bil zame srečen dan, da se je Cerkev začela zavedati, koga je imela v tem Francozu, in je uvedla zanj in njegovo ženo proces beatifikacije. Upam, da bo proces šel naprej, čeprav bo ovira njegov velikanski opus, ki ga mora Rim preštudirati.

Kovač: *Hvala za pričevanje! Za vašo eminenco smo imeli občutek, da ste v slovensko teologijo vnesli zanemarjeno temo. Ta zanemarjena tema v slovenski teologiji, pa morda tudi v leposlovju, je bilo veselje, radost. In ste nas navduševali za smisel za humor, češ da je to izraz svobode in vi dovtipov niste izgubili, hvala Bogu.*

Rode: Dovolite da citiram Maritaina v zvezi s tem, ko pravi: režim, ki je izgubil smisel za humor, pripravlja svoj lastni pogreb. To sem jaz videl v partiji.

Kovač: *Lahko bi rekli, da je humor prva stopnja veselja in radosti in opozorili ste nas, za kar smo vam hvaležni, da naj bo žalost še tako lepa, n. pr. Cankarjeva lepa žalost, to vendar ni ne pristno slovenstvo in ne pristno krščanstvo. Če smem citirati Sveto pismo: Veselega darovalca Bog ljubi. Se pravi, nam vi lahko govorite o krščanski radosti, ki je v vas. Kako, da kljub tu in tam tragičnim razponom slovenstva, sosedstva, krščanstva v Rebulovih spisih, tega pisatelja vseeno priznavate za radostnega kristjana.*

Rode: V prvem pismu apostola Janeza je rečeno, da je vera zmaga. Mislim, da lahko rečemo isto o radosti, veselju. Veselje, tisto globoko, temeljno, globinsko veselje, ki ga človek lahko nosi v sebi in ki ga tudi razne stiske in preizkušnje ne zatrejo, to veselje si človek pribori in je sad neke zmage, boja, da se tisto veselje vseli vate in da ga nosiš prav na dnu svojega srca. Pravzaprav bi za kristjana rekel takole: od trenutka, ko Bog biva, so perspektive odlične. Če Bog je, potem so perspektive dobre. Pravzaprav totalne polomije, totalnega poraza, totalne žalosti ne more več biti. Če Bog je – tak, kot se razodeva v Kristusu, v njegovem križu –, če je Bog tak, potem je življenje rešeno, odrešeno in se radost lahko trajno naseli v srce verujočega človeka. To je temelj vsake radosti: Bog biva, Bog je! To je izvir temeljne radosti za človeka. Če Boga ni, potem smo v dvomu, v temi, smo v navzkrižjih, smo v nesmislu, pot nam je praktično zaprta, prihodnost je zaprta. Tu bi šel malo na bolj osebno notranji svet profesorja Rebule. V njem je radost ...

Kovač: *Saj to je bilo vprašanje: s čem vas je vzradostil?*

Rode: V profesorju Rebuli je očitno doma radost. In lahko rečemo, da je v njem mladost, ki je neuničljiva. Je neuničljivo mlad. Misel bi povezal z mislijo apostola Pavla: Čeprav naš zunanji človek razpada, se naš notranji človek dan na dan obnavlja. – Tukaj vidim navzočnost vere, upanja, ljubezni v kristjanovem življenju. V Rebuli vidim pričevalca tega človeka, ki v sebi živi obnavljanje iz dneva v dan, notranje obnavljanje, ki se krepi iz dneva v dan, čeprav – kot je usoda vsakega človeka –, zunanji človek se stara, ga tarejo bolezni, bolečine in končno smrt, vendar se notranji človek iz dneva v dan obnavlja. Zato ta mladostni zalet, ki ga vidimo pri Rebuli: samo poslušajte ga, s kakšnim mladostnim žarom pove vsako stvar. Rebula je človek pričakovanja, je upornik proti niču, je smrtni sovražnik smrti. Ravno zato, ker je v njem radost, ki je sad zmage. Mislim, da je za slovenski narod, za slovenstvo, ki je zaradi svoje zgodovine nekoliko nagnjeno k otožnosti, izredna milost, da imamo takega pričevalca, takega pisatelja, kot je profesor Rebula (*ploskanje*).

Kovač: *Vam bo laže, če bom govoril še o kakšni drugi vrlini, ki je tipično krščanska? V krščanski Franciji, ki jo imate radi, ki jo ljubite, jo poznate, sem na pročelju neke bazilike videl – ne treh angelov, ampak štiri. Ob treh božanskih krepostih veri, upanju in ljubezni je bil še četrti angel, ki je imel napis ponižnost. Ko sem vprašal, zakaj še četrti angel, so rekli, da je to benediktinska duhovnost. Me zanima, kako se to vam zdi, ko zagovarjate zdravo krščanstvo in v tem smislu tudi v knjigi o Maritainu občudujete ponižnost njega in njegove žene. Ali se vam ne zdi, da tisti, ki se spusti na skrivnosti presežnega ali skrivnosti kot take, pravzaprav ne more mimo ponižnosti, in bi potemtakem morda lahko govorili o metafizični ponižnosti pri vsaki pravi umetnosti. Kakšno je vaše mišljenje?*

Rebula: Najprej beseda k temu, kar sem prej slišal in se takorekoč zvrnil na hrbet od začudenja. Da je v meni radost! Ko se vendar čutim po naravi in po nagnjenju pesimist, globok pesimist, bodisi kar se tiče človekove usode bodisi kar se tiče človeške zgodovine, te dejansko kolektivne tragedije. In vendar to ni prvič, ko slišim besedo, da moje pisanje vendarle vpliva drugače, da ne vpliva pesimistično. Jaz se tega ne zavedam, pišem, kot čutim. Vem pa to – in tu dam kardinalu popolnoma prav: če Bog je, je vse rešeno. Bom rekel drugače: če smisel je, potem je vse rešeno! Tisti smisel, ki sem ga jaz do obupa iskal, čemu to ali ono, kakšen smisel ima v življenju to in ono, posebno kakšen smisel ima trpljenje, za božjo voljo, od psihičnega do fizičnega; kakšen smisel imajo krivice, kakšen smisel imajo vojne, kakšen smisel ima, če se spomnim na milijone mrtvih vojakov! In vendar – če sem pogledal v biologijo, v astronomijo, v človekovo lepoto, v človekovo dobroto, sem čutil smisel, čutil sem, da za vsem tem ni kaos, ni nič, ampak je neka super inteligenca, ki vse to uravnava. Ta vera v smisel je dejansko moja rešitev in jo želim tudi vsem vam, da bi verjeli, da ima vse, kar delamo dobrega ali slabega, svoj odmev, ker ima svoj smisel; da je vse, kar se dogaja, smiselno; da ni slučaja; da vse pelje nekam, kjer bo vse razjasnjeno, kar za nas ostaja velikanska uganka. Jaz imam ugank več, kot vidim ljudi pred sabo tukaj. Zame je velikanska uganka slovenska revolucija, o kateri ne neham razmišljati. Zame je velikanska uganka človeško trpljenje. Zame je velikanska uganka, kod je božja dobrota, ki to dopušča. Če bi našteval, vam bi jemal vero, vam bi vero manjšal. Zato sem v absolutni gotovosti, da smisel je; in da je tukaj Kristus, ki je nosilec smisla. In zato se mi zdi zabloda tisočletja, če bo šlo tako naprej, da črta iz časa in dogajanja Kristusa, ki prinaša smisel zgodovini in tudi smisel naši osebni usodi (*ploskanje*). Kar se ponižnosti tiče, sem povedal za Družino, sem človek velikega napuha!

Rode: Jooooj, ni verjetno ...

Rebula: Ponovim: sem človek velikega napuha in vidim genialnost krščanstva v tem, da je postavila na temelj vere ponižnost. Ki ni trik, ni sklanjanje. Ponižnost je realizem – videti sebe v tem, kar si, v svoji strahotni omejenosti, že fizični: poglejte, koliko živali prekaša človeka v vidu, sluhu, gibanju. Kakšna omejenost je intelektualna: jaz se komaj razumem na elektiriko, ne znam šofirati, ko znate vsi tukaj; da ne govorim o neznanju o poslednjih stvareh itd. Tukaj imamo eno samo človeško omejenost – dovolj, da pogledaš in takoj veš, koliko veljaš. In če slučajno nekaj pišeš, pišeš tudi iz nagona in tudi veselja. Tukaj ti je lahko biti brez težnje, da bi koga nadkrilil. Vendar tudi tukaj vidiš, kaj je tvoje pisanje, tvoje lovljenje žarkov ob obstoju tisoč sonc v eksistenci. To je majhno človeško delo. Tudi delo močnega umetnika – isto velja za slikarja, za glasbenika. Vsi lovimo samo drobce ulovljivega v svetu lepote. Kolikor nam, kolikor meni uspe, da je dobro, potem to ni naša, ni moja zasluga, ampak zasluga nekoga, ki je to dodal. Kaj se boš ponašal z nečim, kar sploh ni tvoje?! Mislim, da je ponižnost ne samo genialni izum krščanstva, ki jo je postavilo za temelj vere, ampak je dejansko tudi praktično življenjsko izhodišče – posebno za intelektualca – za sprejem Kristusa.

Kovač: *Gospod kardinal, kot profesor ste nam prvi prikazali Berdjajeva, govorili ste o Solovjovu in v privatnem pogovoru ste nam dejali, da ste, ko ste bili mlad študent v Parizu, šli gledat vse ruske filme, ker vas je slovanska duša privlačevala.*

Rode: Ja, vse sovjetske filme sem videl (*smeh*). Lepi so, človeški.

Kovač: *Greena ste v nekem intervjuju v knjigi o Madagaskarju vprašali, zakaj so njegovi liki tako fatalni. Pa bi zdaj vas, ker ste v polnosti Slovenec in v polnosti svetovljan, vprašal, kaj za vas pomeni slovanska duša in kaj za vas pomeni slovenska duša? Zakaj ste kljub temu, da ste imeli in še imate možnosti, da se več kot uveljavite in ustvarjate zunaj Slovenije, danes vendarle med nami. Zakaj se še prepoznavate kot Slovenec, kaj vam slovenstvo kot tako in slovanska duša pomenita?*

Rode: O, veste, o tem je bilo veliko napisanega. Slovanstvo je mogoče najbolje izrazil Dostojevski na koncu svojega romana *Bratje Karamazovi*, ko Aljoša, mladi menih, zre zvezdnato nebo in poklekne, poljubi zemljo in doživi nekakšno kozmično bratstvo: človeštva in narave, stvarstva. Mislim, da je to najbolj tipično za slovansko dušo. Po drugi strani tudi francoski pisatelj Francis Conte, ki je napisal debelo knjigo o Slovanih, konča svojo knjigo s tem pasusom iz romana *Bratje Karamazovi*. Tu je sočutje. Tu je ponižnost. Tu je pristnost. In mislim, da so to tiste najlepše lastnosti slovanske duše: sočutje, bližina trpljenju, neka želja po vesoljnem bratstvu. In tudi ponižnost. Jaz vidim ponižnega Francoza, ampak ponižni Francoz ne bo nikoli tako ponižen, kot je ponižen Slovenec. In tudi francoski svetnik ne bo nikoli tako pristen in tako blizu ljudem, kot je lahko slovenski svetnik. In tudi recimo odnos Slovana do Boga je izredno lep, izredno prijeten, prijazen, poln topline, poln bližine. Mislim, da je to dokaj značilno za slovansko dušo: bratstvo, pristnost, sočutje, ponižnost. In če dovolite: kar zadeva ponižnost, kar nas vse lahko naredi bolj ponižne, kot smo: ni dolgo tega, ko sem v Rimu poslušal predavanje znanstvenika, ki je govoril o zadnji luči. Kaj je zadnja luč? Veste, da so astronomi nedolgo tega odkrili svetlobo, ki je potovala do nas 14 milijard let. Zvezda se je najbrž že zdavnaj utrnila, tista svetloba, ki jo je zvezda oddajala, pa je po 14 milijardah let prišla do nas. Predstavljajte si, kako neznansko velik je ta kozmos, to božje stvarstvo, in kako neznansko je, kar so že znanstevniki ugotavljati, da je ta naš svet v taki obliki, kot je zdaj, star 15 milijard let. Eden od dokazov – več kot to vam ne znam razložiti –, je, da so odkrili zadnjo luč, ki je potovala do nas 14 milijard let. Kaj je naše življenje v primerjavi z vsem tem?

Kovač: *Gospod akademik, vaš roman Jutri čez Jordan je preveden v francoščino. Vprašal sem slovenske strokovnjake za književnost ali v Sloveniji obstaja zvrst biblični roman, in so rekli, da še ne, da pač obstaja zgodovinski roman in da bi to bila podzvrst zgodovinskega romana in tako smo lahko veseli: imeli smo že biblično poezijo, imeli smo svetopisemske povesti, in, končno, je mejnik slovenske literarne zgodovine, da imamo tudi roman. In ker v tem romanu pa tudi v komentarjih povezujete božjo previdnost in obstoj slovenstva, bi imel nekaj vprašanj za vas: kaj vam pomeni biti Slovenec, ker tudi ni čisto evidentno, zakaj še biti Slovenec tam, kjer živite. In druga stvar je seveda tudi skrivnost, ker iščemo smisel, zakaj pa si je Bog dovolil duhovitost, da Slovenci obstajamo? V čem je božja previdnost, je kak globlji vzrok, da Slovenci sploh smo na svetu s svojo kulturo? In, kot sem rekel, prva stvar: kaj vam pomeni pisati v slovenščini, pisati slovensko besedo?*

Rebula: To je vprašanje za zamejskega človeka, ki je svojo slovensko pripadnost težko ohranil in težko oživljal, predvsem v italijanskih šolah, bil sem praktično sin fašizma, mladost sem preživel pod fašizmom. Oče je bil pregnan; ker ni hotel obleči črne srajce, je moral v službo širom po Italiji. Meni se je zavest slovenstva utrnila, ko mi je mama rekla: Piši očetu, naj pošlje denar konec meseca! Oče je pošiljal denar, a se mu kakšen mesec ni mudilo, ona pač ni dobila denarja, kot ga je pričakovala, in je rekla, naj napišem očetu, naj pošlje denar. Sedel sem, še zdaj vidim kje, pod mizo, pod latnikom in napisal očetu pismo, kot mi je bilo naročeno. Prišel je odgovor mami, ne meni – ne

spomnim se, ali je denar tudi prišel –, kjer se je oče jezil v pismu: »Kako ti učiš fanta slovensko? Vse njegovo pismo sem rdeče počečkal!« Mama, navadna kmetica, me ni učila slovenščine, šole so pa bile italijanske. Mama se ni posvečala mojemu slovenstvu. Ta moment se je vame usedel, ne morem ga pozabiti. Zame biti Slovenec ni bilo nikoli problem, kot je za marsikaterega Slovenca v sosedstvu Slovenije. Odkar imam vero v smisel, je še manj problem. Rojen sem kot Slovenec, postavljen v neki ambient, to ni slučaj. Absolutno ne. Za tem je neki smisel. Predvsem je tu zapoved zvestobe. Ti si rojen v nekem kraju, v nekem času, bodi zvest kraju in času. Kraj je Slovenija, čas je slovenski, kultura je slovenska, bodi zvest temu (*ploskanje)*. Zame je to stvar, o kateri ne debatiram. Zvestoba slovenstvu, zvestoba kulturi, slovenski zgodovini – vključno s tem, kar je Cerkev zanjo naredila, tu imam vse priznanje zanjo – tukaj je zame tema zunaj diskusije. Te dni berem knjigo o slovenski preteklosti, vidim, koliko je Cerkev naredila za obstoj našega slovenstva in koliko še dela v slovenskem sosedstvu. S tega vidika, če kaj zamerim režimu, ki ga ni več, je to, da mu je manjkal čut za narod in posebno čut za zamejstvo, imel je svoje ekspoziture z ideološkimi cilji. Ne pa čuta za enotnost in kohezijo naroda kot takega.

Kovač: *Ko sem se pripravljal na pogovor, sem nameraval predvsem reči, da bom opozoril na čudovito knjigo Credo. Prijatelj mi je rekel, da so notri taki stavki, da jih ni mogel brati sede in je vstal. Hočem reči, da gre za globoke misli, da je zadaj življenje. Če bi hotel oba predstaviti, je poleg mene kardinal, ki je tudi v najlepšem smislu pravoslaven, se pravi, da njegova beseda slavi veselje, neskončnost, da je to pravo slavje, pravi praznik, ki ga izraža. In poleg njega je Rebula, pri katerem gre v etimološkem smislu besede za izjemnega protestanta, protestare se pravi pričati za, povezuje se s svetniki, z mučenci, ki so pričali za Gospoda, in on tudi ne ve, zakaj ga je Neskončni izbral za pričevalca – vsekakor v tem smislu hoče biti dober protestant. In za oba bi rekel, da sta izjemna katoličana: katoliški pomeni biti vesoljen, odprt, vseobsegajoč. Ne gre le za intelektualno misel, ampak ljubezen do vsakega človeka, vsakega naroda, zato še posebej do slovenstva. Tudi Bog je imel izvoljeni narod, zakaj slovenski pisatelj ne bi imel izvoljenega jezika? Ker gre za dva katoličana, sem si rekel, da moram vprašati na koncu kaj izzivalnega. Rekel sem tudi, da bom skušal predstaviti gospoda kardinala – gospod Rode je res neznan, malokdo ve, da je bil pri premikih sodobne katoliške Cerkve, saj je bil zraven, ko se je svet za neverne preoblikoval v svet kulture, se pravi, da se je njegovo pojmovanje ateizma preoblikovalo v vprašanje kulture, kajti tisto, kar je samo na sebi odsotno, ne more biti vrednota; in vidimo, da njegovi intelektualni poti, s katero je vplival na kardinala Pouparda, na papeža Janeza Pavla II. – prosim ga za ponižnost, da to ugotovitev sprejme –, sledi tudi papež Benedikt XVI., ki je v smislu kulturnega in duhovnega dialoga letos povabil v Asissi celo agnostike. Zdaj pa to provokativno vprašanje: francoski škofje so mi rekli, da so se navduševali nad vami takrat, ko ste debatirali s kardinalom Lustigerjem, ker to je vrh francoske katoliške inteligence, in so škofje rekli, da to mora biti slovenski škof, ki zna z njim debatirati in pred katerim je Lustiger umolknil. Ampak pustiva to, dejstvo je, da ko je bil Lustiger zadnjič na akademiji, je pogledal sliko nekega kardinala in rekel: »Odhajam tja, kjer ni več kardinalov.« Kaj pravite: kam bomo vsi mi odšli?*

Rode: Mislim, da bo v nebesih veliko lepše, ko ne bo kardinalov.

Kovač: *Tudi za vas, profesor Rebula, provokativno vprašanje. Vemo, da veljate za človeka, ki je vnesel čudovito tradicijo Maritaina francoskih bogoiskateljev v slovensko literaturo, takšen je tudi vaš credo. Večkrat sva govorila, kaj bo v večnosti, večkrat ste me spraševali, kako si jaz zamišljam eshatološki dogodek, in vedno sem si pomagal, – moram reči, da je bilo to zame najbolj ugodno –, da sem citiral sv. Pavla: »Oko še ni videlo, uho ni slišalo, srce še ni čutilo, kar je Bog pripravil tem, ki ga ljubijo.« Ampak vedno sem dodal: »Bomo presenečeni.« Kaj rečete, glede na to, da je Bog usmiljen, da je Bog izjemno radodaren: boste presenečeni, ali se vam bo zdelo prav, da boste v nebesih srečali tudi svojega mladostnega prijatelja Nietzscheja?*

Rebula: Nasprotno. Meni bi bilo naravno srečati Friedricha Nietzscheja, ker je bil ena mojih mladostnih zvezd, predno je bil zvezda za današnje redke Nietzschejance. Bil je profesor grščine, bil je sijajen oblikovalec besede. In tretjič: bil je iskalec smisla biti. Četrtič: človek, zmožen velikega trpljenja. To mi ga najbolj približuje. V francosko-pruski vojni je šel za bolničarja. Rekel bi, da je Nietzsche za moj občutek rešen, ker je bil občutljiv človek, filozofsko je bil absolutno krhek, zame ničev, njegove filozofske intuicije so zame nič. O nadčloveku: kaj je to? Saj smo videli, kakšen nadčlovek je zrasel s hitlerizmom. O večnem povratku: kaj je to? Vsaka sekunda je nova ... Te njegove filozofske intuicije se meni ne zdijo nič posebnega. On je predvsem velik poet, velik pesnik in kot takega sem užival – pa bi ga še danes, ko bi imel čas za to, pa imam druga branja.

Kovač: *Hvala za to katoliško stališče! Zelo vesel sem, da lahko povem, da je izšla knjiga Credo, Rebula jo bo zdaj podpisoval. Meni so vedno rekli: »Končaj predavanje takrat, ko te bodo še želeli poslušati.« To je več kot modrost, tu smo malo frustrirani, da moramo končati, in to je zagotovilo, da se še kdaj srečamo.*

(Pogovor je potekal 27. novembra 2011 na knjižnem sejmu v Cankarjevem domu v Ljubljani ob izidu Rebulove knjige *Credo*, ki ji je kardinal Rode napisal spremno besedo.)

Franc Kramberger

Genij in svetnik

France Prešeren in blaženi škof Anton Martin Slomšek

I.

Slomšek in Prešeren, dva najbolj zaslužna moža v slovenski zgodovini, dva velika Slovenca! Nihče ne bo nasprotoval dejstvu, da Prešeren zavzema prvo mesto v slovenski književnosti, da je naš največji pesnik, saj imamo ob njegovem smrtnem dnevu (8. februar) »slovenski kulturni dan« kot državni praznik. Za Slomška pa mi tudi ne more nihče oporekati, saj je o njem največji prešernoslovec in slomškoslovec dr. France Kidrič, strokovnjak za slovensko literarno zgodovino, v Stanojevićevi *Narodni enciklopediji* zapisal, da »Slomšek kot duhovnik in škof zavzema prvo mesto za Cirilom in Metodom v zgodovini slovenskega naroda.« Take ocene do danes ni bil deležen noben drug Slovenec. Oba sta slovenska prvaka: bl. Slomšek kot škof, Prešeren kot literarni delavec.

Slomšek se je rodil 26. novembra 1800 na Ponikvi, Prešeren pa samo teden dni pozneje, 3. decembra 1800, v Vrbi na Gorenjskem. Oba sta rojena v kmečki, verni, moralno zdravi in narodno zavedni družini. Starši obeh so želeli, da bi bila duhovnika, a so bila njuna pota različna.

»Velikan je kakor gora, ki se dviga visoko pod nebo. Velikan je tudi kakor morje, ki sega globoko in v silno daljó …« Slomšek je velikan kakor gora, ki je vedno bolj in bolj rastel v nebo, dokler ni zrasel in dozorel za beatifikacijo (19. septembra 1999). Prešeren je velikan kakor morje z velikimi globinami, iz katerih se dvigajo tudi viharji.

Če se povzpnemo na goro, imamo vedno večji in lepši razgled, smo vedno bliže Bogu. Če se podamo na morje, pa je pred nami neskončna daljava, prostranost z valovi in viharji.

Tako se nam godi, ko beremo Slomška ali Prešerna, ko se mi srečamo z njima … Kako pa sta se srečala oba velikana?

Prvo srečanja je bilo v dijaških letih. Bilo je bežno srečanje. Jeseni 1819 je Slomšek prišel v Ljubljano. Prešeren je bil tedaj že star ljubljanski študent. Bila sta v istem letniku filozofije. Slomšek je stanoval v Študentovski ulici 292 in se vzdrževal s poučevanjem ali inštrukcijami. Kot celjski dijak je namreč opravil poseben izpit za inštruktorja ali domačega učitelja. Ko je Slomšku umrla mati, bi moral iti domov, postati in ostati kmet, ali pa se kot študent preživljati sam. Izbral je drugo možnost, ker je hotel postati duhovnik, četudi je moral okusiti trd kruh dijaškega inštruktorja ali domačega učitelja.

Prešeren je bil v boljšem položaju. Stanoval je na Mestnem trgu pri družini Jakoba Lavrina, svetnika deželnega sodišča, torej v družinskem, celo aristokratskem krogu. Oba sta bila v letniku odličnjaka in že zato drug drugemu blizu. Oba sta se tudi v tem času poskušala z verzi. Prešeren je »brž vsako reč na verze naštimal«, pravi najmlajša pesnikova sestra, Lenka Prešernova. Slomšek pa je imel iz Celja tudi že svoj prvenec. Ta Slomškova – prva pesem je zdaj znana, najdena je bila leta 1955 v njegovih *Varia* … Pesem ob godovanju razrednika Küttelna …

Prvo srečanje Slomška s Prešernom je bilo kratko, le nekaj mesecev sta bila skupaj. Slomšek je namreč v Ljubljani zvedel za možnost, da v Senju na Hrvaškem lahko v enem letu konča dveletni licej, zato je zapustil Ljubljano in odšel v Senj, kakor da se mu je mudilo v duhovništvo. Četudi je zapustil Ljubljano, ni zapustil Prešerna.

Drugo srečanje je bilo v zrelejših letih, 1832. v Celovcu. Slomšek je bil tam že četrto leto spiritual za bogoslovce iz lavantinske in krške škofije. Prešeren pa je prišel v Celovec na izpite za advokaturo. Izpit je bil 26. maja tistega leta in ga, kakor poroča zapisnik – hrani ga Štajerski deželni arhiv –, opravil samo z »zadostnim« uspehom. O tem srečanju zvemo iz Slomškovega blagajniškega dnevnika, v katerem si je za 2. februar 1832 zabeležil potne stroške v Blatograd ali Možberk k Urbanu Jarniku, kamor je potoval skupaj s Prešernom. Prešeren pa je o tem ohranil več v korespondenci z Matijem Čopom. Čopu je pisal (5. februarja 1832), da je 2. februarja 1832 šel s

Anton Marin Slomšek

France Prešeren

Slomškom na obisk k Jarniku, da je pri Slomšku na stanovanju našel Murkovo slovnico in *Ročni besédnik I. del* (ročni slovarček). V drugem pismu (29. februarja 1832) omenja Prešeren Čopu, da je Slomšek tisti častivredni filolog iz celjskega okrožja, ki ga Urban Jarnik imenuje v svojem *Etimologikomu*.

Posebna zanimivost tega srečanja je, da je Prešeren Slomšku podaril tretji zvezek *Kranjske čbelice*, v kateri je moral izpustiti znani sonet na račun Kopitarja, ki ni razumel šale (*Apel podobo na ogled postavi*). Prešeren je ta sonet lastnoročno napisal v Slomškov eksemplar 3. zvezka Čbelice. Slomšek je to dragocenost zvesto hranil. Pred II. svetovno vojno pa jo je dr. Fran Kovačič zaupal mariborski študijski knjižnici, da se ne bi izgubila, a med samo vojno je ta izvod izginil neznano kam.

Druga zanimivost tega srečanja pa je Prešernovo stališče do Ahacljevih pesmi, ki jih je dejansko izdal Slomšek leta 1833. Prešeren ni bil zadovoljen, pokritiziral jih je in napisal posebno zbadljivko.

Tretje srečanje je bilo 5. septembra 1837. V *Slovenskem etnografu* omenja to srečanje dr. Ivan Grafenauer napačno (verjetno tiskovna napaka), da je bilo leta 1834, dejansko je bilo leta 1837. Slomšek je prišel v Ljubljano. Zvečer je šel v gledališče. Tam ga je med predstavo opazil Prešeren in se priplazil k njemu ter mu šaljivo dejal, da bo ob prvi priliki povedal kanoniku Juriju Pavšku, kako je zalotil celovškega spirituala v gledališču. Duhovnik v gledališču – to je bilo v tistem času več kot pohujšanje. Pavšek je bil strog mož, mož strogih nazorov, čeprav po srcu dober … In po predstavi sta s Prešernom šla v gostilno »k Maliču«, kjer sta ostala skupaj na večerji in kjer je Slomšek prenočil. Tam je hudomušni Prešeren napisal zbadljivko, ki nam jo je Slomšek ohranil (žal ne v Prešernovem rokopisu) v svojem rokopisu, ki se glasi: »Kar sta para zlomek Devištva preveč vzel, je njega mlajši Zlomšek prodajat› ga začel.« Slomšek te zbadljivke ni zameril, saj jo je izročil svojemu predstojniku, stolnemu proštu Francu Friedrichu. Zbadljivka se je nanašala na prav v tistem času izdano Slomškovo knjigo za dekleta: *Krščansko devištvo*.

Po tem srečanju se nista več videla. Res, Slomšek je prišel še nekajkrat v Ljubljano (leta 1845 se je celo vpisal v knjigo gostov v Kazini, toda ne v spremstvu Prešerna) … Leta 1846 je Slomšek postal škof. Prešeren je spet napisal zbadljivko: »Tempora mutantur. Nekdaj je zlomek bil hudič, je zlomšek bil hudiček.

Zdaj Zlomšek je postal na Štajerskem škofiček.« Ko so leta 1847 izšle Prešernove *Poezije*, jih je dobil tudi Slomšek. Ta izvod je ohranjen v njegovi osebni knjižnici in je ostal nerazrezan.

II.

Vera v Prešernovem rodu in družini.

Prešernov oče Šimen (1762 – 1837) in mati Mina, roj. Svetina (1774 – 1842), sta imela osem otrok; po vrsti so se rodili Jera, Katra (pesnikova gospodovalna gospodinja), pesnik Francè Ksaver, Jožef (umrl 15-leten), Jurij (duhovnik), Mina (ostala doma na kmetiji), Urša in Lenka (ki je duhovniku Tomu Zupanu posredovala svoje spomine na brata pesnika).

»Mati Mina je bila cerkvena pevka, načitana v bibliji, duhovništvu vdana« (Anton Slodnjak). Njeni trije strici so bili duhovniki: Tomaž, Anton in Blaž. Po očetovi strani sta bila duhovnika dva pesnikova strica (Franc Ksaver in Jakob – šmarnogorski župnik –, oba sta bila sinova pesnikovega deda Jerneja), in en stari stric Jožef, ki je bil ujec pesnikovega očeta.

Pesnikov brat Jurij je bil duhovnik in Slomšek mu je bil spiritual. Jurij Prešeren je bil posvečen 1832., služboval pa je na Koroškem samo v nemških župnijah.

V družini je bilo dosti verskega duha. Mati Mina je skrbela za molitve pri umirajočih v vasi. Pesnik France je v svojem 18. letu bral molitve za umirajoče ob smrti svojega 15-letnega brata Jožefa, ker mati zaradi žalosti ni mogla.

Mati je želela, da bi France postal duhovnik, vendar se je branil, češ da nima veselja do tega poklica in »da ni pevec, zato bi zelo težko opravljal obrede« (A. Slodnjak). Odločil se je za študij prava na Dunaju. Leta 1842 je pisal domov: »Meni je prav žal, da Vam Vaše upanje spolniti ne morem … Zato, če Vas bo kdo vprašal, ali mislim nazaj k teologiji iti, mu le recite, da te misli več nimam …«

Glede vere je ponavljal, da je »maloveren«, ali pa, da je »nejeveren, a vendar veren« (pričevanje Franca Gogala in Marije Roosove). Hčerki kranjske gostilničarke Ane Jalmove, Albini, je sam rekel: »Kadar bom umrl, mi bodo postavili spomenik, na katerem naj bo napisano: Tukaj počiva Franc Prešeren, nejeveren in vendar veren.«

»Boga pa je imel vedno pred očmi, v besedi in v vsem vedenju« (sestra Lenka). »Prešeren ni bil brez vere« (župnik Friderik Hudovernik).

Tudi pesnikova hči Ernestina je zapisala: »Moj oče je bil dober kristjan, mogoče boljši kakor marsikdo drug … Bil je pesnik, katerega srce je od Boga … Boga ni nikoli hudo žalil … Ljudi je učil imeti vero vase, upati v prihodnost in ljubiti … Moji materi (Ani Jelovškovi) je rekel: Kadar boš zaslišala navček, moli z otrokoma zame …«

Takratni kaplan v Kranju, Alojz Košir, ki je Prešerna previdel, je 30 let pozneje zapisal, da ga ljudje »nikoli niso zapazili kot zasmehovalca svetih reči ali celo kot širokoustnega verotajca. Tudi Cerkve ni samo od zunaj poznal, za enajsto nedeljsko mašo je vselej vedel, kakor sem ga iz oken svoje sobe zapazoval.«

Pesnikova nečakinja Marija Gromova je povedala, da mu je morala, kadar je prišla od nedeljske maše, vselej povedati pridigo, ker »oni so le k enajsti maši hodili. Takrat ni bilo pridige.«

Lenka: »Rad je hodil na Šmarno goro k Mariji, češ da je njegova teta.«

Tudi hčerka Ernestina pravi: »Večkrat se je pošalil, da je Marija s Šmarne gore njegova teta.«

Slodnjak: Rad je zahajal v gostilno ‹Pri Jelenu› z ljudskim pevcem ‹slepim Jurijem›, »brundajoč z njim Marijine pesmi.«

Spoštoval je dobre podeželske duhovnike, zelo rad je imel svoje strice duhovnike, ki so ga podpirali v času študija … Župnik Hudovernik: »Prešeren ni zaničeval duhovnikov …«

Prijateljstvo s Slomškom … Že povedano! … Dne 5. januarja 1833 je Slomšek pisal Čopu: »Zelo bi želel kaj kmalu poslušati kako pesem našega genialnega Prešerna.« In v pismu 23. februarja 1834 je Slomšek spet pisal Čopu: »Kaj dela naš blagonadarjeni Prešeren?«

Neko jutro pred njegovim godom leta 1848 mu je bilo tako hudo, da so vsi mislili, da bo umrl. V tem času je rekel sestri Lenki: »Jaz zadnje čase le *Sveto pismo* berem, posebno iz Starega testamenta, najlaže mi je v latinskem jeziku, in pa Tomaža Kempčana v nemškem jeziku« (*Hoja za Kristusom*). Želel si je knjigo, ki bi govorila o pripravi na smrt. Dekan Jožef Dagarin mu je postregel s knjigo *Voditelj v večnost*. To knjigo je napisal Slomšek. S Slomškom se je torej pripravljal na srečanje z Bogom. Pesnik je o tej knjižici »veliko hvalo vedel in veselje je razodeval, ker se mu je močno dopadla v oziru podučevanja bolnikov in domačega jezika« (A. Košir).

Po Kranju so govorili, da se ne bo dal previdet. Lenka pove: »Meni je rekel: Le nobeden naj tega ne govori. Vse bom dal v red in poklical gospoda, ko bom vedel, da mi je huje. Jaz nisem nikoli mislil, da bi se ne pustil previdet.« … Sam je poslal po duhovnika (dekana Dagarina). Tudi takratni kaplan A. Košir je v pismu Tomu Zupanu 1881 poročal tako. Spovedal ga je dekan Dagarin, drugo jutro pa ga je obhajal in mazilil kaplan A. Košir …

Ko so mu hoteli ponuditi vode, ker je imel suhe in ožgane ustnice, je rekel: »Ne, tudi Kristus na križu je bil žejen in ni pil vode.«

III.

Vera v Prešernovih pesmih.

Naš odlični prešernoslovec, prof. dr. France Kidrič (1880 – 1950) je v delu *Prešeren II* leta 1938 zapisal, da Prešeren pogosto uporablja besede Bog (nad sedemdesetkrat), Jezus, Sv. Duh, Sv. Trojica, nebo, milost, molitev, maša, mašnik, duša … Teh izrazov je veliko … To razodeva njegov osebni odnos do vsega tega.

Glede Boga je sam Prešeren zapisal: »Pravi Bog je Bog ljubezni.«

O Bogu je najlepše in navdihnjeno povedal v *Krstu pri Savici*. Ne gre za bleščečo razpravo, vendar presega marsikatero učenje poklicnih teologov. Zavoljo svoje duhovne in pesniške globine bi morala biti ta pesnitev v vseh naših čitankah in katekizmih in bi jo morali znati na pamet slovenski verniki, saj ni pretirana trditev, da gre za nekakšno »slovensko veroizpoved«. Prešernov Duhovni Bogomili razodene:

Kako nas ustvaril vse je Bog največji,
kak' greh prišel na svet je po Adami,
kak' se je Božji Sin zato učlovečil,
da bi otel narode in osrečil.
Da pravi Bog se kliče Bog ljubezni,
da ljubi vse ljudi, svoje otroke,
da zemlja, kjer vijo viharji jezni,
je skušnje kraj, da so naš dom visoke
nebesa, da trpljenje in bolezni
z veseljem vred so dar njegove roke,
da čudno k sebi vod› otroke ljube,
da ne želi nobenega pogube.

Da ustvaril je ljudi vse za nebesa,
kjer glor'ja njega sije brez oblaka,
oko ni vid'lo, slišale ušesa
veselja, ki izvoljene tam čaka,
da spróstenim bo vseh težav telesa
se srečnim izpolnila volja vsaka,
da bodo tamkaj božji sklepi mili
te, ki se tukaj ljubijo, sklenili.

Krščanstvo mu je vera »ljubezni in miru in sprave«, njegov nauk uči:

da smo Očeta enega sinovi,
ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi,
da ljubit' mor'mo se, prav' uk njegovi … (*Krst*)
da ljubit' moram vse ljudi,
tak' vera moja me uči (*Judovsko dekle*)

V *Zdravljici*, tej veliki listini naše svobode in človekovega dostojanstva, poje:

Bog našo nam deželo,
Bog živi ves slovenski svet ...
Bog živi vas, Slovenke ...
... naj živi Bog, kar nas dobrih je ljudi!

Kako krivično in ideološko zmanipulirano je zapisal Boris Ziherl v svoji študiji o Prešernu (Novi svet, 1949): »Prešeren zavrača vsako religijo!« Pesnika pač hoče navleči na marksistično in celo komunistično kopito. Ideologija ga je zanesla do take krivične izjave in ocene. Iz Prešerna je hotel narediti marksista, ideologa, ateista.

Razumljivo je, da ne smemo iti v drugo skrajnost in ga navleči na drugo kopito, ali kakorkoli pretiravati. Vendar povedati in priznati moramo resnico. Prešeren je bil veren človek, ne samo »povrhnje veren«, odprt do Boga in človeka, borec za človekovo dostojanstvo … Take pesmi, ki sodijo tudi v vrh svetovne književnosti, ne bi mogel ustvariti neveren človek.

Leta 1851 (tri leta po Prešernovi smrti) je obiskala Prešernov grob prva slovenska pisateljica Josipina Turnograjska z možem dr. Lovrom Tomanom, pesnikom in politikom, in ta obisk opisala v svojem dnevniku, kjer pravi, kako sta našla Prešernov grob zapuščen, ves prerasel s travo, samo preprost križ je bil zasajen v grob. In na ta črni križ je dr. Lovro Toman pritrdil pergamentni listek z napisom:

Dokler živ, si bil nesrečen,
mrtev pak si – pevec večen!

Danes njegov grob ni zapuščen. Danes ga obiskuje slovenski narod in ga bo obiskoval, dokler bo kot narod obstajal. Njegovega groba trava ne bo več prerasla. Bil je velikan z viharji človeškega srca. Za Slomška pa lahko rečemo: Bil je velikan s preroškim uvidom v prihodnost in s svetniškim sijem življenja.

Prešeren – naš genij! Slomšek – naš svetnik!

(Predavanje nadškofa dr. Franca Krambergerja decembra 2011 v Tinjah v Podjuni)

Veno Taufer

Vitez Vital

Zapisek ob rob osemdesetletnici književnika Vitala Klabusa

Vital je bil na komparativni leto pred mano.

Vpisal sem se 1952., tedaj je bilo na oddelku za primerjalno književnost vsega skupaj od brucev do starih bajt nekaj čez štirideset študentov. Ko smo začetniki opravili iniciacijo z izpitom iz »telefonskega imenika«, kot smo pravili knjigi profesorja Antona Ocvirka o primerjalni književnosti, smo bili že kot kaki stari znanci in kolegi pomešani med uglednimi imeni, ki smo jih še pred nedavnim poznali le iz revij, kot na primer literarni zgodovinar Janko Kos, pesnik Kajetan Kovič, ali iz gledališča, kot je bil igralec v Mestnem gledališču, komparativist in profesorjev asistent Mirko Zupančič. V seminarju jih ni bilo malo že v javnosti znanih; Pirjevec-Ahac je ravno končeval študij. Med takimi prav kmalu zvenečimi imeni je bil tudi Vital Klabus, kritik z objavami v reviji *Beseda,* študentski *Tribuni* in štirinajstdnevniku *Naši razgledi.*

Vital, po šestih desetletjih, odkar sem ga srečal, je še zmeraj tak: malo drugačen, ne vpadljivo, vendar opazno. Malo angleško aristokratski: slok, ozkega obraza, za očali resen, čeprav zna biti tudi nasmejan, a njegove šale kot da so nekako mišljene »zares«. Vedno omikano oblečen in omikanega obnašanja in govorjenja. Zmeraj izreče, kar misli. Takšne so tudi njegove kritike. Če smo rekli, da so pošteno napisane, smo pri tem mislili več, kot pomeni sicer beseda »pošteno«. Njegove analize in ocene so bile jasne, pogumne, nezamotane v navidezno hvalo ali namerno sesuvanje. Zato smo ga, mislim na svojo literarno generacijo, lahko takoj »posvojili« kot kritika, ki ni »režimski« niti ne pripada kakemu »krogu«, je še »nedolžen« in torej govori tudi za nas, kot čutimo o literaturi mi, ter mislimo o nekaterih knjigah in pojavih v družbi sami. Za nas, ki smo komaj začenjali in še nismo imeli svojih knjižnih objav, je bilo posebej važno, da se je posvečal objavam v posameznih številkah tedanjih revij, posebej v *Besedi*, v kateri smo se začeli uveljavljati v zadnjih dveh letnikih pred njeno ukinitvijo.

Nekaj nas je bilo, ki se v tej reviji nismo počutili čisto doma. Bila je dom pesnikov »pesmi štirih« in piscev stilnih ter motivnih usmeritev, ki so se nam zdele že zastarele. Bilo je docela naravno, da Vital Klabus postane sourednik *Revije 57*, ki smo si jo izborili po ukinitvi *Besede*. Nastanek *Revije 57* jeseni 1957 ni bila, kot se je nepoučeno mislilo, posledica oziroma nadaljevanje spomladi ukinjene *Besede*. Predstavljala je generacijsko nov odnos do sveta, ki se je v mišljenju in formah pripravljal že nekaj časa. Že pred nenadno sodno prepovedjo zaradi objave *Zlatega poročnika* Lojzeta Kovačiča smo se nekateri mladi literati in filozofi dogovarjali in dogovorili z univerzitetnimi oblastmi in študentsko organizacijo ter uredništvom študentskega časopisa *Tribuna* za svojo literarno *Prilogo* pri *Tribuni*. Po sodni prepovedi *Besede*, pri kateri smo se skupaj z ogorčeno kulturno javnostjo popolnoma solidarizirali z urednikoma Cirilom Zlobcem in Jankom Kosom, pa se nam je zdelo normalno, da izkoristimo še zadrego s škandalom, v katerem se je znašla partijska oblast, in zahtevamo novo revijo. Račun oblastnih ideologov, da bodo z izročitvijo revije študentski organizaciji kot ustanoviteljici (take strukturne »budnosti« *Beseda* ni imela) ohranili tesno nadzorstvo nad literarnim in kritiškim početjem sodelavcev, se čez leto in pol ni izšel: Univerzitetni odbor (Janez Vrhunc, Lojze Skok) se je do konca pogajal, kolikor je bilo pogajanje vse manj možno, z naših okopov.

Skupina »revijašev« je bila deležna oznak – če odmislimo zaključne policijske in sodne o »tuji agenturi in sovražnikih državne ureditve« –, da je zadrta, militantna, miselno »abstraktna«, umetniško »nerazumljiva«, in dobrohotnejših oznak o trmoglavosti in naivnosti. Vsaka po malem, trmoglavost in naivnost, mogoče najbolj držita. Bolj obsegajoča, splošnejša se je obdržala: »kritična generacija«. Vsekakor je neka

mera trmoglave naravnosti, prirojenosti, iz česar naj bi izvirala naivnost tudi filološko, za umetnike in mislece nepogrešljiva. Predvsem pa se obrača k prihodnosti. To dvoje je v Vitalu bilo in se tudi še ohranja v nenačeti meri. Kot kritik in dokler je mogel tudi kot urednik je odkrival in zagovarjal nov jezik, novo formo, nove motive literature, prevrednotenje kulturne tradicije, prespraševanje družbene morale in etike. Pred leti je v intervjuju v *Novi reviji* povedal, da ga je v skupino »revijašev« pritegnilo tisto, kar je »pogrešal v tedanji družbi: normalen odnos do stvari, pošten pogled na resnico, dejansko voljo do pravičnosti, avtentično prikazovanje stvarnosti, odkrito čustvenost«.

Sintagma »odkrita čustvenost« je, se mi zdi, za Vitala Klabusa dokaj določujoča, bila je določujoča tudi za generacijo, »kritično generacijo«, za katero je bil sicer značilen odpor do »sentimentalnega humanizma«. Pojasniti jo je morda mogoče najbolje posredno: na primer s Klabusovo kritično naklonjenostjo ostro družbeno in individualno usodovskemu pripovedništvu Lojzeta Kovačiča, jeznemu zlu zaklinjevalski poeziji Daneta Zajca, še posebej pa njegovemu med kritiki prvemu analitičnemu razkrivanju mračne in v zgoščenosti globoko zadrževane mitske čustvenosti pesništva Gregorja Strniše. To so čustvenosti, ki jih razgaljajo uklete depresije, preganjavske travme: individualne, kakršne je v tistih časih grmadila krivičnost brezobzirnih razmer, družbene, ki jih je vsilila človeku nemoč in brezizhodnost. Vendar odkritost te čustvenosti ni mogoča brez poštenosti, ki je v bistvu pravzaprav umetniška poštenost, volja do pravičnosti: etično avtentično videnje in sprevidenje stvarnosti. Tako pride na dan tista naivnost, tisto donkihotstvo umetnosti, ki si ne more kaj, da se ne bi obračala, zavezana preteklosti, svoji biti, k prihodnosti.

Moram priznati, da me je Vital mnogokrat presenečal z nekako optimističnimi ali – rečeno z dandanašnji udomačeno besedo – s pozitivno energijo zaznamovanimi idejami. Zazdel se mi je kdaj zares nekako podoben don Kihotu. To je tista njegova posebnost; takšna ga tudi razlikuje med kritiki. Nekoč sem razmišljal o don Kihotu kot paradigmi umetnika; še zmeraj mislim, da ni resničnega umetnika, v katerem ne bi bilo vsaj malo don Kihota. V Vitalu Klabusu je nekaj, kar žene umetništvo.

Vital Klabus – odličnjak (Karikatura Janez Morič)

Nič nisem rekel o ogromnem prispevku njegove prevajalske prizadevnosti in natančnosti. Naj povem samo tole: njegov prevod romana avstralskega nobelovca Patricka Whitea *Voss* še po mnogih letih živi v meni z vso silovitostjo te izjemne pripovedi. Bi bilo to sploh mogoče, če ne bi bil prevod kongenialen jeziku, stilu pripovedovanja silovitosti izvirniku? In ko že omenjam Vitalovo jezikovno mojstrstvo in natančen občutek, pravzaprav posluh za stil, naj izdam svojo souredniško hvaležnost, pravzaprav potuho moji polovici uredniške dolžnosti: drame Petra Božiča, ki jih je objavil v *Reviji 57* in *Perspektivah* – niso še doživele prave in zaslužene nove interpretacije, kaj šele izziva nove uprizoritve – so avtorju nastajale v sunkovitih izbruhih, kar se je poznalo v njihovih slovničnih brazgotinah, ki jih je Vital nadvse skrbno lektoriral.

Marijan Tršar

Moja akademijska leta

Odlomek iz knjige, ki izide ob 90. obletnici slikarjevega rojstva

Treba je spomniti, da se je naš pouk praktično začel šele po letu 1945. Zgornji prostori tedaj še niso bili prirejeni in kdo bi vedel, kolikokrat smo kredo in čopiče zamenjali za ometarke ter v njih nosili malto v tretje nadstropje. Pri vseh teh opravilih nas ni spremljalo le budno oko povsod pričujočega prvega rektorja Jakca, marveč tudi njegove radovedne kamere – ni se nas naveličal loviti pri vseh stopnjah gradnje –, in ker vem, da ni le »blefiral« s praznim aparatom, bi moralo biti teh skritih fotoprič poroda naše akademije nekje na cente.

Prostorska stiska je bila na začetkih nerešljiva. V pritličju se je stiskala v prvi sobi tehnologija, menda tudi v drugi. Grafika se mi vanjo vsiljuje samo zavoljo prizora, ki sem mu bil priča: Jakac je tam kazal Miheličeve odtise partizanskih jedkanic Požgane vasi in Konjske lobanje. Najprej dva globinska s črnimi jedkanimi črtami, potem pa še dva črno navaljana površinska, ki sta črte puščala bele.

»Vidiš, takole se najbolje prepozna, ali je grafika zares dobra,« je pohvalil Miheliča, »tile sta zagotovo odlični – samo poglej, enako prepričljivi sta v obeh odtisih – v globinsko črnem in površinsko belo kontrastnem!«

Še pred zalomljenjem tega hodnika v desno je bil rektorat, potem pa so bile učilnice »mastodontskega« prvega letnika – ta je po drugem izpitu še narasel menda za osem študentov in se stiskal po vseh sobah, kjer smo risali na izpitu, pa še v prvem nadstropju. V kleti so bili ateljeji za kiparje. Ne spomnim se, koliko jih je bilo v prvem letniku, tudi ne, koliko se je v naslednje letnike vpisalo tistih, ki so prišli z zagrebške akademije. In ali je gluhonemi kipar Štrekelj prišel v tretjega pa Lavrič v drugega, ali obrnjeno – zagotovo pa je Lipičnik vstopil v četrtega.

Ob stopnicah v prvem nadstropju je bila na levi strani soba drugega letnika. Bila je dovolj velika, da so v njej veliki akt lahko risali trije (štirje?), ki so prišli iz Zagreba – v spominu sta mi ostala Oton Polak, Ive Šubic, ne spomnim pa se, ali je bil tam tudi Janez Šibila in še kateri. Največja osrednja soba, ležeča zraven, je bila namenjena risanju večernega akta za vse letnike, dopoldne pa namenjena risanju glave za preštevilen prvi letnik. Že naslednje leto pa je stregla risanju velikega akta za dosti obilnejši drugi letnik. V drugem nadstropju je bila osrednja soba namenjena popoldne akademijski knjižnici, bila pa je hkrati soba naših predavanj in priložnostnih sestankov. Soba zraven je pokrivala četrti letnik, kjer so slikali Jakob Bazelj, v teh začetkih sekretar naše mladinske organizacije, Milovan Kranjec, pater Gabrijel Humek ter slikarki Cita Potokar in Jelica Žuža.

Pozneje so bile v nanovo zgrajenih provizorijih na podstrešju tri sobe za potrebe grafičnega oddelka, ena za poznejši tretji letnik, na koncu hodnika pa po vsej širini velika dvorana s pogledom proti Gradu in Šenklavžu. Ta je bila zavoljo jugozahodne svetlobe dokaj moteča za slikanje, saj so jo dostikrat rezali prameni sončnih žarkov. Njeni nagneteni uporabniki so

se čutili zapostavljeni, še posebej, ker jih je bilo v sosedni sobi le pet. No, ti pa so se radi pohvalili – malce za šalo, bolj pa zares – da je to »soba genijev«. Ta *epiteton ornans* so si, roko ne srce, do neke mere tudi zaslužili, saj so prav Milan Rijavec, Ivan Čopič - Penzelj in Milan Bizovičar – Bizo uživali poseben sloves in simpatije profesorja Gabrijela Stupice, ki je kmalu po prihodu na akademijo postal njihov mentor.

Razlaga prostorskih razporeditev me je zapeljala, da sem preskočil kar dve leti. Naj se vrnem k začetkom. Za večerni akt je najprej skrbel akademski kipar Nikolaj Pirnat. Njegovo korekturo sem delno že izkusil, on je bil tisti, ki je v »Campo di concentramento Gonars« leta 1942 ustanovil risarsko sekcijo in kot taboriščnik »reparta Alfa« sem doživel začetke tega koristnega poskusa. Spomnim se, kako me je, ko smo risali v večjem prostoru bonifike, opozarjal na anatomsko konstrukcijo nosu modela, starejšega bradatega moža. Žal je bilo to edinkrat, zakaj uprava taborišča je že pred ponovitvijo – podobno, kot se je zgodilo prej ustanovljenemu pevskemu zboru – tovrstno dejavnost internirancev ukinila. Niko, ta nadarjeni kipar, odlični risar, ilustrator in karikaturist, je po svojem partizanskem intermezzu postal profesor na akademiji. Dobro je obvladoval anatomijo človeškega telesa, a poudarjal predvsem avtorsko sproščen izliv risarske vizualizacije. Zdelo se mi je, da je podobno kot naš sloviti pedagog Anton Ažbe za svojo učno maksimo izbral varianto mojstrovega: »Samo korajžno!« Vzor mu je bila spontana črtna risba, brez nepotrebnih senčenj in tonskih stopnjevanj. Toda če ti črta ne zapoje ali jo zarišeš, bogobvari jo popravljati, brisati, ponovljeno vleči – ne, rajši zmečkaj papir in začni od začetka! Seveda smo to »korajžno« pravilo dostikrat zvito izigrali. Če nisi bil zadovoljen z narisanim, si – še posebej, če se ti je bližala mentorjeva korektura – njemu pred očmi papir šušteče raztrgal, zmečkal, še preden je spregovoril. Kar zažarel je:

»Tako, ja! Tako je prav! Samo korajžno!« je spodbujal in še sanjalo se mu ni, da smo ga speljali na led.

Prvi večer nam je poziralo »vojno lice«, ne več tako mlad, lepo raščen, a malce debelušen fant z juga. Očitno je bil trdno zagledan v lepšo socialistično prihodnost, zakaj na koncu ure nas je razveselil s poslovilnim nagovorom, da hoče tudi on po svojih najboljših močeh prispevati za našo novo proletarsko umetnost. Iskrenost ali ne, kdo bi vedel, a zagotovo se je prikupil svojemu komisarju, če je temu prišlo na uho takšno zavedno dejanje. No, nihče pa ni podvomil, da bi tudi naša akademija ne bila prepredena z informatorji vseh vrst in kalibrov.

Pirnat nam je prvi večer pustil proste roke, »Narišite, kakor znate,« je naročal, »jutri pa vam bom povedal, kaj je najboljše. In kako bi želel, da rišete!«

Drugi večer je potegnil iz svežnja listov risbo – zagotovo vem, da je bil njen avtor kipar Lipičnik iz četrtega letnika. Razložil nam je, zakaj jo je uvrstil na prvo mesto: poudaril je njeno čvrsto gradnjo, občutek za celoto, jasno definiranje telesnih gmot s poenostavljeno, poglavitne anatomske sklope označujočo črto. Kot drugo je potegnil moj akt v roethel rdeči kredi. Še danes čutim, kako mi je kri zalila glavo – za trenutek od nenadejane pohvale, a precej zatem – še dosti bolj! – toliko sem že imel tovrstnih slabih izkušenj –, kaj vse mi utegne nakopati takšna javna počastitev pri režimskih kolegih, ki so vajeni, da jih ob vsaki priliki povzdigujejo, obvezno postavljajo za vzor – saj bo povzročila smrtno zamero! Žal se nisem dosti zmotil, čeprav se to ni pokazalo v naslednjih dneh, ampak je tej užaljenosti dokončno izbila dno nagrada, ki sem jo prejel ob koncu prvega letnika. Za risanje glave mi jo je prisodil Mihelič. Šele v šestdesetih letih, ko sva postala s Penzljem več kot dobra kolega ob delu za zagorski mozaik, mi je zaupal:

»Veš, takrat je mene poslal naš aktiv v rektorat protestirat, češ, tega bi morali ustreliti, pa ste mu dali nagrado!«

No, tudi brez streljanja je zaleglo enkrat za vselej – od tistega dne domala pol stoletja nisem dobil nobene nagrade več, niti v Jakčevi grafični specialki ne, kljub samim odličnim ocenam. Jakopičevo nagrado sem prejel šele v »pomladi« 1993.

To, kar bi mogel očitati Pirnatovem gledanju na risarsko poustvarjanje gledane realnosti, je bila nekakšna parcialnost, sestavljena zlitost njegovih figur – težko si jih doživljal kot enovite organizme pa zato tudi daleč od sintetičnih arabesk, ki bi same po sebi navdihovale barvo. Bil je pač izrazit grafični risar, iz ekipe partizanskih slikarjev-grafikov, in je gradil figuro z dražljivo črto »v obvladovano sproščeni potezi«. Prvenstveno mu je bila torej pred očmi tekoča, kar pojoča linija, resda sveža, a nikoli deformatorsko predrzna, ekspresivno heretična. Za ta zadnji zamah je nadarjenemu Niku žal zmanjkalo časa, saj je umrl prezgodaj, ne spomnim se, ali pred mojim odhodom v vojsko v drugem letniku ali po njem.

Risanje glave je v prvem letniku vodil Mihelič. Sodim, da bi edino njemu med mojimi začetnimi mentorji mogel pripisati metodično profiliran pedagoški program. Res ne morda podčrtano umetniško intenziviranega, kakršnega smo občudovali pri Stupici, a vseeno z bistvenimi prvinami vsakega likovno progresivnega predstavljanja. Miha – tako smo ga klicali med seboj –, je svojo metodo strnil na tri imperativne stopnje: 1) Postavitev figure v format. 2) Konstrukcija. 3) Značaj. Začetna postavitev v format je že terjala kompozicijski koncept, saj figuri nisi določal le mesta na slikovnem polju, marveč hkrati že njeno velikost in pravilno postavljenost v kompozicijo. Tudi konstruk-

cija ni obsegala le gradnje notranjega skeleta, ampak hkrati zunanjo proporcioniranost anatomskih delov. Izrazito umetniško zahtevno pa je bilo gotovo iskanje značaja risanega objekta, glave ali telesa, saj je bilo poudarjanje likovne značajskosti modela že delen odmik od togega mimetičnega videza v osebno interpretacijo. Zato lahko trdim, da temu profesorju tudi v času najtršega socialnega realizma ni bila za cilj gola faktografskost. Po drugi strani pa je že njegov »trdno v zemljo vraščeni« grafično-slikarski opus odklanjal nasledke naše vesnansko »sentimentalne« dekorativnosti ali »brezkostnega lirizma«, ki ga je ostro zavračal profesor Stupica.

Mihelič ni torej prenesel nobenih secesijskih vibanj ali zgolj estetsko dekorativnih struktur. Spomnim se, kako posmehljivo se je lotil Florisa Oblaka ob korekturi njegove risbe glave, nekakšne hibridne risarske vzporednice kiparki Karli Bulovčevi, ženi dramatika Ivana Mraka. Floris v svojem slepem občudovanju ni občutil razlike med kiparkino osebno risbo s prevladujočimi ekspresivnimi izrastki (bulami smo rekli, cikajoč na njen priimek), pa njegovih risarsko epigonskih glav, ki se brez osebno izrazne moči niso mogle izkopati iz črno-belega, dekorativno teksturiranega prta:

»Dajte no, nehajte že enkrat s temi nudeljčki!« jih je duhovito zabelil Mihelič.

Toda verniško mrakovski Floris je bil tedaj še preveč zagledan v ta čudaški »michelangelovsko-kristovski« par – tako sta boemska zakonca baje nadimkovala drug drugega –, da bi mu segla profesorjeva kritika do živega. A tudi, ko je ob drugi priliki Niko Pirnat s podobno posmehljivo puščico okarakteriziral njegov mali akt, ni Florisu odščipnil niti za ščep neomajne samozavesti:

»Hja,« je blisknil s pogledom za odhajajočim Nikom, »bomo čez štirideset let videli, koliko bo kdo veljal!«

Podobno vzvišeno je presojal tudi dela svojih sošolcev. Spomnim se, kako sva ob priliki skupaj gledala veliki akt Ciuhe.

»Ta pa ne ve, kaj je dobro risanje!« je ostro zarezal.

»Veš, Jože je tudi pesnik, že iz partizanov!« sem ga skušal povzdigniti vsaj s poezijo.

»Ja, če samo pogledam tale akt, vem, da je bil zanič pesnik!« je bil Floris neizprosen.

Miheličeva šola risanja je hodila Goršetovi podobna pedagoška pota, kar je mogoče razložiti z zagrebško akademijo in z vplivi Ažbetove šole nanjo. Lahko bi tudi nad Miheličev razred napisali Ažbetovo geslo *Nur Fest!*, saj je imel tudi on rajši korajžno koncipirano risbo kot še tako »natanko zlizano«. In kakor da bi (slovensko) zemljo zaduhal že od daleč – spomnim se, kako se je ob risbah sicer slikarsko neizstopajočega Izidorja Moleta (Zizi je bil njegov akademijski vzdevek), na prvi pogled navdušil za prvinsko, da ne rečem »ruralno dišečo naivnostjo« tega iz kmečke okolice Ljubljane prihajajočega fanta. Za vse nas pa je bilo njegovo usmerjanje posebej koristno, saj nas je usmerjalo iz izvirnega greha slovenske nekonstruktivnosti v poudarjanje trdne gradnje ter organske celovitosti. Pri tem pa se Mihelič ni gnal za kakršnokoli notranje seciranje in mu analiza nikoli ni postala sama sebi namen. Predvsem je prvinsko, nekako »kiparsko« občutil in poudarjal voluminoznost telesne gmote, kateri je skelet iskal le v odločujočih notranjih silnicah, tem pa ni pustil, da bi črtno izstopale na površini.

To sem doživel tako rekoč »na svoji koži«. Tisti večer nam je umanjkal model za akt in spomnim se, kako se je okorajžil kipar Marjan Belač, se postavil v zaželeno pozo in nas rešil iz zadrege. Mihelič se je s korekturo že približal mojemu sosedu – ni mi več pred očmi, kdo je bil, a vem, da ga je njegov akt spravil v očitno nejevoljo:

»Kaj samo nekaj brkljate po teh zunanjih detajlih telesa, ko pa vam figura v celem razpada brez okostja! Poglejte svojega soseda, on gradi telesnost od znotraj navzven, najprej vzpostavi trden skelet, potem pa tega zlahka obleče v zunanji videz! In zato mu je figura trdna, ne bo se sesula vase kot vaša!«

Bog mi pomagaj, spet nisem bil vesel pohvale, samo zaskrbelo me je, kdaj, kje in kako se mi bo ta maščevala.

Še posebej pomemben element njegovega usmerjanja študentov je bila njegova skrajno preprosta in razumljiva metoda treh stopenj. Naš tedanji sila nizek (intelektualni in likovni) študijski nivo je terjal prilagoditev mentorjevih navodil izobrazbeni kapaciteti učencev, da so mu sploh mogli slediti.

Prva povojna generacija je bila v tem pogledu dobesedno hendikepirana, saj jih je bilo kar nekaj, katerim ni manjkala le (podarjena) matura, ampak kar nekaj razredov gimnazije, čeravno je to terjal vpis na vsako visokošolsko institucijo. Naj povem zgovoren primer tega žalostnega stanja. Profesor Hudoklin je med razlago vitrajev in mozaikov omenil, da so pri barvanju mase za stekla in porcelanske smalte poleg kovinskih oksidov umešali tudi človeški urin – in že je pokonci študentova roka:

»Tovariš profesor, kaj pa je to urin?«

Je na najvišji pedagoški instituciji, kar naj bi že po svojem nazivu akademija bila, res mogoče kaj takega? Morebiti le naključna izjema, lapsus, a vsekakor bo držalo, da so razne strokovno neogibne tujke – lahko tudi potrebne le zavoljo videza »učenosti«? – močno zmedle poslušalce. Še posebej pri teoretskih predmetih, ki so bili odpredavani *ex cathedra*. Študentje so se nad takimi profesorji vztrajno pritoževali in nekajkrat tudi prispevali k zamenjavi »nerazumljivega«, »bombastičnega« predavatelja.

A kakor Miheliču po eni strani priznavajo izjemno uspešno vodenje risarskih začetnikov skozi Scile in Karibde prvih dveh let, so mu pozneje očitali, da ni bil toliko uspešen pedagog v zadnjih dveh slikarskih oddelkih. Še več, obsojali so ga, da ni dovolj občutljiv za barve in da je predvsem grafik. Toda tudi če ta trditev polovično drži, ga ne moremo obsojati za barvnega neobčutljiveža, saj se je polnokrvno izražal v svojem »fantastičnem slikarstvu«, kar pomeni, da je več kot zadovoljivo izkoristil vse svoje izrazne agense, torej tudi barve. Res pa – *sous-entendu* – sebi lastne barve, izbrane posebej za izražanje vsebin lastnega slikarstva, katerega poznejša »surrealnost« je terjala docela različno barvno paleto od tiste utečene postimpresionistične. Kritike njegovih kolegov izvirajo torej iz prav takšne njihove navezanosti na lastne palete svetlobno atmosferskih barvitosti, se pravi, barvnih odsevov z osvetljenih predmetov. Miheličevim baladno fantastičnim vsebinam pa se je najbolje prilegla paleta tonsko gradiranih barv, saj je bila ta – drugače od čiste koloristične lestvice, ki je tipična za lirično izražanje – najbližja njegovim dramatičnim sporočilom. A tudi tiste čiste barvne lise, ki se kot nekakšni začimbni fortisimi pojavljajo v osvetljenih viških njegovih figur in predmetov, kakor da ne bi izvirale iz takšne impresionistično »atmosferske svetlobe«, saj jih doživljamo kot »bengalično ne/nad/naravne«.

Ko gledamo Miheličeve slikarske vrhunce, mu moramo priznati, da se ni zmotil, ko je izbral za svoje baladno slikarstvo temu najbolj kompatibilne tonirane barvitosti – da torej ni »barvno slep«, ampak občutljiv za drugačno barvno skalo, saj mu je ta – bolj kot bi mu lirično koloristična – pomagala do polnokrvnih nadrealističnih izpovedi.

Nedvomno pa je bil z Jakcem vred zaslužen za hitro rast naše grafike ob začetkih nove akademije. In kot rečeno je tudi njegovo vnemanje za takrat pri nas redko trdno grajeno slikarstvo dobro streglo opominom, ki jih je Gabrijel Stupica naslednja leta naslavljal na nas študente: »Slovensko slikarstvo je »prešpricalo« kubizem in konstruktivizem – z redkimi izjemami Vena Pilona, Avgusta Černigoja in Ivana Čarga – zato ne premore nujne trdnosti notranje gradnje. A to »izpuščeno lekcijo« boste morali vsi, vsak zase predelati v svojem slikarskem razvoju!«

Naj na tem mestu omenim lastno izkušnjo. Moja Jakčeva šola se je izživljala v lovljenju predmetnih videzov z ritmično organsko črto, ki ni bila dovolj podložena z notranjo trdnostno gradnjo. Že na začetku sem omenil, da Miheličz mojimi risbami pri Jakcu ni bil zadovoljen in smem trditi, da sem jih tudi sam občutil kot nekakšno nestabilno lebdenje narisanih glav in teles. A do kraja me je razsvetlilo naključje. S sošolcem Srečkom Potnikom – Sračem, nadarjenim slikarjem začetnikom, sva se zmenila, da bova nesla nekaj svojih risb v oceno dr. Stanetu Mikužu, tedaj že priznanemu likovnemu kritiku, v Narodni muzej. Ko sva poravnala svoja dela v vrsto pred njim, sem naravnost zgrožen začutil, kako borni, brez polnokrvno dražljivega žarčenja so bili moji portreti ob Sračevih polnoplastičnih, domala geometriziranih glavah in telesih. Nenadoma sem se zavedel, da portretna podobnost še ni zagotovilo umetniškega prežemanja gledalca, vsaj ne tistega, ki mu ni dovolj le virtuozna izvedenost in navidezna podobnost. Ne vem, ali naju je dr. Mikuž iz usmiljene vljudnosti pohvalil oba enako ali pa še sam ni našel ključa, kako stvaritve vrednotiti po stopnjah na lestvici izrazne kvalitete. Srač je imel srečo, da mu je bil mentor eden od študentov (diplomantov) zagrebške akademije – zaman ugibam, ali je bi to Lakovičev Stane Kumar ali pa neki Abram, o katerem pa kaj več nisem slišal.

Toda sreča se je nasmehnila tudi meni, da sem se v Goršetovi šoli znebil te napake, a žal prepozno tudi predsodkov svojega prvega učitelja o pedagoških metodah hrvaške akademije. Ko sem se po maturi odločil, da grem študirat slikarstvo v Zagreb, sem ga prosil, naj mi napiše priporočilo za štipendijo, pa mi je odločno odklonil:

»Bodi vendar pameten, zakaj bi hodil tja, da te bodo zmešali s tistimi njihovimi nedoživetimi »geometrizmi«, brez vsakega občutja! Vpiši se rajši na umetnostno zgodovino, ne bo ti škodilo! Pa naprej boš hodil k meni, saj vidiš, da lepo napreduješ!«

In ker brez Jakčevega blagoslova ne bi prišel ne do štipendije ne v Zagreb, sem ga ubogal. Takrat še v sanjah ne bi uganil, kako usodno mi bo ta odločitev spremenila življenje.

Nedvomno je Miheličeva fama odličnega risarja-grafika in dramatičnega tonskega slikarja opazno temnela ob uveljavljanju Gabrijela Stupice, čigar slikarstvo je postajalo svetal vzor študentom. Njegovo likovno gledanje je vzpostavilo na akademiji antagonistična in domala arbitrarno prejudicirana pola: vse trdno obrisano, črtno obrobljeno, tonirano (»nečisto«) barvito, površinsko zglajeno, nepotezno strukturno, a ne zračno trepetljavo slikanje je poslej veljalo za malone pejorativno »grafično«. Vse pa, kar je bilo obrisno mehko, kromatsko zasičeno, sproščeno potezno členjeno, se je kazalo študentom kot slikarski ideal karizmatičnega Stupice. Celo v risbi se je začela segregacija, kaj je grafična, kaj slikarska risba. In spomnim se, kako sem »trdi risar Miheličevega kova« nenadno zagorel ob stupičevski »slikarski« risbi »cezannista« Janeza Šibile, ki mi je bil ideal med študenti.

Ker sam nisem izkusil Miheliča kot pedagoga v višjih letnikih slikarstva, lahko navedem le mnenja njegovih slikarskih učencev. Vsekakor je bil zahteven in dosleden pedagog, saj je po akademiji krožila bodičasta domislica, da bi morali biti vsi njegovi učenci

oproščeni vojaščine! Pravično ali ne, toda vsekakor razumljivo, da ni mogel konkurirati Stupici v uvajanju svojih učencev v koloristično posnemanje predmetov, kakor so se ti kazali v zračni razsvetljavi; kot se torej kažejo postimpresionističnemu koloristu, saj je bila njegova barvna občutljivost daleč od takšne »zračne« palete. Stupica je tedaj še prisegal na slikanje po modelu, ki pa ga je njegovo globoko doživetje nadgrajalo z ekspresivnostjo tako barv kot potez. Mi mladi spreobrnjenci od našega tradicionalnega tonskega slikarstva in sledeče impresionistične barvne mavrice smo občutili vsak povratek v tonirano slikarstvo kot retrogradnost, katero bogobvari zagrešiti. Tudi slikarstvo Neodvisnih nam je bilo s svojo mehko varianto francoske krome premalo revolucionarno. Miheličeva tedanja »baladna predstopnja« njegovega povojnega opusa pa za nas ni bila dovolj pritegljiva, kot tudi Kregarjeva predvojna fantastika pravzaprav ni imela večjega odziva in posnemovalcev pri nas.

Res pa tudi Stupičevo slikarsko gledanje na risbo in barvo, vkljub izjemni sugestivnosti, nekaterih študentov ni pritegnilo. In ti so imeli težave pri njegovih korekturah. Marjan Pogačnik mi je pravil o svojem neskladanju s korekcijami svojega mentorja, ki ni sprejemal njegovega »iluminatorskega«, zaprto obrisnega načina slikanja:

»Pomisli, Tršar«, je nekoč bruhnilo iz njega, »in zdaj sam Stupica slika skoraj tako, kot je meni v šoli prepovedoval!« – ni mogel odpustiti, da se je mentorjevo gledanje v nekaj letih iz mimetično ekspresivnega v sledeči »beli fazi« spremenilo domala v oblikovno znakovnost, kjer so prihajali do veljave zaprti obrisi, celo s črtnim obrobljanjem, ki ga na akademiji ni trpel pri svojemu učencu.

Naj se spet vrnem v prvi letnik. Ne bom pozabil, kako smo bili razočarani, ko nam je Mihelič že proti koncu drugega semestra prinesel v učilnico kup geometrijskih teles ter jih namesto živega modela razpostavil pred nami:

»Dokler ne boste obvladali osnovnih principov risarsko perspektivnega in tonsko senčnega prikazovanja telesnosti, je brez pomena, da se mučite z dosti bolj kompliciranimi živimi modeli«, nam je že vnaprej ohladil umetniško samozaverovanost.

Hočeš nočeš smo se morali spopasti s temeljnimi zakonitostmi prostorskega utvarjanja, ki so jih kot startne pogojenosti terjale od svojih učencev vse akademije – že naš »stari Ažbe« in kot mi je pripovedoval pozneje Penzelj, celo »moderni postkubist« Andre Lhote v svoji pariški šoli. Kriva tega pa je bila nezadostna likovna vzgoja, zakaj ta osnovna poglavja vizualnega poustvarjanja predmetov in teles bi morali absolvirati že na gimnaziji.

In že sem pri teoretskih predmetih nove akademije. V umetnostno zgodovino nas je prvo leto uvajal dr. Stane Mikuž, ki pa ga je že naslednje leto zamenjal dr. Jože Kastelic. Mikuževih predavanj se ne spomnim natanko, v celem se mi je zdela njegova zgodovina precej pripovedna, res pa so bile njegove razlage umetniških stvaritev poudarjeno čustvene, osebno obarvane. Niti zagotovo ne vem, koliko je teh predavanj bilo in koliko jih je odpadlo zavoljo prezasedenega predavateljevega urnika.

Prof. Mihi Kambiču je bila zaupana »pedagogika in metodika« – zelo pomembno področje v programu šolstva torej, saj si je partija obetala mimo kiparjev in slikarjev vzgojiti predvsem nove, socialistično profilirane šolnike. Zdelo se je celo, da ji je dosti več do teh bodočih pravovernih pedagogov kot pa do tistih praviloma sumljivih boemskih individualistov, ki hočejo po vsej sili postati nekakšne eterične umetniške veličine. Nič čudnega potem, da smo na panojih, ki smo jih nosili na paradah, bolj podčrtavali, koliko se bo do tega in tega časa izvalilo likovnih šolnikov kot za režim manj koristnih čistih slikarjev in kiparjev.

Kambič je svoja predavanja zakoličil sila pragmatično: vse tisto, kar naj bi likovni pedagog učil na gimnaziji, nam je natresel ne toliko znanstveno dosledno, marveč kar v praktično uporabnih vzorcih. Tako smo se mojstrili v izmišljanju raznih tipov ornamentov; zvedeli smo za osnovne sheme barvnih sistemov, načine senčenja, tudi za najosnovnejše postavke oblikoslovja ter najpreprostejše principe perspektive; vse to brez vsake »filozofije« ali učenega teoretičnega utemeljevanja, zgolj kot praktične rezultate, ki jih lahko namažeš na kruh in pri priči zaužiješ. Ne glede na prepičlo teoretsko podlago takšnega pouka pa sodim, da je bila taka metoda formiranja bodočega likovnega pedagoga v danih okoliščinah najbolj koristna in edino zanesljiva, saj bi vsako problematiziranje te občutljive učne snovi ob tedanjem nizkem znanju naše generacije naredilo več škode kot koristi. In tako je po končani akademiji odfrčalo iz »Kambičevega gnezda« na desetine »malih Kambičev« na šole po vsej domovini, da bi po svojih najboljših močeh ponavljali, ohranjali ta Kambičev »železni repertoar« likovne vzgoje. Vsaj to, vsekakor bolje nekaj kot nič.

Uradno je v prvem letu oblikoslovje in perspektivo poučeval arhitekt Boris Kobe, ki je bil tudi plodovit in občinstvu priljubljen slikar. Težko bi uganil njegov učni program, vsaj kot metodo bi izpostavil njegovo odločitev za seznanjanje študentov »majčkeno tukaj, majčkeno tam«, kar se je, odkrito povedano, kar dobro skladalo z luknjami v naši likovni vzgoji. Izjemnost njegovih razlag pa je bila v tem, da je kot eden redkih predavateljev vse svoje trditve in ugotovitve razvidno skiciral na tablo in nam tako na najnazornejši način vizualiziral povedano. Res pa sem pozneje, ko sem tudi sam poučeval predmeta perspektive

in deskriptive na ALU, močno občutil pomanjkljivost svojega pri njem pridobljenega perspektivnega znanja, saj sem ga moral izdatno dopolniti z lastnim študijem. Pravzaprav je težko razumljivo, da ravno on, arhitekt tega pouka ni dvignil do potrebne višine, marveč je to moral storiti šele akademski slikar Nikolaj Omersa – ta si je svoje odlično obvladanje teh predmetov, kakor mi je povedal, pridobil že na realki. Tako si seveda nismo mogli dosti pomagati z vnašanjem načrtovalnih metod v naše risanje arhitektonskih objektov v naravi in interjerjih, bili smo še vedno prepuščeni ostrini svojega opazovanja. In tudi moj odnos do »izčiščenih likov« se ni spremenil že tedaj ob njegovih likovno oblikovnih analizah, marveč šele po poznejših predavanjih arhitekta Eda Ravnikarja.

Grafiko je od drugega letnika naprej poučeval akademski slikar Božidar Jakac, ki si je pozneje – preobložen z rektorskim delom in še posebej z organiziranjem novega zavoda, kateremu je bil prav on poglavitna zagonska sila – vzel za pomočnika akademskega slikarja Rika Debenjaka. Ne samo mene, še marsikoga je ta izbira presenetila, saj je v naši zavesti kot grafik dosti više kotiral Miha Maleš. Pozneje sem vprašal Jakca, ali so bili v ozadju politični vzroki, saj je bil Maleš nekaj časa po vojni celo zaprt, a mi je zagotovil, da je bila takšna njegova odločitev predvsem zaradi »zaprtega« Maleševega značaja: »Veš, bistveno za profesorja na akademiji je, da vse svoje znanje razgrne pred študenti, a za Maleša dobro vem, da skriva svoje ‹izume› kot kača noge.«

To, da Maleš res ne razdaja rad svojega znanja, sem sam izkusil, ko sem ga spraševal o briljantni tehniki njegovih Pariških monotipij:

»Kar delaj,« me je zvito pogledal, »pa se boš sam vsega naučil!« me je razočaral.

Vendar sem že pred vojno kot Jakčev učenec dostikrat prisluhnil njegovim pikrim opazkam, ki so mu uhajale na tega zagotovo najbolj zagnanega grafičnega tekmeca. In še danes dvomim, če ni tudi to vsaj kaj malega dodalo k Maleševemu porazu v tekmi s tedaj dosti manj cenjenim grafikom Debenjakom.

Neutrudni Jakac je obe sobi za grafiko opremil z grafičnimi stiskalnicami za lesoreze, globoki in ploski tisk, najdenimi ali bogve kako pridobljenimi na vseh koncih bržčas ne le naše dežele. Če sem prav videl, je že tedaj pripeljal tudi svojo grafično stiskalnico, ki se je spomnim z obiskov pri njem – nekajkrat sem mu jo pomagal vrteti. In vsaj enkrat so se z mano vred mučili z njo tudi študentje umetnostne zgodovine, ki jih je dr. France Stele pripeljal, da bi v praktičnem preizkusu podoživeli rojstvo grafičnega lista od matrice do odtisa.

Jakac je bil nedvomno uspešnejši organizator usmerjevalec kot pretanjen in perspektiven pedagog. Bolj pravično – toliko se je ukvarjal z organizacijskimi zadevami nastajajoče akademije, da mu je za lastno delo in za poučevanje zmanjkovalo časa in živcev. Bil je vedno napet, nenehno je pogledoval na uro, kdaj mora spet odbrzeti, da ne bo zamudil seje, sprejema, govora ali interveniranja za to ali ono potrebo njemu najljubše akademije. Poleg njega je nemara edino Boris Kalin pokazal nekaj organizatorskega in praktičnega posluha, a drugi, s Pirnatom in Miheličem vred, ki bi bržčas kot bivši partizani lahko več pomagali pri stikih z oblastniki, so se, kolikor smo mogli presoditi študentje, posvečali predvsem lastni ustvarjalnosti. Zgodba torej o Marti in Mariji iz *Svetega pisma*. Brez stalne skrbi Jakca za vsakdanje in dolgoročne potrebe akademije bi ta, če že ne propadla na začetkih, pa zagotovo še dolga leta le preživotarila. Jakac je z osebnimi poznanstvi, v prijateljstvih z ministri in partijskimi funkcionarji dosegel pravzaprav vse in še več, kolikor je bilo mogoče izmolsti, da se je mlada institucija postavila na noge. Od potrebnega ateljejskega inventarja do omenjenih stiskalnic je vse dobesedno zvlekel na šolo bogvedi od kod in za kakšno ceno. Spomnim se velike skladovnice litografskih kamnov, ki so pod stopnicami čakali, kdaj jih bomo uporabili. Pozneje smo jih izkoristili pri pouku kamnotiska, najmanjše pa smo smeli uporabiti za »ribanje« barv.

Vladimir Kos

Prazno upanje

Usodna zmota nekaterih sodobnih slovenskih pesnikov

Ni še tako dolgo, kar sem prejel knjižico lepo natiskanih slovenskih pesmi v slogu haiku, z angleškim prevodom ob vsakem haikuju. Knjižico je pospremljalo avtorjevo pismo, v katerem me je vljudno ljubeznivo prosil, naj mu te pesmi ocenim. Kolikor se spominjam, sem bil navdušen le nad eno pesmijo v slovenščini, odkrito sem mu izrazil svoje mnenje, da je »rojen pesnik«, in ga vprašal, zakaj mora vsak slovenski haiku v njegovi knjižnici – in v tolikih drugih slovenskih zbirkah – imeti ob sebi angleški prevod. In še to sem mu svetoval: naj pozabi angleške prevode in se ves posveti žlahtni slovenski poeziji, za katero je prejel poseben dar že ob rojstvu …

Ali upajo tisti slovenski pesniki, ki svojih pesmi ne morejo objaviti brez angleškega prevoda, da njihova slovenska pesem s tem pridobi kot umetnina? Motijo se.

Ne vem, ali jim je znano, kaj se dogaja s prevodi haikujev v razne svetovne jezike. Nekatere antologije najprej navajajo izvirni tekst – včasih v japonščini, a češče v Hepburnovi transliteraciji –, nakar skušajo dojeti vsebino v smislu svoje narodno-dostopne književnosti; torej Nemci na nemški način, Italijani italijansko, Španci špansko, Britanci britansko, Američani ameriško (ki ni nujno isto kot britanska angleščina, vsaj v pesništvu ne). Kaj sem opazil pri slovenskih haikujih z angleškim prevodom? Gre za dobeseden prevod, kar se da natančen z ozirom na posamezne slovenske besede.

Pesnik slovenskega haikuja lahko samo upa, da bo bralec angleškega prevoda zmožen zaslutiti bogastvo slovenskega izvirnika. Zmožen? Že v japonščini zahteva uživanje haikuja čut za japonski način doživljanja. Vsak teden – vsaj do nedavnega – pride na NHK, to je japonski državni urad za radio in televizijo, več kot tisoč haikujev s pisno ali pa samoumljivo prošnjo za kritičen komentar. Ta potem sledi v soboto ali v nedeljo dopoldne – a samo za tistih kvečjemu deset haikujev, ki jih izberejo kot vredne komentarja … Ker haiku toliko zahteva od Japonca, je razumljivo, da se mnogi japonski pesniki raje odločajo za tradicionalno japonsko pesniško obliko tánka s stihi po 5, 7, 5, 7 in 7 zlogi, ali celo za prosti verz v slogu zahodnjaškega pesništva.

Naj si dovolim še eno opombo: britansko-angleški pesniški način izražanja je drugačen od ameriško-angleškega. Izraz »angleški prevod« je torej lahko dvoumen.

Nekateri slovenski haikuji so vredni naziva »pesem« menda le z ozirom na dejstvo, da je prva vrstica iz petih zlogov, druga iz sedmih in tretja iz petih, pa tudi če se vsebina nanaša na toaletne potrebščine, pomembne za življenje.

In le še eno vprašanje: ali je tisti, ki prevaja v angleščino, vešč tudi pogovorne angleščine odnosno amerikanščine?

Marjana Lavrič

Neopevani junaki

Junaki našega časa?

Nedavno smo si lahko v (ko)produkciji Televizije Slovenije ogledali tri dokumentarne filme: Aleksandrinke Metoda Pevca, Odkrivanje Skritega spomina Angele Vode Maje Weiss ter Pedro Opeka – dober prijatelj, izdelek Jožeta Možine. Povezuje jih nekakšna koprena zastrtosti skozi čas: o aleksandrinkah se dolgo pač ni govorilo, o Angeli Vode kot odpadnici komunistične partije in ostalih s podobno usodo tudi ne, karitativna dejavnost slovenske Cerkve, z njo vred pa misijonarji, med njimi številni potomci povojne politične emigracije, je bila dolga desetletja obrobna tema ...

Trije filmi, tri različne izpovedi, trije različni portreti – tudi trije različni avtorski pristopi do obravnavane tematike. Ne gre le za odstiranje zamolčanih ali prezrtih tem, ki je skupna vsem trem filmom, ne nazadnje jih povezuje še vprašanje neenakosti oziroma kratenja osnovnih človekovih pravic.

Pravica do mame

Ko so se oktobra *Aleksandrinke* uvstile v redni program Kinodvora, se zdi, kot da o filmu govori vsa Ljubljana. Agata Tomažič je v Pogledih (13. okt. 2011) zapisala, da se "sliši solzavo, a bi bil zavojček žepnih robčkov v resnici pravšen dodatek pri nakupu vstopnice … *Aleksandrinke* Metoda Pevca so najbolj ganljiv izdelek slovenske dokumentarne kinematografije od *Otrok s Petrička* Mirana Zupaniča naprej." In če speljem primerjavo še malo dlje, gre v obeh primerih za fokus, znotraj katerega smo vsi najbolj ranljivi – gre za otroštvo, ki hočeš nočeš pečati slehernikovo osebnost.

O filmu Metoda Pevca in aleksandrinkah je bilo že veliko napisanega, pa vendar strnimo zgodbo. Aleksandrinke so bile mlade žene in dekleta, ki so kot ekonomska emigracija konec XIX. in v prvi polovici XX. stoletja zapustile Vipavsko dolino ter kot cenjene, zaupanja vredne varuške, dojilje, kuharice ali spremljevalke služile pri aristokratskih družinah v Aleksandriji in Kairu. Egipt je namreč z gradnjo Sueškega prekopa postal privlačna kolonija za mnoge Evropejce, predvsem obe mesti pa razsipni, mondeni kozmopolitski središči z izjemno visoko – tako se vsaj zdi –, ravnijo strpnosti. O tem priča niz dokumentarnih posnetkov in pa vsaj eden od sogovorcev, avktorialni poznavalec zgodovinskega konteksta. In kot v prvih sekvencah filma vehementno valovanje Sredozemlja ob aleksandrijsko obalo povezuje melanholično valovanje žit sredi Vipavske doline, smo in nismo – tu in tam: tako kot večina protagonistk, ki tke živopisno, otožno, hrepenenjsko in misteriozno tapiserijo skoraj 5000 vipavskih žena. Odšle so, da bi si družine doma opomogle, a v stiku z drugačnim svetom večinoma ostale dlje … Nekatere od njih so postale mame drugim, ne lastnim otrokom, ki so jih (vz)ljubili bolj kot svoje mame in one nemara njih prav tako bolj od svojih otrok.

O aleksandrinkah pričujejo vpleteni s te in one strani, dopolnjuje jih nadvse šarmantni glas naratorja Primoža Pirnata, obledele fotografije, korespondenca ter odlična glasbena spremljava, ki pne tetivo notranjega ritma celotnemu filmu.

Aleksandrinke

Metod Pevec je sprva sanjal o igranem filmu: "Najbrž bom zdaj, ko je posnet dokumentarni film, res nehal sanjati o igrani verziji. Žal. Resnica je vedno močnejša od fikcije. Včasih se počutim, kot da sem z dokumentarcem res povedal že vse, drugič pa se mi zazdi, da sem z dokumentarcem zaigral igrani film. Še vedno verjamem, da bi bil to lahko zelo dober film, seveda če bi ga bilo mogoče posneti zunaj slovenskih filmskih razmer. Skromnost naše produkcije bi takemu filmu vzela svetovljanske dimenzije, ki temi neizogibno pripadajo. Torej sem že vzel slovo od ideje igranega filma."

Tako pa dokumentarec ohranja svetovljansko dimenzijo, ne le zaradi geografske vpetosti na vsaj tri kontintente, ampak zagotovo tudi zaradi pravega sprevoda ljudi, ki nas vodi skozi tok preteklosti omenjene psiho-socialne izkušnje tako neposredno, mestoma kruto in v srce segajoče, da se nehote vprašaš, le kako je scenaristu in režiserju uspelo izvabiti iz aleksandrinskih školjk tako prvobitne bisere. Metod Pevec: "S svojimi pričevalci in pričevalkami sem se pogovarjal tako, kot se ponavadi pogovarjam. Podlaga za takšne dokumentaristične pogovore je seveda brezpogonjo zaupanje. Kaj pa naj o tem povem? Zaupanje je zelo osebno. Je ali ga pa ni. Skratka, za tem ni nobene filmske finte, nobenega režiserskega prijema. Zgolj zaupanje in dober namen. Seveda sem pa brezmejno hvaležen vsem, ki so v ta pakt zaupanja stopili brez sleherne garancije, da ti pogovori ne bodo še ena medijska zloraba osebnih stvari."

Aleksandrinke so večna in univerzalna tema. Spomnim se samo *Služkinj* (MK, 2009), prvenca izpod peresa Kathryn Stockett, prevedenega v več kot 40 jezikov, po katerem je posnet tudi celovečerni film. O razmerah v državi Misisipi leta 1962, o črnskih služkinjah, ki vzgajajo belske otroke, medtem ko za njihove otroke skrbijo drugi; o rasnem razlikovanju … "Aleksandrinke so univerzalna in večna tema," razmišlja Pevec, "menja se samo tok. V zadnjem času teče od izčrpanega Vzhoda proti razvajenemu Zahodu. Italijanske dedke in babice negujejo Romunke in Moldavke. Ženska delovna sila z Vzhoda napaja vse najbolj skrite in umazane pore zahodne družbe. Amerika in Evropa uvažata žensko delovno silo na las podobno, kot uvažata zalivsko nafto in kitajsko robo. Njihove usode pa so zaenkrat zgolj del velikega anonimnega toka. Gospodarji in kapital ne razmišljajo o ljudeh, ampak o delovni sili. Človeško usodo tega pretoka belega blaga bodo čez desetletja razkrivali denimo ukrajinski filmski avtorji. Morda celo prej, kajti na Zahodu zaradi slabe vesti včasih radi použijejo tudi kakšen resnicoljuben dokumentarček."

Aleksandrinke so prejšnji mesec prikazali na festivalu v Trstu. Pred tem so jih videli na festivalu v Kairu. Sledila bo italijanska adaptacija za RAI. Verjetno bo producent ponudil film še na kakšen festival. "Morda bi bilo treba o usodi filma," razmišlja Pevec, "res vprašati producenta. Jaz se žal moram držati svojega pravila. Ko končam film, se posvetim naslednjemu. Trenutno snemam in nastajajočega filma ne varam

vanja v Slaviji; kako je bilo na Nagodetovem procesu 1947; kako je bilo po prestajanju kazni živeti v Titovi Jugoslaviji in Republiki Sloveniji. Z intervjuvankami in njihovim neprecenljivim pričevanjem smo dobili možnost verodostojnosti, večjega zaupanja in kredibilnosti, posneti igrani film. Za dokumentarec pa smo dobili bogat material ne samo o Angeli Vode, ampak zgodbe o individualnih človeških usodah krutega zgodovinskega časa, ki sega do sedanjosti naše razdvojene družbe. Za to izkušnjo in življenjsko lekcijo sem hvaležna tako profesionalno kot tudi osebno – človeško. Veliko novega sem izvedela in marsikaj na novo tudi spoznala."

"V začetni fazi pisanja scenarija za igrani film so imeli vsi vodilni ljudje komunistične partije, ki nastopajo v knjigi/scenariju *Skriti spomin*, realna imena in priimke," pojasnuje Alenka Puhar. "Sem in tja je bila v dolgotrajnem postopku pisanja, ocenjevanja, popravljanja, premetavanja ipd. izrečena misel, da so imena kočljiva in da lahko njihova uporaba spodnese ves projekt. Zato sva lepega dne z Majo Weiss pač prosili za jasno mnenje pravne službe. Urednik je organiziral sestanek in tako se je ekipa avtoric, urednikov, dramaturgov in producentov seznanila z odlomki zakonov in predpisov, s strokovnimi interpretacijami teh paragrafov, po katerih so tudi filmi (dokumentarni, igrani, vmesni) zavezani uravnoteženemu in spoštljivemu obravnavanju obeh strani. To pa v filmskem svetu pomeni, da morajo scenarij dobiti in odobriti vsi, ki so v njem prepoznavni – z imeni, priimki ali celo po kakšni potezi obraza in postave – ter ga odobriti. V pisani obliki, z izjavo! Če lahko to ilustriram: Angela Vode si je vzela pravico, da je opisala, kaj se ji je zgodilo, a če ji TVS zdaj nudi priložnost, da se bo to videlo na ekranih, morajo tudi njeni zasliševalci dobiti možnost, da soodločajo o tem, kako so prikazani. In partijski velmožje in velžene morajo dobiti pravico, da se počešejo in obrijejo in sčrtajo tekst, preden kaj milostnega rečejo proti barabijam kvaziumetnikov ... Seveda lahko mirno rečejo ne in vse skupaj prepovejo prikazovati, če se njim ali njihovim dedičem zdi, da tole pa res ni čisto tako … Kakšno olajšanje, ko se v dokumentarcu lahko pojavijo imena in priimki!"

"V dokumentarcu ljudje – pričevalci govorijo o svojih mučiteljih s pravim imenom," dodaja Maja Weiss. "Brez Angele Vode in snemanja teh dveh filmov ne bi nikoli na lastni koži občutila, da je Slovenija v XXI. stoletju še vedno zelo boječa, ideološka in ustvarjalno zaostala dežela, za katero je nastanek takega zgodovinskega filma, kot je Angela Vode, eksces, ki se mu očita političnost z negativnim predznakom. Če so določeni gledalci dvomili o resničnosti igranega filma o Angeli Vode, inscenaciji scen, zgodovinski verodostojnosti ipd., jih bo zdaj dokumentarni film dokončno prepričal."

Tako ima v dokumentarnem filmu o Angeli Vode zadnjo besedo prav ona – Angela. Iz leta 1982 v doslej neobjavljenem gradivu pogovora z Rapo Šuklje za Radio Slovenija pojasni, kako nedopustno se ji je zdelo, ko so od nje zahtevali odobravanje Stalinove povezave s Hitlerjem, oziroma kaj je tako usodno zapečatilo njeno usodo: "Sem rekla ne, pa je bilo konec z mano."

Zaradi pokončne drže ali drugačnosti, ki ni bila povšeč partijski diktaturi, se je zapečatila usoda tudi ostalim obsojencem v Nagodetovem procesu, kot spremlja rdeča nit zgodbe Angelo Vode v dokumentarnem filmu, v katerem so sekvence iz igranega filma prepričljiva, možna in verjetna ponazoritev razmer, v katerih se je znašla Angela Vode – v igranem filmu v odlični interpretaciji igralke Silve Čušin – z mnogimi drugimi.

"Vzor, ki mi ga daje Angela Vode," razmišlja Maja Weiss, "je boj za pravičnost, resnico, enakopravnost. Vzor je njena pokončna drža, vztrajnost, borbenost, potrpljenje in občutek za sočloveka. Aktivizem v dejanjih. In kritičnost misli, tudi v napisani in javni besedi! Blizu mi je njena pravičnost, socialnost, enakopravnost, svobodomiselnost, ljubezen do poezije, zanimanje za politiko, za žensko in otroško problematiko. Za človekove pravice."

"Od mnogih spoznanj, ki so mi v teh letih obogatila življenje, bom izdala dve," pripoveduje Alenka Puhar, "od sile veliko sem se naučila o filmih! Zdaj jih precej drugače gledam – no, tudi vidim. Drugo – mnogi ljudje so tako srečni, da jim ni treba zvedeti nič novega. Prepričevati jih, da so marsikaj prezrli ali da so se pustili slepiti, je naporno, včasih brezupno delo." V eni od janurskih številk Pogledov Puharjeva namreč ugotavlja, da je slovenska javnost z veseljem leta 1998 sprejela pozabljeno in zatirano komunistko, "bistveno težje pa od leta 2004 dojema, da se je našla tudi antikomunistka".

Dokumentarno gradivo, ki sta ga sogovornici zbrali ob snovanju igranega filma *Skriti spomin Angele Vode*, odstira pespektive za nastanek novih dokumentarnih zapisov ali pričevanj. "Ob nastajanju igranega in dokumentarnega filma sem se srečevala z zelo zanimivimi ljudmi, zgodbami, pričevanji, ki bi jih bilo treba posneti," pravi Maja Weiss. "Naj naštejem samo nekaj takšnih, ki so me najbolj pretresli: dokumentarni film o Jelki Mrak Dolinar. Po njeni avtobiografski knjigi *Brazde življenja* bi lahko nastal igrani film o dveh sestrah, ki sta nekaj let odsedeli v komunističnih zaporih, zato ker sta kot mladoletni pomagali ranjenim beguncem na vlaku, ki je peljal v smrt na tisoče domobrancev. Ali pa zgodba o spravi družin Stanovnik in Velikonja na Trški gori, več ne bom izdala ... Dokumentarec o Slaviji, s pričevanji ljudi, žrtev in rabljev, ki so bili prav tako žrtve. Cesta bratstva in enotnosti,

Pedro Opeka

ga rezultata Akamasoe, rezultata, ki je plod njegove predanosti, žrtvovanja njegovih sodelavcev in neverjetnih darovalcev, tudi iz Slovenije, tudi iz avstrijske Koroške, kjer je gospod Jože iz Tinj storil neverjetne stvari. Kot opažam ocene drugih," razpreda Možina, "sta prednost zelo natančen in angažiran pristop, ki gledalca ne pušča v dilemah, ampak ponuja jasne opredelitve. Lahko bi rekel, da je tak pristop učinkovit, dobro sprejet pri gledalcih. *Pedro Opeka – dober prijatelj* je bil tako najbolj gledan film te zvrsti v zadnjem desetletju in pol, od kar so te meritve. Šibkost avtorskega pristopa se skriva v avtorjevi percepciji oz. njegovi (ne)zmožnosti videti stvari, zajeti celoto, spoznati bistvo, razumeti človeka, se znati pogovarjati in podobno. Slabost avtorskega pristopa se pokaže tudi v samem prispevku, koliko je predan temi, kakšne so njegove sposobnosti v režijski in scenaristični govorici. V mojem primeru je snovanje filma, pa tu ne mislim na snemanje, ampak na scenarij, režijo in montažo, dokaj travmatičen proces, zaradi neke vrste perfekcionizma, ki me bremeni, predvsem ko gre za tako velike teme, kot je Pedro Opeka."

Po drugi strani pa je Angela Vode igrano-dokumentarni film. Scenarij je bil narejen pred samim snemanjem, kar je omogočilo več priprav z režiserko Majo Weiss v fazi pre-produkcije, pojasnuje Jože Jagrič. "Film je bil tematsko in vizualno zaradi točno določenih sekvenc na samem snemanju lažje realiziran ter nadzorovan. Pri projektu misijonarja Pedra Opeke pa sem moral kot snemalec karakternost portretiranca osebno prepoznavati in to beležiti skozi objektiv. V takih primerih je težko dokončno vedeti, kaj bo režiser obdržal v zaključni verziji filma. Zato je takšno snemanje naporno ne samo fizično, ampak tudi psihično, saj se pojavijo nepričakovani trenutki, ki jih je treba zabeležiti. Tak način dela je gotovo velik izziv za vsakega snemalca, saj je treba biti popolnoma skoncentriran in v nenehni pripravljenosti. Seveda pa je režiser tisti, ki usmerja pozornost v edinstvene trenutke, ki se jih ne sme zamuditi. Fotografija v obeh filmih ima torej drugačen pristop, saj sta tematsko in vizualno že v osnovi drugačno zastavljena in nenazadnje sta podpisana z dvema različnima režiserjema. V prvem primeru gre za predstavitev osebe, ki je že pokojna in vsebuje kar nekaj arhivskega gradiva, vnaprej pripravljenih igranih sekvenc ter intervjujev z osebami, ki so Angelo Vode poznale. V drugem primeru pa smo neposredno v stiku z osebo, ki sama pripoveduje življenjsko zgodbo direktno kameri. V tem primeru je tudi fotografija reportažna, saj je odvijanje dogodkov v večini primerov nepredvidljivo in spontano. Takemu načinu dela posledično sledi tudi večja količina posnetega materiala, kar gotovo režiserju po eni strani otežuje delo v postprodukciji, po drugi strani pa mu daje več kreativne svobode, da naredi film, ki si ga je sam zamislil," strne Jagrič.

Film bo v kratkem izšel pri Založbi Družina. Ekipo čakajo še realizacija filma oziroma potopisne reportaže v dveh delih po otoku, ki je trajala še okrog 14 dni. Prekrižarili so večji del otoka, spoznali Slovence, ki tam delujejo.

Pedra Opeko sem spoznala pred 20 leti. Leta 1993 je Sobotna priloga Dela pod uredništvom Janka Lorencija objavila pogovor z njim. Leto zatem sem poleti 1994 na Madagaskarju preživela dober mesec. Nekaj dni tudi s Pedrom v Akamasoi. Nihče ni nikoli izmed vseh ljudi tako globoko vtisnil pečata vame, kot ga je Pedro in njegovo smetišče. Takrat so še ljudje in svinje brskali za enakim plenom. Stopila sem v eno novo zgrajenih hišic, velikih le nekaj kvadratnih metrov, tik ob smetišču. In smetišče je postalo svetišče …

"Tako majhen sem …" pravi proti koncu *Dobrega prijatelja* Pedro Opeka. "Ko sem bil majhen, sem gledal tiste, ki so imeli, so se lahko vozili z avti, jaz pa sem vedno hodil peš. A srečo sem imel vedno v sebi, pa tega nisem vedel. To srečo sem vzel resno. Bodi, kar si, ne pretvarjaj se, da si nekdo drug … Jaz sem srečo našel v teh majhnih ljudeh."

Jože Trontelj

Živi mrtvim

Nagovor ob predstavitvi knjige Edvarda Kovača *Park spomina Teharje*

Gospe in gospodje,
danes bomo izkazali dolžno spoštovanje vrsti ljudi.

Prvi so tisoči žrtev medvojne in povojne morije med doslej največjo od človeka povzročeno katastrofo, drugo svetovno vojno in totalitarnimi režimi preteklega stoletja. Teharske žrtve nepojmljivega zločina še danes čakajo na iskreno prošnjo za odpuščanje, na pieteten pogreb in na vrnitev človeškega dostojanstva. Vse bolj dozoreva misel, da bi monumentalni spominski park Teharje posvetili tudi drugim nesrečnim žrtvam vojn na slovenskih tleh, žrtvam, rojenim na slovenski zemlji ali zraslim iz slovenskih korenin.

Drugi, ki mu moramo izkazati spoštovanje, je neprekosljivi mojster oblikovanja monumentalnih svetih prostorov, arhitekt akad. Marko Mušič. Njegove stvaritve, dobesedno nabite s simboliko zmage dobrega nad zlim, zmage sočutja in ljubezni nad sovraštvom, odpuščanja nad maščevanjem, zmage življenja nad smrtjo, evangelija nad geslom zob za zob in oko za oko – te stvaritve daleč presegajo okvire našega prostora in časa. Teharski park s svojimi edinstvenimi arhitektonskimi umetninami v mojih očeh predstavlja vrhunec Mušičevega ustvarjanja.

Tretji, katerega delo zasluži priznanje in občudovanje, je sijajni fotograf g. Miran Kambič, ki bralca vabi, da pogleda skozi ista lirična očala, prek katerih je sam usmeril iskalno okno in objektiv kamere, ko je lovil in ujel tankočutno lepoto in simboliko arhitektovih sporočil. To iskanje visoke pesmi v plemenito oblikovanem kamnu in ti izbrani pogledi so lahko le delo izjemno občutljivega umetnika.

In naposled je tu stvaritev **četrtega,** to je sijajno besedilo profesorja Edvarda Kovača, ena sama žlahtna poezija. Kot nadvse senzibilen odziv na vse troje – od najglobljega brezna pošastne tragedije preteklega stoletja prek Mušičeve simbolne oddolžitve žrtvam z njegovim mogočnim spomenikom do jasne, resne vedrine Kambičeve pietetne zagledanosti v sugestivne simbolne oblike, ki zgovorno pričajo o ponujenem in vse bolj sprejetem miru med živimi in mrtvimi.

Bleščeče besedilo je napisano v mehkem jeziku sočutja, brez besedice grenkega obsojanja, a z vse prežemajočim humanizmom in spoštljivo ljubeznijo. Stran za stranjo plemenitih misli in čustev spremlja romarja po poteh skozi posvečeni kraj in njegove tihe sakralne postaje, razodeva odrešilno sprejemanje usode žrtev kljub njeni strahotnosti, priča o prelitju bolečine v še vedno pretresljivo, a vseeno tolažečo liriko umetnosti.

Knjiga izzvanja v sporočilo živim, da mrtvi čakajo nanje. Da čakajo na njihovo priznanje in kesanje, v zameno za katerega bodo deležni odpuščanja.

Umrli kot da prosijo romarje, naj povedo Slovencem, da ležijo tam, s starodavnimi besedami, položenimi v usta padlemu špartanskemu heroju Leonidi in vklesanimi na epitafu v soteski Termopile: *O xein, angellein Lakedaimoniois hoti tede / keimetha tois keinon remasi peithomenoi).* Če uporabim Ciceronovo razlago, bi se prevod davnega distiha glasil: *O romar, sporoči Špartancem, da ležimo tukaj, ker smo spoštovali njihove zakone.* Leonidova zgodba, stara 25 stoletij, je bila drugačna, a v svojem tragičnem koncu podobna. In obenem še bolj tragična.

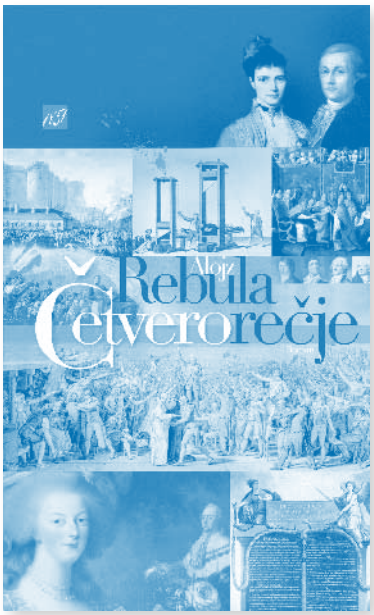
Knjiga ne posega v vprašanja krivde ali zadoščenja. In prav je tako. Ta vprašanja niso za ta sveti kraj. Tu mora vladati mir, pietetni spomin, sočutje, ljubezen. Tu je prostor za upanje, za zmago dobrega nad bolečino in trpljenjem. Je poduhovljen vrt, posvečen evangelijskemu odpuščanju.

Spoštovani, nismo mogli upati na lepši, mogočnejši in prepričljivejši poziv k pomiritvi med pobitimi in njihovimi krvniki, med žrtvami in vrhovnimi krivci, med usmrčenimi in tistimi, ki so zaukazali molk, med mrtvimi z ugrabljeno pravico do groba in tistimi, ki so se izneverili pravičnosti pri razsojanju o krivdi za slovenski velezločin proti človečnosti.

Kdor bo odprtega srca vzel to knjigo v roke, ne bo do te tragedije in njenih žrtev nikoli več ravnodušen. Ravnodušnost bi bila nadaljevanje hudodelstva, ki nepriznano še vedno vpije do neba. Bila bi nadaljevanje krivice, ki nezasluženo obremenjuje vest sedanjega in prihajajočega rodu Slovencev. Stvaritve, kot je Mušičev Spominski park Teharje, in kot je Kovačeva knjiga o tem parku, če jih bomo brez pridržkov spoštljivo sprejeli, bodo s slovenskega naroda polagoma odgrnile senco okrutnega masovnega poboja. Ta pietetna dejanja so mehek, a izjemno močan opomin proti vsiljeni pozabi. Za vedno se pokoriti ukazu molka in pozabe, ukazu, ki je s pomočjo indoktrinacije in zastraševanja obvladoval slovensko javnost in Slovence kot posameznike skozi pol stoletja, bi bila huda moralna napaka. Kajti v senci prepovedanega, utišanega, odrinjenega spomina na desettisoče umorjenih narod ne more pričakovati srečne, sproščene prihodnosti.

In v tem, spoštovani, vidim visoko poslanstvo vseh treh sijajnih ustvarjalcev, umetnikov, ki so uresničili vsak svoj izjemni projekt. Za čudovito knjigo pa gre neposredna zahvala predvsem vam, gospod Edvard Kovač. Skupaj s svojima, če smem tako reči, soustvarjalcema, ste postavili spomenik, ki ga bomo za svojega vzeli mnogi, upamo, da velik del slovenskega naroda. Spomenik, s katerim se v imenu človečnosti poklanjamo žrtvam in jih prosimo za odpuščanje. Nikomur več ne očitamo ničesar. Vabimo pa k brezprizivnemu spoštovanju posmrtnega spomina.

Ljubljana, SAZU, 14. decembra, in Celjska Mohorjeva družba, 15. decembra 2011

Alojz Rebula: ČETVEROREČJE

Celjska Mohorjeva družba, 2011

Alojz Rebula se je med najvidnejše tržaško-goriške osebnosti in Slovenije sploh zapisal kot kulturni delavec, pedagog, publicist, organizator. Posebno mesto mu pripada na področju leposlovja. Knjižno je pričel leta 1954 (*Devinski sholar*), nato ugodno presenetil z novelistiko (*Vinograd rimske cesarice*). Še tako splošna navedba njegovega literarnega ustvarjanja ne more mimo del, kot so med drugim *V Sibilinem vetru, Senčni ples, Divji golob, Smer – Nova zemlja, Jutri čez Jordan, Nokturno za Primorsko, Zvonovi Nilandije* ...

Plodoviti pisatelj Alojz Rebula spada med redke sodobnike, ki s svojimi proznimi deli segajo v zgodovinski čas, dasi mu je nenehno blizu sodobnost. Tokrat je z romanom Četverorečje segel v obdobje razsvetljenstva. To je na Slovenskem značilno po drugačni usmerjenosti in dosežkih, zato ne preseneča, da je v razgibani ustvarjalni čas postavil mladega, domačega izobraženca, tudi vzporedno z modelom francoske revolucije in idej o svobodi, enakosti in bratstvu. Rebula se je lotil zahtevnega poznavanja dobe in razmer, kar zgledno obvlada, in prosto ustvarjalno fabuliral pot, mišljenje in usmerjenost glavne osebe Norberta Berivoja v spletu okoliščin tedanjega časa in prizadevanj.

Francija z misleci in revolucionarji je od začetka vodilo Rebulovemu junaku, zavezanemu Kranjski, a, kot pravi, Sloveniji. Norbert Berivoj je nezakonski sin preproste matere, a izšolan na jezuitski gimnaziji v Ljubljani, zasidran kot Slovenec – ne Kranjec – v času Jožefa II., in zavzeto predan slovenstvu, z željo po prebujenju naroda in s spremljajočimi idejami o svobodi, enakosti, bratstvu. Pisatelj meni, da je bila tedanja domača populacija premalo narodno ozaveščena. Intelektualna, svobodomiselna bit Norbertove osebnosti prevlada tudi v samostanskem zatišju, katerega si sicer ni želel. Razkorak v narodnem čutenju Norbert zgodaj občuti v polarizirani stvarnosti. Med brati ima »francoski krožek« vlogo pogovorov, premišljevanj, ugovorov in svežih idej, mimo teološke prakse. Ko je samostan uradno razpuščen, je Norbert na novi poti, že utrjen v narodnem in svobodomiselnem, brez uradne verske naravnanosti. Tudi ko najde zaposlitev pri Japlju, ostane zvest Diderotu. Ima razne zaposlitve, a s srcem in z mislijo ostaja pri razsvetljenjskih idejah v Franciji. Pribežnica Jeannette se zagleda v Norberta in veže ju tiho upanje in zaupanje; Norbertu očita, da mitizira Francijo. Tu so še B. Hacquet, V. Vodnik, Ž. Zois, A. T. Linhart. Norbert postane programsko ustvarjalen.

Tako pisatelj leposlovno živo, a naslonjeno na dejstva, prikaže dobo in ljudi, dejavne za slovensko kulturo in narodno zavest. Norberta spretno premešča po raznih poklicih in na ta način odseva tudi socialno-družbeno stanje. Norbert najde polno srečo v harmoničnem zakonu z Jeannette, najsi sta bila razlikujoče se miselnosti, a sta ostala v medsebojnem spoštovanju. Njegov idealizem v zvezi s francosko revolucijo in gesli doživi pretrese ob drugačnih premikih in dejstvih, kot jih hoče idealno ohraniti, dasi gre zgodovina svojo pot. Pot v Francijo ga strezni, notranje boje in vrenje po revoluciji doživlja kot ujetnik revolucionarne vojske. Pisatelj dopušča Norbertu, da razpozna protislovja razmer in negotov čas osebne eksistence. Različne situacije mu zrcalijo značilnosti, kruto stvarnost zasebnega in javnega življenja, kar se kreše z njegovimi nekdanjimi pogledi. Nova, kritična dojemanja stvarnosti z giljotino in naglimi obsodbami ne morejo mimo njega. Porevolucijski čas doživlja v protislovjih med deklariranim in stvarnim. Teror, ki ga zaznava pri drugih, nedolžnih, tudi njega doleti pred zaželeno vrnitvijo, obsojen je na giljotino.

Nenavaden naslov romana Četverorečje je pisatelj pojasnil v prvi tretjini knjige, češ da je to ime za čudežno deželo, kjer je drugače občutiti moškega in drugače žensko: »Če se nisva ljubila, sva delala, in to oba. Jaz, Adam, to je namreč moje ime tam, sem poimenoval drevesa, medtem ko je Eva, novo ime za Jeannette, izumljala imena za rože.« V jedru je to čustveno-pomiselni vnesek med dejanski čas dogajanja v romanu.

Pisatelj je zasnoval roman izrazito polarno, navidez romantično. Morda je za slovensko obdobje dogajanja malo manj zavzet, kot bi dejansko lahko bil, zato pa je temeljito segel v Francijo z vsemi značilnimi porevolucijskimi dejanji, razmerami in oddaljevanji od prvotnih gesel in zamisli. Kot je zanj značilno, je težišče dogajanja, misli in čustev naslonil na glavno osebo in ves čas enakozvočno sledil od zasebnega življenja do javnega pojavljanja. Morebiti Četverorečje ne bo doseglo doslej doseženih literarnih vrhov Alojza Rebule, a roman je vsekakor vreden priznanja in bo zlahka pritegnil bralce. Knjigo je opremil Jurij Jančič.

Igor Gedrih

Berta Golob: SLOM V SVETLOBI

Celjska Mohorjeva družba, 2011

Za mladež, ki vstopa v svet branja in spoznavanja, ni lahko pisati; zahtevnost pisanja mora biti prilagojena, privlačno razumljiva, vabljiva. Hkrati pa mora ohranjati potrebno tehtnost. Prav to je v polni meri uspelo Berti Golob s knjižico *Slom v svetlobi*.

Pisateljica je predstavila Antona Martina Slomška, njegovo življenjsko pot in ustvarjalnost. Besedilo je povezala s slikovnim gradivom. Vendar je v svoji zamisli želela izvirno in živo slediti bistvenim dejstvom ter se ogniti vsaki obremenitvi, ki bi mladega bralca odvrnila od branja ali mu ga oteževala. Pozna se ji literarni dar tudi za najmlajše.

Berta Golob s kratko pripovedjo oživlja delček Slomškovega mladostnega okolja, njegova pesem *En hribček bom kupil* (malone ponarodela) pa z vedrino uvaja, kar sledi. Knjižica seznanja s Slomom, rojstnim krajem Antona Martina Slomška, in piše o tem, kako so pregovarjali njegovega očeta, da bi dal sina v šole. Sledimo Slomškovemu celjskemu šolanju, obiskovanju ljubljanskega liceja (prijateljstvo s Prešernom), študiju bogoslovja, obenem pa njegovi skrbi za materinščino. Beseda je med drugim o novomašništvu v Olimju, vmes pa kaka pesmica, tudi optimistična *Veselja dom* itd. Med posameznimi poglavji so Slomškove poučno-etične zgodbe. Malokdaj se na primer spomnimo na njegovo delovanje v Vuzenici, tam je nastal (1842.) njegov učbenik *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*. Izrednega pomena pa je leto 1851, ko je v Celovcu s somišljeniki ustanavljal Društvo sv. Mohorja z načrtnim izdajanjem slovenskih knjig. Slomšku se je uresničila velika želja, da je v Mariboru nastala lavantinska škofija z narodnostnim zavarovanjem slovenstva. Dosegel je, da so bile učne knjige napisane v slovenskem jeziku. Podobno kot Prešeren je zavračal ilirizem kot umetno tvorbo. Do marčne revolucije je bil zadržan, zagovarjal je postopne korake brez krvoprelitja. Ob ponemčevalnih pritiskih je kljub obtožbam ostal zvest slovenščini, Slovencem. Ne glede na bolezen je pošteno vztrajal v veri in zaupanju v vse, za kar se je boril. Po mirni smrti so mu nemškutarji opljuvali grob, njegovo delo, prizadevanja pa so rojaki vse bolj cenili.

Knjižica Berte Golob tako vsestransko predstavlja našega prvega blaženega in je namenjena zlasti tistim šolarjem, ki si prizadevajo za Slomškovo bralno priznanje; to poteka od leta 2000. *Slom v svetlobi* je treba razumeti tudi kot posebno posrečeno pisanje, saj mladinska dela premalokrat ponujajo ustrezne prikaze glede na starostno dojemljivost bralstva, Berti Golob pa je to uspelo v največji meri. Knjižico je opremil Jurij Jančič.

Igor Gedrih

JOSEPH FADELLE: Cena, ki sem jo plačal

Prevedla Ana Marija Toman. Emanuel, Ljubljana, 2011

Ali je Jezus Božji sin ali zgolj Alahov služabnik, je ena ključnih religioloških dilem, ki razdvaja krščanstvo in islam. Jezus kot Božji sin – Isa ibn Merjema, Marijin sin – je za muslimane nesprejemljiv, saj bi v tem primeru Alah moral biti poročen, in ker tega menda ni razodel preroku Mohamedu v sedmem stoletju, ko mu je v votlini Hira na gori Jabal al Nur skozi epileptičnim napadom podobne krče predajal zapovedi religije, ki skozi štirinajst stoletij svojega obstoja na svojstven način poudarja in brani lasten prav, to že ne more biti res.

A dilema med obema religijama se je med mladim Iračanom Mohamedom, najstarejšim sinom vplivne šiitske družine, in njegovim sostanovalcem v času služenja vojaškega roka, kristjanom Masudom, zasukala v nepredvidljivo smer. Mohamed po prvotni nameri, da spreobrne ‚nečistega' Masuda, ob njegovem na pogled naivnem predlogu, naj ponovno prebere *Koran*, prvič občuti

dvom v zapisane misli. Ko mu kot po naključju pristane v roki *Sveto pismo*, se prične njegova trinajst let dolga kalvarija spreobrnitve; iz najljubšega in najobetavnejšega sina premožne dinastije iz Bagdada, katerega pot je bila že zdavnaj določena, se po razkritju prelevi v sramoto družine, ki jo je potrebno nemudoma eliminirati. Grobe, ponižanj in trpljenja polne so zavrnitev s strani staršev in bratov, imamova fatva, grozljiva izkušnja iraškega zapora ob nenehnem mučenju in v nepredstavljivih higienskih razmerah ter nekajkratna čudežna izmaknitev smrti; pot je posuta tudi z nezaupanjem s strani kristjanov, izgnanstvom, skrivanji, strahom in negotovo prihodnostjo, a jo Mohamed s svojo ženo in otročkoma prehodi z neusahljivo vztrajnostjo in vero, doseže krst in postane Joseph. Ob velikodušni pomoči posameznih pripadnikov Cerkve se po prehodnem bivanju v Jordaniji naseli v Parizu, kjer z družino živi še danes.

Mohamed je prvotno avtorjevo ime in knjiga je natančen opis osebne zgodbe, ki je globoko zaznamovala njegovo življenje. A pot še ni končana, saj, kot osupljivo iskreno zapiše ob koncu, je naloga, kako oprostiti lastni družini, mnogo težja kot opisana pot. Zato, ker se zanjo mora boriti sam s sabo.

Cena, ki sem jo plačal je še ena v nepreštevni vrsti knjig, ki problematizirajo islam in ki se v zadnjem desetletju na debelo prevajajo tudi v slovenščino. Tu so med drugim dva dela romaneskne trilogije Yasmine Khadra (*Napad* in *Lastovke iz Kabula*; na *Bagdadske sirene* še čakamo), *Ugovor vesti nekega fundamentalista* spod peresa Mohsina Hamida, uspešnici *Tek za zmajem* in *Tisoč veličastnih sonc*, ki ju je napisal Khaled Hosseini, *Medeni dokaz* Salve al Neimi in dokumentaristični knjigi *Je res ali ste videli na televiziji* (Joris Luyendijk) ter *Kaj je danes narobe z islamom* (Irshad Manji). Pri tem zaradi višje umetniške vrednosti izvzemam *Kairsko trilogijo* spod peresa doslej edinega arabskega nobelovca Nagiba Mahfuza (*Pot med palačama, Palača poželenja* in *Cukrarska ulica*) ter Alla Al Aswanyjevo *Jakubianovo hišo*, delo še enega odmevnega egiptovskega pisatelja. O vseh teh delih je Fadellov roman še eden, ki zaradi avtorjeve pretresljive izkušnje ne stavi na globjo umetniško vrednost; vendar nesramežljivo in z odkrito bolečino, kjer ni prostora za sentiment, razkriva nepredstavljivo trnovo pot, kakršna je doletela posameznika, ker je sledil notranjemu klicu. In ki je doletela marsikaterega muslimanskega spreobrnjenca – kot jih je avtor na svoje začudenje pozneje srečal v Franciji –, ki si je upal in uspel postaviti se po robu okorelim islamskim pravilom, katera med drugim ne dovoljujejo svobodne izbire vere. Tudi zato dokaj črno-bela primerjava islama in krščanstva ne deluje ideološko, temveč je plod avtorjevih osebne izkušnje na eni strani in notranjega klica na drugi, ki ju je, neobremenjen s pisateljsko obrtjo, podal pretresljivo iskreno in natančno. To je razen razkrivanja islamskega razumevanja sveta, kot se neusmiljeno kaže v praksi, tudi najglobljа vrednost knjige.

Jasna Vombek

Jože Strutz: KAMUFLAŽA NA BAZENU

Kriminalni roman, zbirka Večernice. Mohorjeva Celovec, 2011. 144 strani

Slovenci imamo bogatejšo tradicijo pisanja romanov, v katerih roka pravice išče – in najde –, hudodelce vseh vrst in profilov, torej tako imenovanih kriminalk oziroma bližnjih sorodnic detektivk, kot se na splošno misli. Hkrati ima tovrstno, v stroki večinoma prezirano branje, dokaj število navdušeno bralsko publiko. Pradavna shema zgroženosti nad zločinom, naraščajoče napetosti ob odkrivanju in lovu na povzročitelja, pogosto zvito prepletena z neupravičenimi sumi in mnogimi stranskimi potmi, ter nazadnje zadoščenje in olajšanje ob zasluženi kazni, ki ga (praviloma) doleti, ima še vedno očiščevalen učinek. Zlasti, ker so v realnem življenju – če drugače ne, potem, ko se vmešajo vsemogočni odvetniki – takšni razpleti vse prej kot samoumevni.

Prvi opazni spisi, ki sodijo v to zvrst pripovedništva, so znani s konca XVIII. stoletja. Na Slovenskem s povestjo Jakoba Alešovca *Iz sodniškega življenja,* nastalo leta 1875, niti nismo bili v prav hudi zamudi. Med svetovnima vojnama sta se v tej zvrsti bolj ali manj uspešno poskušala Franc Josip Knaflič in Ljuba Prenner, v novejšem času pa poleg Maje Novak še Tomo Rebolj, Željko Kozinc, Vinko Mödernorfer, Sergej Verč in še kdo. Povrhu na našo stran iz Trsta posega tudi Nemec Veit Henichen z *Mrtveci s Krasa* itn.

Jože Strutz, doktor literarnih ved in filozofije z Rude pri Velikovcu, podpredsednik Društva slovenskih pisateljic in pisateljev na Koroškem, med drugim je bil pedagog in tajnik Arhiva Roberta Musila v Celovcu, na tem področju tudi ni novinec. Piše predvsem prozo in poezijo ter objavlja znanstvene članke, največ bralcev pa je bržkone imel njegov leta 2005 objavljeni »kriminalni ro-

man« *Kratka pomlad* – Inšpektor Mangart in njegov prvi primer, ki je predlani izšel še v nemškem prevodu.

Podnaslov njegove nove knjige – ‹Drugi primer› – torej nakazuje, da avtorju še ni zmanjkalo navdiha. V njej je že na prvi pogled očitno zgledovanje pri svetovnih klasikih tega žanra, prinaša pa tudi povsem izvirne, »avtohtone« sestavine iz slovenskih logov in gajev. Tako seveda ni naključje, da je detektivu ime Viktor Mangart, kar kajpada spominja na znamenitega komisarja Maigreta Georgesa Simenona, in da deluje s sodelavcem in prijateljem, časnikarjem Francem Petkom, zelo podobno kot legendarni par Scherlock Holmes in zdravnik Watson, ki ju je ustvaril sir Arthur Conan Doyle. Šablonsko so orisani tudi nekateri drugi protagonisti, na primer o vsem obveščena klepetulja, zagonetni tujci ipd., ter prizorišča, kot je hotelsko omizje itn. Boljši poznavalci žanra bi najbrž zlahka našteli še vrsto sorodnosti z drugimi pisci in njihovimi liki. Vse to pa vendarle ne vodi k sklepu, da imamo opraviti zgolj z nebogljenim posnemanjem. Nasprotno, avtor, očitno izobražen, razgledan in o razmerah v sosednjih državah dobro obveščen pisec, vzporednic te vrste niti ne poskuša skriti, temveč jih uporablja premišljeno, s pravšnjo mero ironije ter tu in tam tudi ščepcem humorja. Za prizorišče skrivnostne smrti nič manj skrivnostnega, izjemno vplivnega državnega sekretarja Petra Kramoto, ni izbral fiktivnega, temveč dobro znano domače okolje, zdravilišče Radenci, pozneje pa bralca, med iskanjem prič zločina, popelje še v Portorož, Maribor, na Madžarsko in na Dunaj.

Ker je Kramota že od vsega začetka, ko ga najdejo zastrupljenega v naslanjaču ob bazenu, mrtev, ga Strutz v pripoved vpelje z njegovimi časopisnimi članki in intervjuji o ekoloških temah in Darwinu. Tako pa velja le do osupljivega preobrata, ko vztrajni Petek ugotovi, da mrlič, ki so ga odnesli, sploh ni bil Kramota, oziroma da Kramota, čeprav je njegovo smrt potrdil zdravnik, v resnici ni bil mrtev. To je bila le dobro premišljena prevara. Tako se državni sekretar, ki si je z nasprotovanjem gensko spremenjeni hrani in škodljivim posegom v naravo, kot je bilo videti, nakopal številne nasprotnike, s spremembo videza skuša skriti za novo identiteto in se umakniti na varno. Razkritje novih dejstev pa pripelje do še enega velikega preobrata. Izkaže se, da je bil tudi Kramota del s korupcijo povezanega klobčiča najvišjih uradnikov Ministrstva za okolje in prostor – ki se nazadnje v vlogi prič ali z begom oziroma s spretnim manevriranjem vsi po vrsti izognejo odgovornosti in kazni …

Kamuflaža na bazenu tako ni le prislovično lahkotno »večerniško« branje. Aktualna, v knjigi upravičeno kriminalizirana tema – skupaj z namigi na nekatere resnične dogodke in ljudi ter z epilogom, kakršnemu smo najpogosteje priča – bo brškone marsikoga spodbudila k resnemu premišljevanju, kje smo in kaj se nam godi, ne da bi se tega zares zavedali.

Iztok Ilich

Tomaž Ogris: ANISJA

Spomini; Izdala Slovenska prosvetna zveza, založila založba Drava, Celovec 2011. 328 strani

Druga svetovna vojna je v tisočletni zabeleženi zgodovini človeštva zagotovo dogodek z največ »zadetki« v vesoljni bibliografiji. Še vedno pa prihajajo na dan spomini in pričevanja – zdaj že večidel posredna, spod peres ljudi, ki so vojno ali njene posledice v prvih letih po tem, ko je utihnilo orožje, občutili kot otroci. Takšni tej neznanski moriji dodajajo nove in nove razsežnosti.

To so večinoma zgodbe, ki jih ni ustvarila pisanja vešča roka, ampak nuja malega človeka, da, preden odnese svojo bridko izkušnjo v grob, vendarle doda še en drobec v mračni mozaik vojnega gorja. Tako se je, šele ko so se zacelile najhujše rane – in so ideološka nasprotja hladne vojne že odpirale nove! – začela iz »bezmadežnih« narodnih epopej luščiti množica spregledanih ali zatajenih podrobnosti. Mednje sodi tudi razmeroma malo znana kalvarija sto tisočev odvedencev z Vzhoda, zlasti Poljakov, Rusov in drugih Slovanov, v nemški rajh, da so delali ne le v oboroževalni industriji svojih krvnikov, temveč tudi v gradbeništvu in kmetijstvu namesto padlih in mobiliziranih domačih mož. Več vlakov zaprtih vagonov, napolnjenih z mladimi Ukrajinkami in Ukrajinci, nasilno iztrganimi iz domačega okolja, so usmerili tudi na južno Koroško in jih razporedili povsod, kjer je primanjkovalo delovnih rok. Več deset deklet se jih je tako znašlo tudi na slovenskih kmetijah.

Leta 1946 rojeni Tomaž Ogris, slovenskokoroški pisatelj in publicist, med drugim avtor vrste prispevkov o dvojezični vzgoji in izobraževanju, je eden redkih, ki so v zadnjih nekaj letih, večinoma v nemškem tisku, večkrat pisali o tej za Avstrijo, ki po vojni ni doživela temeljite denacifikacije, neprijetni temi. V knjigi *Anisja* je za razu-

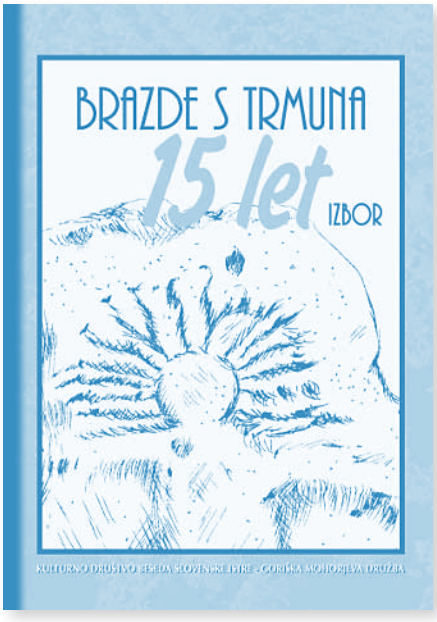
mevanje poznejših dogodkov najprej segel v Ukrajino med svetovnima vojnama, ko so si jo z diplomacijo in orožjem prilaščali tako Poljaki kot Nemci in Rusi. Osredotočil se je na vas Ljubikoviči v pokrajini Volinija, nedaleč od tedanje meje s Poljsko in današnjega nesrečnega Černobila, tam pa na še ne šestnajstletni Anisjo in Ljubko. Dekleti sta v nadaljevanju postali osrednji osebi njegove z mnogimi dokumenti, spominskimi zapisi in avtentičnimi fotografijami podprte pripovedi. Ta sega od nemirnega miru tik pred vojno in vdora Nemcev, ki so, kamor so prišli, požigali in morili, mlade ljudi pa vozili v rajh na prisilno delo, prek trdega življenja na koroških kmetijah do najnovejšega časa.

V zadnji tretjini knjige v zgodbo vstopi tudi sam pripovedovalec, Tomaž Ogris – Anisjin najstarejši sin iz zakona s Simonom Ogrisom, dedičem domačije v Kozju na Radišah, po domače pri Oblak, kjer je Anisja pri ostarelemu kmečkem paru prebila vojno. Trdo je delala, a je imela tudi razmeroma varno zavetje, kjer je dočakala zlom nacističnega vojnega stroja. Pripoveduje tudi o bridkih razočaranjih, ki sta jih Anisja in Ljubka doživljali še dolgo po vojni, ko sta se poskušali sestati s preživelimi svojci. Ljubki je to uspelo leta 1982, Anisji, tudi s sinovo pomočjo, pa šele devet let pozneje, v prelomnih dneh padca Mihaila Gorbačova leta 1991.

Tomaž Ogris na kratko povzame še usode mnogih drugih prisilnih delavcev in vojnih ujetnikov, ki so jih Nemci na Koroško pripeljali iz zasedenih območij vzhodne in južne Evope. Nekaterim sledi tudi v povojnih letih, ko poraz nacionalsocializma in kmalu še Stalinova smrt večini nista prinesla odrešitve. Med tistimi, ki so se poskušali vrniti domov, jih je največ končalo v zaporih ali sibirskih taboriščih, mnogi so izginili brez sledu; Sovjeti so jih obsojali, da so, čeprav so bili v to prisiljeni, pomagali Nemcem. Tisti, ki so tako kot Anisja in Ljubka, poročena Oratsch, ostali, so se le stežka vživeli v nenaklonjeno, ponekod tudi neprikrito sovražno podeželsko okolje. Ko so si ustvarili družine, vrsta deklet predvsem s slovenskimi kmečkimi fanti, se je soseska v povojnem pomanjkanju dobrin in delovnih rok s tem sicer sprijaznila, ni pa tujk in tujcev, čeprav niso prišli po lastni volji, sprejela v svoje občestvo. O krivicah in ponižanjih, ki so jim bili izpostavljeni, so molčali; do nedavnega je bilo njihovo trpljenje bolj ko ne zamolčano tudi v uradnem zgodovinopisju.

Tomaž Ogris na to opozarja v sklepni besedi: pogovori z mamo in drugimi izkoreninjenci s podobnimi usodami so bili težavni, »najtežje je bilo pripraviti prizadete, da so sploh spregovorili. Kar so doživeli in utrpeli, je zapustilo globoke travme …« A prav zato je resnica še toliko bolj morala – čeprav s pogosto okorno, tudi nepravilno zapisano besedo – priti na dan. Njegova sprva v nemščini objavljena knjiga – zdajšnja izdaja je dvojezična! – je tako postala eden prvih javnosti namenjenih glasov o še enem tragičnem, s stisnjenimi zobmi skozi desetletja v pozabo odrivanem poglavju iz polpretekle zgodovine.

Iztok Ilich

Več piscev: BRAZDE S TRMUNA

Kulturno društvo Beseda slovenske Istre in Goriška Mohorjeva družba, 2011

Trmun je istrska narečna beseda za ledino, opuščeno njivo, preraslo s travo in trnjem. Zbornik ima naslov po glasilu, ki ga že sedemnajsto leto izdaja študijski krožek Beseda slovenske Istre. Zbornik je uredila Nadja Rojac, nekdanja urednica oddaj o Istri na Radiu Trst A, ki je urejanje glasila prevzela po Ledi Dobrinja.

Knjiga, opremljena s perorisbami Darija Novaka, potemtakem prinaša izbor prispevkov, zajetih iz prvih (petnajstih) let izhajanja omenjenega glasila. Pred bralcem se zvrstijo raznovrstni sestavki o življenju in delovanju slovenskega Istrana skozi stoletja do danes.

V sedmih razdelkih je tako mogoče brati o marsičem. Najprej o sledovih glagolice, najstarejšega slovanskega črkopisa, v rokopisih in napisih na istrskih tleh, ki sta jo zanesla k nam sveta brata Ciril in Metod in ki je, presenetljivo, krajši čas deloma zaživela še po drugi svetovni vojni.

Obsežen je sklop prispevkov o istrskih ljudskih običajih, seveda tistih najizrazitejših. Popisane so navade v posameznih krajih ob božičnem času, pustu, veliki noči, nekatere so še iz predkrščanskih časov. Predstavljeni so tudi običaji ob ohcetih, volitvah župana, sledijo pa še vraževerstvo in bajeslovje s povedkami in razne otroške igre.

Zanimivo je poglavje o šolstvu, namreč o prvih slovenskih šolah v posameznih istrskih vaseh. Skozi pričevanja in osebne zapiske pa je prikazano tudi delovanje nekaterih učiteljev. Marsikaj od tega je, presenetljivo, nemalokrat kar pretresljivo branje.

Poseben razdelek je namenjen nekdanjim istrskim razumnikom in ustvarjalcem. To je zanimiva plejada besednih, upodabljajočih in glasbenih umetnikov, kulturnih

delavcev, domoznancev, duhovnikov čedermacev, gospodarstvenikov in politikov.

Spomin moj bridek in sladak obenem pa je naslov ljubezniv im in pretresljivim spominjanjem, pričevanjem in vračanjem v nekdanjost skozi življenjske zgodbe Istranov. Marsikaj osebnega, pristnega se lahko v teh zgodbah dotakne bralca bolj kot kaka suhoparna poročila iz druge roke.

Knjigo sklepa šopek pesmi in »pravc«, izvirne literature spod peresa Istranov, med katerimi uveljavljena literarna imena nočejo biti v prvem planu, tako da pridejo do izraza tudi izpovedi ustvarjalcev, zanesenih s čarnimi podobami teh krajev; te izpovedi so pravcati mali pomniki tej pokrajini in nevsiljivo vabilo nam, ki vanjo morda premalokrat zaidemo.

Kar je zbranega v tej knjigi, torej ni zanimivo samo za Istrane, ampak v enaki meri tudi za vse druge osrednje Slovence, ki o naši Istri bolj malo vemo, najbrž še manj kot o Prekmurju ali Beli krajini. Članom krožka gre vsekakor veliko priznanje, da namenjajo svoje znanje in čas iskanju in odkrivanju korenin ter tako utrjujejo in širijo narodno ozaveščenost in samobitnost na tem skopem delčku slovenske zemlje, kar precej izpostavljenem multikulturnim pritiskom.

Hrabroslav Lokošek

Marjeta Žebovec: SLOVENSKI KNJIŽEVNIKI, rojeni od leta 1930 do leta l935; SLOVENSKI KNJIŽEVNIKI, rojeni od leta 1936 do leta 1939.

Založba Karantanija, Ljubljana 2011

Hkrati sta izšli 5. in 6. knjiga iz enakonaslovnega korpusa, naslovljenjega Slovenski književniki. Zbiralka, povezovalka in zapisovalka gradiva je v doslej šestih obsežnih knjigah nanizala zajetno količino domačijsko-družinskih, družbeno-časovnih in leposlovno-sporočilnih okoliščin dolge vrste slovenskih besednih ustvarjalcev: zapise o pesnikih, pisateljih, dramatikih. Zadnji knjigi, ki pa nista poslednji, jih zajemata preko sto, vseh dosedanjih šest knjig pa blizu petsto.

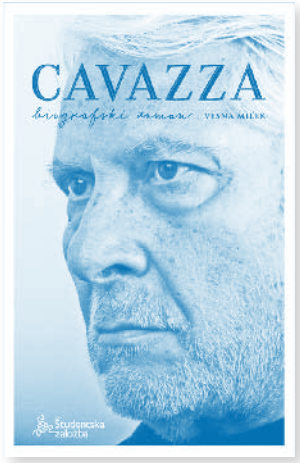
Avtorica se namenoma ne odloča za izbor, ampak za zbir ustvarjalcev in to stališče je razvidno iz vseh dosedanjih publikacij. Znana, manj znana, neznana imena; doma in na tujem rojeni rojaki; mojstri in posnemovalci. Žebovčeva se namenoma izogiba kakršnega koli stopenjskega literarnega vrednotenja; avtorje postavi na svetlo ne glede na to, koliko globoke brazde puščajo na literarnih tleh. Njihov portret naslika s hitrimi zamahi; ustrezne barve najde na paleti zasebnosti, drobcev iz otroštva in zrelih let, poklicne poti, morebitne družbene dejavnosti. Ta zaris dopolnjujejo javnosti večinoma doslej neznane fotografije iz zasebnih virov. Podkrepijo ga različni citati, izluščeni iz avtorskega gradiva. Galerija portretov je kljub enakemu oblikovalskemu postopku močno raznolika; nekateri avtorji se izkažejo kot zgovorne osebnosti, ki se jim kaže prikloniti, drugi so redkobesedni, skoraj pomotoma zabredli med ustvarjalce, in bi komu bolj kot izvirno ustvarjanje literature pripisali sposobnost literarjenja. Že po sorazmernosti prostora se zapisi o avtorjih opazno razlikujejo. Medtem ko je tako imenovani curriculum vitae nekaterih dokaj podroben, je pri kom zgolj površinski. Bralec ima občutek, da je kdo avtorici literarnega priročnika posredoval obsežen zapis o sebi oziroma ga je sama izoblikovala iz obstoječih virov, pri drugih pa se to ni zgodilo.

Po zasnovi je edicija Slovenski književniki svojevrstna. Ni šolskoučbeniška, ni tehtno slovstvenozgodovinska, ni leksikografska, je v nekem pogledu široko enciklopedijska: zajema kar se da podroben nabor imen avtorjev, ki so s svojim knjižnim delom – tudi če samo z enim - stopili na odprti oder. Med njimi najdemo avtorje, ki so ob svojem znanstvenem ali sicer strokovnem področju hipno zakrožili na drugo celino ustvarjalnosti in na njej pustili bolj ali manj vidno sled. Začeli so s poezijo in se zavihteli v znanost. Izdali zbirko, a ostali zapisani odrskim lučem.

Knjigi imata knjižna dela avtorjev navedena v okviru in s tem hitro opazna, so pa pri kakem avtorju nekatera dela omenjena tudi med besedilom. Letnice knjižnih izdaj niso navedene. Prav tako ni možno pri vseh avtorjih knjižnih del razvideti po literarni zvrsti, le-te so navedene samo pri nekaterih. Predgovor v posamezni knjigi uvršča pisce v družbeni okvir. Žebovčeva si v njem pomaga z odlomki avtorskih razmišljanj o času, v katerem je (bilo) ustvarjalcem o(ne)mogočeno izražati lastno umetniško videnje ali pa nazorsko opredeljenost. Vendar so to zgolj skopi obrisi družbenih razmer, nanizanih po dosedanjih knjigah. Natančna analiza teh predgovorov bi pokazala njihov domet: koliko nazorno in objektivno so s slovstvenozgodovinskega in družbenokritičnega vidika v njih prikazana časovna obdobja naše literarne stvarnosti.

Knjige ne vsebujejo informacije oziroma abecednega seznama, v kateri od njih najdemo iskano ime, pa tudi sicer v posamezni knjigi avtorji niso razvrščeni po hitro opaznem ključu. Tako deluje celotna edicija Slovenski književniki kot obsežna zbirka svojevrstne »kratke proze« o življenju in delovanju posameznikov, mnogih oseb(nosti) v širnem toku leposlovja, onih iz globine in onih s površja, iz sredine in iz rečnega rokava. Razumljivo, da je ob tej konfiguraciji lahko tudi koga zgrešiti.

Berta Golob

Vesna Milek: CAVAZZA

Študentska založba, Ljubljana, 2011

Knjiga, ki jo prebereš v enem zamahu, na dušek. Dobesedno. Ustaviš se le na mestih, ko te zvije. Ko je bolečina ob zapisanem tolikšna, da ne moreš nadaljevati. Pustiš tolmunom, da se izlijejo, in nadaljuješ. Tako do konca. Ne odnehaš, dokler ne prebereš zadnje besede; ko si izmučen od čustvenega premetavanja, od osupljive iskrenosti, drznih sanj, ki so resničnost postale, od globoke lepote, ki preveva vsako zapisano misel, neprecenljive ljubezni, ki zmore najti svoje mesto na ozadju še tako tragičnih prekinitev, nepredstavljivo bolečih izkušenj izgub, zajedajočih se v človeka, ki kljub vsemu najde vero v dobro, v človeka in v življenje; knjiga, ki s svojim preprostim, nepretencioznim in iskrenim pisanjem boli in sije hkrati; izkušnja ranjenega otroštva med drugo svetovno vojno in po njej, prežeta z občutki tujstva, pomanjkanja ljubezni, pogostih selitev iz italijanskega v slovensko okolje, ponižanj in iskanja lastne identitete, v katero kruto zarezujejo sledi tako izprijenega posameznika kot nezrele družbe, boksarski podvigi, kamor se je moralo izliti neizrečeno, neizživeto in hkrati preveč doživeto, begajoče življenje pomorščaka, odkrivanje silovitosti ljubezenskega čustva («Če je kaj smešnega, je to zaljubljeni Cavazza»), študijska pot, ki slednjič najde svoje mesto na igralski akademiji, srečanje z očmi ženske njegovega življenja, poroka in rojstva sinov, ljubeča skrb za družino, predana, intenzivna in uspešna igralska kariera na ozemlju nekdanje Jugoslavije, številna prijateljstva in prečute noči – kljub drobnim pregreham polno, zadovoljno in srečno življenje.

Dokler ne useka leto 1991. Nesreča najstarejšega sina Kristijana in neozdravljiva bolezen žene Mojce mu v sedmih mesecih vzame oba. Ostane sam z najstnikoma, dvojčkoma Sebastijanom in Damijanom, in na ozadju nepredstavljive bolečine se trudijo zgraditi novo družino. Ko se mu je zdelo, da je doživel dovolj bolečine za to življenje, da se tovrstna ‹izbranost› nekje konča, ko je njegovo življenje napolnila nova ljubezen in je njegov najmlajši sin Aleksander že plesal svoj breakdance, prepeval skladbe Michaela Jacksona in očeta s svojim obsedenim risanjem spominjal na talent preminulega sina, je udarilo znova. Rojstnodnevnega darila Damijanu ni mogel izročiti. Ker ga ni bilo več. Po borbi s samim seboj, ki jo je bojeval vse življenje, je odšel.

Zdi se, da se, če ne prej, takrat ustavi tudi pri bralcu. Kako brati naprej? Kako biti del te zgodbe, ki je kljub neznosnemu trganju v drobovju ne more – in ne želi –, doživeti. Dejstvo, da bere romansirano biografijo, že zdavnaj izpuhti. Branje knjige dobi novo obliko. Vsak stavek žge ...

Izpovedi Borisa, Sebastijana, Oriane, Marijane in nekaterih prijateljev tkejo mozaik edinstvene usode družine Cavazza, prepojene z ljubeznijo in s krvjo, z lepoto življenja in s sposobnostjo spoprijemanja z nepredvidljivim, kar je Vesna Milek iz izpovedi, posnetkov in zapisanih misli stkala v slogovno preprosto, a pretresljivo pripoved o velikem igralcu in še večjem očetu. Pripoved, ki bo dolgo po branju ostala živa.

Jasna Vombek

Stanka Mihelič: Srce srcu govori

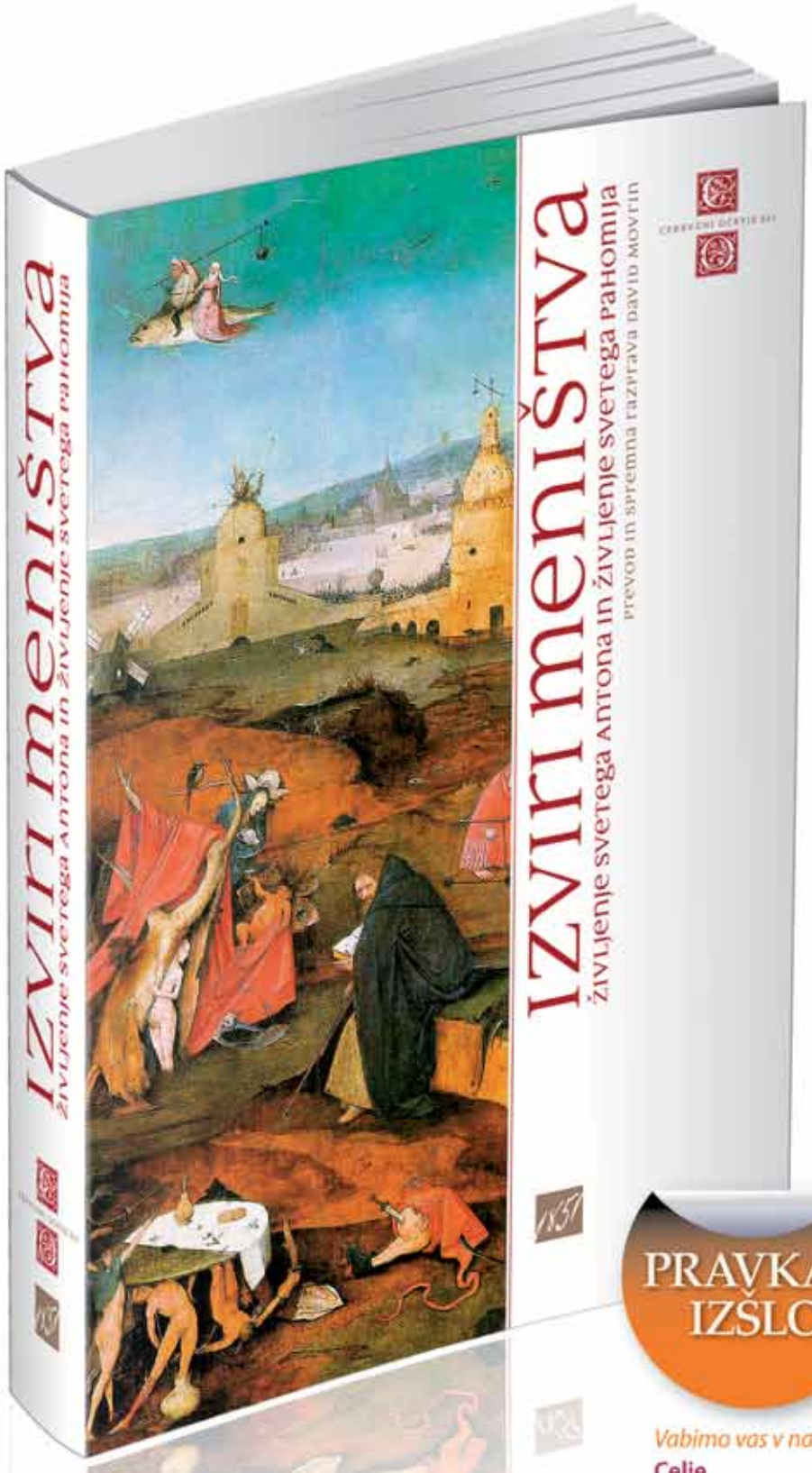
Samozaložba, Kot pri Ribnici, 2011

Uvod tej pesniški zbirki je napisal p. Tomaž Podobnik in v avtoričinih besedilih prepoznal molitveni temelj. Njene pesmi pretežno prostega verza sodijo na področje duhovne poezije. Vsaki od njih ustreza na levi strani samostojni navedek iz ***Svetega pisma***; tudi Frančiška Asiškega in bl. Matere Terezije. Na te citate se po avtoričinem občutju in doživljanju sveta kdaj bolj in kdaj manj izrazito navezuje pesemsko besedilo. Pesemski sklopi so ločeni z ilustracijami akademske slikarke Stanislave Pudobske z motivi iz religioznega sveta.

Prvo pesniško zbirko je Miheličeva izdala l. 1991, drugo l. 2003. Že z naslovoma *Pod Tvojim zavetjem, o Mati* in ***V*** *Tvojem Srcu sem* kažeta, tako kot njena tretja zbirka, na duhovno vsebino. Zbirka *Srce srcu govori* se povezuje s 370-letnico Nove Štifte, znanega dolenjskega božjepotnega svetišča. Avtorici so dragi še nekateri bližnji kraji in zato najdejo močan odblesk v njeni liriki. Ta razpenja lok od Vnebovzete v božjepotni cerkvi do spomina izrazitemu božjepotniku Janezu Pavlu II. Znotraj tega loka so pesmi prežarjene z avtoričinim dojemanjem in občutenjem sprotnih dogodkov, preslikanih v pomene psalmičnih razsežnosti. Navezave na Izaija, Davida, Joba … so vedno obrnjene nazaj k avtorici in njenemu doživljanju lastne življenjske poti. V spremni besedi, ki sklepa pesemska besedila, pravi Podobnik, je »ostala zvesta svojemu notranjemu hrepenenju, ki je moj pravi obraz. V sebi nosim davno podobo otroka, s svetlobo nadzemskega, s tistim živim ohranjenim dotikom, ko čutim, da sem izkusila ljubezen Boga, da prejemam vse iz njegovega srca.«

Navedena je zahvala dvainštiridesetim organizacijam in posameznikom, ker je z njihovo pomočjo avtorica mogla plačati stroške samozaložniške izdaje. A če izvzamemo nekaj manj spretno rimanih pesmi, bi v kritičnem izboru zbirko brez pomišljanja lahko izdala tudi kaka ugledna založba.

Berta Golob

PRAVKAR IZŠLO

Vabimo vas v naši knjigarni:

Celje
Prešernova 23
T 03/490-14-20(21)

Ljubljana
Nazorjeva 1
T 01/244-36-50

www.mohorjeva.org

1857

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
Prva slovenska založba

PRAVKAR IZŠLO

Vabimo vas v naši knjigarni:

Celje
Prešernova 23
T 03/490-14-20(21)

Ljubljana
Nazorjeva 1
T 01/244-36-50

www.mohorjeva.org

1851

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
Prva slovenska založba